

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 3 (3) / 2017

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 3 (3)

Київ 2017

ББК 67
УДК 34
М-43

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 7 від 29 серпня 2017 р.)

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2017

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2017

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РИНЦ; Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEc; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; Cite-Factor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor.

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Головний редактор: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)

Відповідальний редактор: **Мушенюк Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Члени редакційної колегії

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словачка Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Єлісєєв В'ячеслав Сергійович** — доктор юридичних наук, доцент (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кіндюк Борис Володимирович** — доктор юридичних наук, доктор географічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Вікторія Дмитрівна** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Самохін Анатолій Вікторович** — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Панталієнко Петро Васильович** — кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, суддя Верховного суду України у відставці

Член редакційної колегії: **Штефан Лоренцмайєр** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Фунта Рагіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковичово, Словачка Республіка)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Волк Надія Василівна СИСТЕМА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ УКРАЇНИ...	7
Світличний Олександр Петрович, Гаврилюк Олександр Миколайович РОЛЬ ДЕРЖАВИ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ	12
Киценко Олександр Петрович ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА	17
Курило Володимир Іванович, Даниленко Анна Олександрівна АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ	22
Курило Володимир Іванович, Левченко Діана Сергіївна ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ	27
Легенький Микола Іванович ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ	32
Свистович Роман Степанович СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ: СУЧАСНИЙ ВИМІР	39
Шульга Євгеній Вікторович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ОСІБ В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ВІДНОСИНАХ	44

Ярмоленко Юлія Володимирівна ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ.....	50
---	----

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Калініченко Олександр Федосійович ГЛАВА ДЕРЖАВИ, ПАРЛАМЕНТ ТА ВИКОНАВЧА ВЛАДА ЯК ІНСТИТУТИ КОНТРОЛЮ ЗА РЕАЛІЗАЦІЄЮ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ, СВОБОД ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	56
---	----

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Елётнов Віталій Игоревич УСТАНОВЛЕНИЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО ТИПА И ЭТНИЧЕСКОЙ ОБЩНОСТИ ЧЕЛОВЕКА ПРИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЕГО ВНЕШНЕГО ОБЛИКА.....	61
Севідов Олександр Анатолійович, Скоробогатько Володимир Юрійович ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ.....	65

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Карачевцев Ярослав Миколайович ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИПУСК НЕДОБРОЯКІСНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	70
--	----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Філонов Олександр Володимирович МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО У БОРОТБІ З ТЕРОРИЗМОМ	74
--	----

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Калакура Віктор Ярославович, Береза Валерія Валеріївна ОСОБЛИВОСТІ КОЛІЗІЙНОГО ТА УНІФІКАЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ	79
---	----

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Піх Юлія Андріївна ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ ТА РЕ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ.....	85
--	----

Волк Надія Василівна

здобувач

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Волк Надежда Васильевна

соискатель

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Wolf Nadezhda

Getter of the

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

**СИСТЕМА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ФАРМАЦЕВТИЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ УКРАЇНИ
СИСТЕМА ОРГАНОВ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛЬЮ УКРАИНЫ
SYSTEM OF ORGANS OF PUBLIC MANAGEMENT OF
PHARMACEUTICAL INDUSTRY OF UKRAINE**

Анотація. На підставі здійсненого аналізу нормативно-правових актів у статті розглянуто сучасну систему органів публічного управління фармацевтичної галузі України, охарактеризовано їх функції.

Ключові слова: система, органи публічного управління, державне регулювання, фармацевтична галузь.

Аннотация. На основании осуществленного анализа нормативно правовых актов в статье рассмотрена современная система органов публичного управления фармацевтической отрасли Украины, охарактеризованы их функции.

Ключевые слова: система, органы публичного управления, государственная регуляция, фармацевтическая отрасль.

Summary. On the basis of realizable analysis normatively legal acts the modern system of organs of public management of pharmaceutical industry of Ukraine is considered in the article, their functions are described.

Key words: system, organs of public management, government control, pharmaceutical industry.

Постановка проблеми. Постійний процес пошуку оптимальної системи державного управління в українській державності, часті зміни в системі центральних органів виконавчої влади не могли не позначатися на діяльності сучасної системи органів публічного управління. Реформування системи державних органів внесло суттєві зміни в управління діяльністю всіх без винятку органів виконавчої влади, зокрема й органів публічного управління фармацевтичної галузі.

Питання визначення діяльності органів публічного управління фармацевтичної галузі у вітчизняній правовій науці є малодослідженим. Враховуючи, що органи публічного управління мають різноманітний адміністративно-правовий статус, на сьогоднішній день підлягає з'ясуванню низка питань, пов'язаних

із правовим статусом органів публічного управління, які здійснюють публічне управління фармацевтичної галузі, а саме, які суб'єкти приймають рішення щодо регулювання цієї галузі та яким обсягом повноважень і компетенції вони наділені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На всіх етапах розвитку нашої держави питання діяльності органів публічного управління постійно привертає увагу вчених-правознавців. Серед них слід відзначити: В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, І.Б. Дутчака, В.І. Курила, В.Я. Малиновського, О.П. Світличного, О.Г. Стрельченка, С.Г. Стеценка В.М. Шаповала та ін., проте питання діяльності органів публічного управління фармацевтичної галузі не часто привертає увагу сучасних дослідників, що й обумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є дослідження сучасної системи органів публічного управління фармацевтичної галузі України.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання розвитку фармацевтичного ринку — це об'єктивна потреба, яку слід знати та враховувати. Роль держави в економічному житті суспільства сьогодні значно посилюється. Це виявляється в розробці системи нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання фармацевтичного ринку, підприємницької діяльності, митних правил, банківської діяльності, формування цін на лікарські засоби, дотримання належних умов клінічної, виробничої, дистрибуторської практики, умов зберігання та обігу медикаментів у контексті підвищення соціального захисту населення [1, с. 107]. В підтвердження наведеної тези слід погодитися з думкою О.П. Світличного, який наголошує, що нинішній розвиток суспільства дає підстави стверджувати, що процеси, які нині відбуваються в Україні, впливають не лише на управлінські відносини, а й на всі елементи механізму державної влади [2, с. 153].

Також слід відзначити, що перехід до ринкових відносин і ефективне функціонування ринкового механізму можливі лише за умов відмови від командно-адміністративної системи управління. Це, у свою чергу, викликає необхідність змін у методологічних і практичних підходах до способів впливу на організацію виробничих процесів. Йдеться насамперед про перехід від управління ними з боку держави та її органів і застосування методів прямого впливу на об'єкти управління до регулювання цими процесами [3, с. 70].

Систему суб'єктів публічного управління фармацевтичної галузі складають численні органи державної влади та підпорядковані їм суб'єкти.

Згідно зі ст. 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України, яка бере участь у формуванні вищих органів держави та здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України [4]. Відповідно, Верховна Рада України приймаючи закони здійснює законодавче регулювання відносин у фармацевтичній галузі, яка має безпосереднє відношення до охорони здоров'я. Серед численної кількості законів, що стосуються фармацевтичної галузі, слід виділити Закони України: «Основи законодавства України про охорону здоров'я», який містить Розділ X «Медична і фармацевтична діяльність» [5] та «Про лікарські засоби» в ст. 4 якого вказано, що Верховна Рада України визначає державну політику і здійснює законодавче регулювання відносин у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів [6]. В регулювання відносин фармацевтичної галузі ВРУ

опирається на діяльність Комітету Верховної Ради України з питань охорони здоров'я.

При характеристиці суб'єктів публічного управління певні труднощі виникають із визначенням повноваженнями Президента України, що «пов'язано з так званним дуалізмом виконавчої влади. Він означає, що повноваження вищого суб'єкта виконавчої влади певним чином поділені між Президентом України і Кабінетом Міністрів України» [7, с. 210]. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [4].

Наведений стислий перелік повноважень Президента України дає підстави погодитися із думкою В.М. Шаповала щодо визначення ролі Президента України як носія виконавчої влади [8, с. 41].

Реалізуючи конституційні повноваження Президент видає Укази, які є обов'язковими до виконання. Важливим кроком розвитку фармацевтичної індустрії є Укази Президента України. Як приклад, «Стратегія — 2020» включає в себе 62 реформи, з них пріоритетною також є реформа системи охорони здоров'я [9].

Суб'єктом публічного управління, який здійснює регулювання фармацевтичної галузі є КМУ, який згідно зі ст. 113 Конституції України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України і ВРУ, підконтрольний і підзвітний ВРУ [4].

З урахуванням того, що одним з ключових завдань КМУ є вирішення питань державного управління у сфері охорони здоров'я, яка безпосередньо пов'язана із фармацевтичною галуззю, можна стверджувати, що КМУ є уповноваженим суб'єктом публічного управління, який здійснює адміністративно-правове регулювання фармацевтичної галузі. В підтвердження цієї тези свідчить ст. 14 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», який уповноважує КМУ на організацію, розробку та здійснення державних цільових програм, створює економічні, правові та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність в сфері охорони здоров'я, забезпечує розвиток мережі закладів охорони здоров'я, а також в межах своєї компетенції здійснює інші повноваження, покладені на органи виконавчої влади в сфері охорони здоров'я [5]. Надзвичайно важливе значення для фармацевтичної галузі мають нормативно-правові акти видані КМУ, зокрема, «Концепція розвитку системи громадського здоров'я», реалізувати яку передбачається протягом 2017–2020 років [10] та багато інших.

Важливу роль в діяльності органів публічного управління відіграють постанови КМУ, що стосуються діяльності органів виконавчої влади. Відпо-

відно до постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р. № 442 [11]. До системи центральних органів виконавчої влади України входять міністерства, центральні органи виконавчої влади (служби, агентства, інспекції, комітети, бюро) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Уповноваженим центральним органом виконавчої влади міжгалузевої спеціальної компетенції у фармацевтичній галузі є Міністерство охорони здоров'я України. Адміністративно-правовий статус МОЗ визначає «Положення про Міністерство охорони здоров'я України», відповідно до якого МОЗ забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження), забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також забезпечує формування державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення [12].

У межах своїх повноважень МОЗ видає накази. Важливим нормативно-правовим актом для розвитку фармацевтичної галузі є накази міністерства. Як приклад, «Про затвердження Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 роки» [13]; «Про затвердження Концепції управління якістю медичної допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 року» [14].

До сфери управління МОЗ входять Державна санітарно-епідеміологічна служба України та Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Також в структурі МОЗ діють структурні підрозділи, які мають безпосереднє відношення до фармацевтичної галузі: управління фармацевтичної діяльності та якості фармацевтичної продукції, структуру якого становлять: відділ державної реєстрації лікарських та імунобіологічних засобів; відділ організації обігу лікарських та наркотичних засобів; сектор формування державної політики у сфері якості лікарських засобів; управління ліцензування та контролю якості надання медичної допомоги, структуру якого становлять: відділ ліцензування сертифікації та акредитації; відділ контролю якості медичної допомоги; сектор державного контролю ліцензування медичної практики; Державний експертний центр МОЗ України [15].

Суб'єктом, який здійснює публічне управління фармацевтичної галузі є Державна санітарно-епідеміологічна служба України, яка відповідно до Положен-

ня про Державна санітарно-епідеміологічну службу України входить до системи органів виконавчої влади у галузі охорони здоров'я та утворюється для забезпечення реалізації державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. Серед широких повноважень Державної санітарно-епідеміологічної служби Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» уповноважує цей орган на здійснення державної санітарно-епідеміологічної експертизи у фармацевтичній галузі щодо: проектів нормативно-технічної, інструкційно-методичної документації, що стосується здоров'я та середовища життєдіяльності людини; речовин, матеріалів та небезпечних факторів, використання, передача або збут яких може завдати шкоди здоров'ю людей; документації на розроблювання техніки, технології, устаткування, інструменти тощо [17].

У разі випробування фармацевтичної продукції на відповідність вимогам безпеки для здоров'я і життя населення, перелік установ, організацій та закладів, уповноважених проводити таке випробування погоджується головним державним санітарним лікарем України. Це також стосується підприємств, установ, організацій та громадян, які можуть ввозити з-за кордону сировину, продукцію, обладнання, технологічні лінії тощо, що мають відношення для фармацевтичної галузі і реалізовувати чи використовувати їх в Україні лише за наявності даних щодо безпеки для здоров'я населення. Перелік та зміст цих даних встановлюється головним державним санітарним лікарем України. До товарів, продукції та фармацевтичної сировини, що імпортуються в Україну, застосовуються вимоги щодо їх безпеки для здоров'я і життя людини, а також до процедур контролю, експертиз, надання дозволів, встановлення санітарно-епідеміологічних нормативів, регламентів аналогічно тим вимогам, що застосовуються до відповідних товарів, продукції, сировини, які вироблені в Україні.

Органами публічного управління у фармацевтичній галузі також є місцеві органи влади. Виконавчу владу в областях, районах і містах відповідно до ст. 118 Конституції та Закону України «Про місцеві державні адміністрації» здійснюють місцеві державні адміністрації. Відповідно до ст. частини першої ст. 22 вказаного закону місцева державна адміністрація реалізовує державну політику в галузі охорони здоров'я. До питань, що вирішуються місцевими державними адміністраціями належить і сфера охорони здоров'я (ст. ст. 13, 18, 22) [18]. Місцеві державні адміністрації мають у своїй структурі управління та відділи з охорони здоров'я.

До повноважень місцевого самоврядування ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування

в Україні» У сфері охорони здоров'я до повноважень у виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать управління у сфері охорони здоров'я та внесення пропозицій до відповідних органів про ліцензування індивідуальної підприємницької діяльності у сфері охорони здоров'я [19].

Забезпечуючи взаємодію з органами місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації реалізують делеговані їм відповідними радами повноваженнями, надані їм державою [20, с. 91].

Органом спеціальної компетенції у фармацевтичній галузі є Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Відповідно до Положення «Про Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками» від 12 серпня 2015 р. [21], Держлікслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів, медичної техніки і виробів медичного призначення, та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.

Держлікслужба має розгалужену систему державних служб з лікарських засобів областей України.

Цій службі підпорядкуванні різнопрофільні державні підприємства: ДП «Державний науковий центр лікарських засобів і медичної продукції»; ДП «Центральна лабораторія з аналізу лікарських засобів і медичної продукції»; ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів»; ДП «Український фармацевтичний центр якості». Вказані державні підприємства є суб'єкти публічного управління і мають різноманітний вплив на всю фармацевтичну галузь.

Висновки. Аналіз повноважень органів публічного управління фармацевтичної галузі України вказує, що за свої правовим статусом вони поділяються на органи загальної, міжгалузевої та спеціальної компетенції.

Виходячи із змісту повноважень органами загальної компетенції в системі органів державного управління фармацевтичної галузі є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Органами міжгалузевої спеціальної компетенції є Міністерство охорони здоров'я України (його структурні підрозділи) та Державна санітарно-епідеміологічна служба України.

Органами спеціальної компетенції є Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (структурні підрозділи) та Управління фармацевтичної діяльності та якості фармацевтичної продукції МОЗ України.

Література

1. Дутчак І. Б. Структура та функції механізму державного регулювання фармацевтичного ринку в Україні / І. Б. Дутчак // Наукові записки. — 2007. — № 2 (12) — С. 106–112.
2. Світличний О. П. Щодо вдосконалення діяльності виконавчих органів у галузі земельних відносин / О. П. Світличний // Підприємництво, господарство і право. 2009. — № 9. — С. 153–155.
3. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України Дис. ... док. юрид. наук: 12.00.07 / Державна податкова академія України. — Ірпінь, 2007. — 419 с.
4. Конституція України: Прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 11 листопада 1992 року / Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — Ст. 19.
6. Про лікарські засоби: Закон України від 4 квітня 1996 року / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 22. — Ст. 86.
7. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 7. Загальна частина/ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. — 592 с.
8. Шаповал В. М. Президент України і виконавча влада / В. М. Шаповал // В. М. Виконавча влада і адміністративне право/За ред. В. Б. Авер'янова. — К., 2002. — С. 41.
9. Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020»: Указ Президента України № 5 від 12 січня 2015 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
10. Концепція розвитку системи громадського здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1002-р від 30 листопада 2016 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1002-2015>
11. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України № 442 від 10 вересня 2014 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-p>

12. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України № 267 від 25 березня 2015 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-п>
13. Про затвердження Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 роки: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 769 від 13 вересня 2010 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100913_769.html
14. Про затвердження Концепції управління якістю медичної допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 року: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 454 від 1 серпня 2011 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100913_769.html
15. Міністерство охорони здоров'я України: офіційний веб-сайт / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dep_12/
16. Положення про Державна санітарно-епідеміологічну службу України: Указ Президента України № 400/2011 від 6 квітня 2011 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400/2011>
17. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 року / Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 27. — Ст. 218.
18. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року / Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 20–21. — Ст. 190.
19. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року / Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
20. Адміністративне право України: Підручник/ Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко, та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 544 с.
21. Положення Про Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками: постанова Кабінету Міністрів України № 647 від 12 серпня 2015 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-п

Світличний Олександр Петрович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Светличный Александр Петрович

*доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры гражданского и хозяйственного права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Svitlychnyj Oleksandr

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil and Commercial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Гаврилюк Олександр Миколайович

*Здобувач
Науково-дослідного інституту публічного права*

Гаврилюк Александр Николаевич

*Соискатель
Научно-исследовательского института публичного права*

Gavrilyuk Olexandr

*applicant of the
Research institute of public law*

**РОЛЬ ДЕРЖАВИ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ
РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В СФЕРЕ ОБРАЩЕНИЯ С БЫТОВЫМИ ОТХОДАМИ
THE ROLE OF THE STATE IN MANAGEMENT ACTIVITY
IN THE MANAGEMENT OF HOUSEHOLD WASTE**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ролі держави в управлінській діяльності у сфері поводження з побутовими відходами. Висвітлюються проблемні питання, аналізуються нормативно-правові акти та наводяться наукові думки щодо важливої ролі державних органів управлінської діяльності у досліджуваній сфері.

Ключові слова: держава, нормативно-правові акти, управлінська діяльність, побутові відходи.

Аннотация. Статья посвящена исследованию роли государства в управленческой деятельности в сфере обращения с бытовыми отходами. Освещаются проблемные вопросы, анализируются нормативно-правовые акты и приводятся научные мнения относительно важной роли государственных органов управленческой деятельности в исследуемой сфере.

Ключевые слова: государство, нормативно-правовые акты, управленческая деятельность, бытовые отходы.

Summary. The article is devoted to the study of the role of the state in management activities in the field of domestic waste management. The problem issues are covered, the normative legal acts are analyzed and the scientific opinions are given about the important role of the state bodies of administrative activity in the investigated sphere.

Key words: state, normative-legal acts, management activity, domestic waste.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших напрямів державної політики України у сфері поводження з відходами є захист навколишнього природного середовища і здоров'я від негативного впливу відходів, забезпечення бережливого використання мінімально-сировинних і енергетичних ресурсів, наукове обґрунтоване узгодження правових, екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства відносно утворення і використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку, та виходячи із того, що в межах реалізації державної політики забезпечується виконання законодавчо визначених його завдань, вважаємо за доцільне зосередити увагу на дослідженні питань державної політики в галузі поводження з відходами, оскільки наведені статистичні дані красномовно свідчать про необхідність подальшого напрямку нашого дослідження, які дадуть змогу сформулювати комплексне розуміння сутності соціальних правових явищ та процесів, що обумовлюють діяльність суб'єктів в галузі поводження з побутовими відходами як підґрунтя адміністративно-правового регулювання відносин у досліджуваній галузі. Такі пропозиції, на нашу думку, повинні базуватися на з'ясуванні стратегічних і тактичних цілей, завдань та відповідних правових заходів держави на сучасному етапі її розвитку.

На сучасному етапі розвитку суспільства українська держава має багато викликів. Одним із таких негативних викликів є сфера побутових відходів. Існуючий стан поводження з побутовими відходами далекий від ідеального. Так, лише 76% населення в Україні охоплене послугами з вивезення побутових відходів, а із зібраних 59 млн м³ твердих побутових відходів (15 млн тонн), переробляється та утилізується за статистикою Мінрегіону України лише до 4% відходів (3% переробляються та 1% утилізуються). Захороненню підлягає близько 96% побутових відходів на 6,7 тис. сміттєзвалищах і полігонах, загальною площею понад 10 тис. га. Кількість сміттєзвалищ, які перевантажені складає 973 одиниці (15%), а 1415 одиниць (21%) — не відповідають нормам екологічної безпеки. Через неналежну систему поводження з побутовими відходами в населених пунктах, як правило, у приватному секторі, щорічно утворюється близько 32 тис. несанкціонованих звалищ, що займають площу понад 1 тис. га, і на які витрачаються значні кошти місцевих бюджетів для їх ліквідації. А оскільки побутові відходи складаються із близько 40–50% вторинної сировини, яку можна відібрати та повернути у господарський обіг, ми втрачаємо ще й значний ресурсний потенціал.

У той же час, в 503 населених пунктах України в якійсь мірі впроваджено роздільне збирання побу-

тових відходів та у 15 населених пунктах працюють 21 сміттесортувальна лінія. Крім того, у 23 населених пунктах будуються сміттесортувальні комплекси, що свідчить про значний інтерес до цього напрямку як з боку бізнесу, так і з боку влади. Однак роздільне збирання побутових відходів у містах України здійснюється не системно, фрагментарно, переважно в центральних частинах населених пунктів, де переважають офіси та торгові центри, в яких утворюються більш привабливі побутові відходи за морфологічним станом. За експертними даними, через систему пунктів приймання вторинних матеріалів та з урахуванням тіньових схем роботи безпосередньо на полігонах відбирається ще близько 10% вторинної сировини з побутових відходів, які поступають на переробку [1, с. 140].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми поводження з побутовими відходами неодноразово викликали зацікавленість з боку вчених-правознавців, зокрема В.І. Андрейцев, М.В. Краснова, В.І. Курила, С.В. Кузнецова, А.А. Оскірко, О.П. Світличного, Ю.С. Шемшученка та ін. Проте традиційно у наукових працях основна увага акцентована на розгляді окремих питань, зокрема щодо суб'єктів, структури, юридичної відповідальності. Разом з тим, більшість дослідників на питання ролі держави в управлінській діяльності у сфері поводження з побутовими відходами не звертають своєї уваги, що й обумовлює актуальність цієї статті.

Мета цієї статті спрямована на визначення ролі держави у сфері поводження з побутовими відходами та її ролі в управлінській діяльності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних проблемних питань нашої держави, проблемним питанням є сфера побутових відходів, яка впливає негативно не тільки на довкілля, але й на стан здоров'я громадян. Ця проблема набула особливого значення у другій половині ХХ ст., насамперед у зв'язку з тим, що науково-технічний процес істотно розширив масштаби і можливості людства у сфері природокористування. При цьому не було запроваджено ефективні механізми забезпечення належного збереження довкілля. У результаті поширюються об'єктивні закономірності взаємодії суспільства і природи. Негативні наслідки цього процесу значною мірою вийшли з-під контролю [2, с. 5].

В наведено ми вбачаємо важливу роль держави та її публічних органів. Про важливість цього питання мова йде в Положенні про Міністерство екології та природних ресурсів України, в пункті 65 ст. 4 якого вказано, що відповідно до покладених на нього завдань, міністерство проводить моніторинг та оцінку впливу державної політики у відповідній сфері [3].

Слід підкреслити, що засади національної політики в галузі поводження з побутовими відходами складається із Законів України: «Про відходи», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про житлово-комунальні послуги», «Про благоустрій населених пунктів», «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», «Про екологічну експертизу» та інших нормативно-правових актів. Основним правовим актом, який визначає національну правову політику в галузі поводження з побутовими відходами в Україні є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року [4].

Проведення аналізу ефективності виконання Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки» передбачав роботу з великим обсягом матеріалів. Зокрема, вказані документи містять 7 стратегічних цілей, 104 стратегічних завдань та 278 заходів.

Очевидно, що одним із головних чинників у виконанні стратегічних завдань є фінансування, але не тільки. Низька виконавча дисципліна державних службовців, має своїм наслідком, що у багатьох випадках завдання Стратегії не було виконано. Зокрема, місцеві органи влади не володіють інформацією, де розташовані сміттєзвалища, яка морфологія, під'їзні дороги тощо.

На нашу думку виконання цілей і завдань держави в повній мірі залежить і від ролі органів публічного управління, які в умовах адміністративної реформи покликані виконувати поставлені перед ними завдання держави. При цьому слід погодитися з думкою В. І. Курила, який відзначає, що перехід до ринкових відносин і ефективне функціонування ринкового механізму можливі лише за умов відмови від командно-адміністративної системи управління. Це, у свою чергу, викликає необхідність змін у методологічних і практичних підходах до способів впливу на організацію виробничих процесів. Йдеться насамперед про перехід від управління ними з боку держави та її органів і застосування методів прямого впливу на об'єкти управління до регулювання цими процесами [5, с. 70].

Для найповнішого розкриття природи і характеру діяльності сучасної держави в управлінській діяльності, необхідно дослідити і проаналізувати управлінські функції, які в подальшому нададуть змогу виконати поставлені цілі і завдання в управлінській діяльності.

Система державного управління складається з повсякденного здійснення певних функцій. Термін «функція» застосовують для позначення діяльності будь-яких державних органів незалежно від їх мети. Функціонувати — значить діяти, бути в дії, виконувати обов'язки. Функція є і обов'язок, і коло діяльності, й призначення. Функція управління як поняття — це певний напрям спеціалізованої діяльності виконавчої влади, зміст якої характеризується однорідністю та цільовою спрямованістю [6, с. 125].

Однією з важливих передумов ефективної діяльності держави, органів, що її уособлюють, інституту державної влади загалом є реалізація усього комплексу притаманних їм функцій, які взаємопов'язані між собою і становлять єдину, цілісну систему [7, с. 67]. Основні функції відносяться до діяльності держави в цілому, звідси державне управління складається з повсякденного здійснення покладених функцій. Основні напрями діяльності держави для досягнення її цілей і завдань іменуються функціями [8, с. 61].

Функції держави та її завдання зумовлюють зміст її управлінської діяльності, а отже, і зміст державного управління. Суб'єктом державного управління є відповідно організована система, наділена певною компетенцією і державно-владними повноваженнями, що дозволяють їй втілювати свою волю у форму керівних команд чи рішень, обов'язкових для виконання [9, с. 22]. Таким чином, поняття «функції держави» є первинним, відправною точкою для поняття «функції органів державної влади». Взаємозв'язок функцій і завдань держави, полягає в тому, що функції держави зумовлені її цілями і завданнями, які стоять перед нею на тому чи іншому етапі розвитку [10, с. 22].

Наведений перелік наукових думок говорить про те, що і дотепер не існує єдиного визначення поняття «функції держави», що пояснюється різним науковим підходом. Так, А. Ю. Олійник, розглядає функції держави як основні напрями її діяльності, в яких відображається та конкретизується її завдання і мета, виявляється її сутність, зміст та соціальне призначення у соціально неоднорідному суспільстві [11, с. 38].

До основних ознак функцій держави науковці відносять також характерні риси які окреслюють межі діяльності держави в найважливіших сферах суспільного життя — економічній, політичній, духовній, правовій та інших; вони виникають й розвиваються згідно з історичними завданнями і цілями, служать їх втіленню в життя; у них виявляються об'єктивні властивості держави, притаманні особливості, динаміка соціально-економічних змін [12, с. 191].

Що стосується ролі держави в галузі поводження з відходами, з цього приводу С. В. Кузнецова зазначає, що вона базується на принципах забезпечення повно-

го збирання і своєчасного знешкодження та видалення відходів, дотримання правил екологічної безпеки при поводженні з відходами; сприяння максимально можливій утилізації відходів шляхом їх повторного чи альтернативного використання; розроблення екологічно безпечних методів та засобів поводження з відходами; організації контролю за місцями чи об'єктами розміщення відходів для запобігання шкідливому впливу їх на навколишнє природне середовище та здоров'я людини [13, с. 505–506].

Таким чином, функції управління — це відносно самостійні й однорідні частини змісту управлінської діяльності, в яких виражається владно-організуючий вплив суб'єкта управління на об'єкт управління, яку здійснюють на основі закону чи іншого правового акта органи виконавчої влади від імені держави з метою реалізації її завдань у відповідних сферах суспільного життя [6, с. 126].

Також слід погодитися з думкою О.П. Світличного, який наголошує, залежно від історичних умов, з розвитком суспільних відносин, появою нових типів державного устрою, деякі елементи основних функцій держави наповнюються і конкретизуються, інші функції навпаки втрачають своє значення. Політичне і економічне реформування, закріплення права приватної власності, розвиток місцевого самоврядування, вносить істотні зміни в функції управління [14, с. 126].

Як свідчить аналіз стратегією державної політики у досліджуваній сфері, ключову роль у ній відіграють завдання направлені охорону навколишнього природного середовища, шляхом створення національної інформаційної системи охорони навколишнього природного середовища, сприяння розвитку інформаційних центрів, територіальних органів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, збільшення фінансування, впровадження ресурсозберігаючих технологій, залучення широких верств громадськості.

Вищенаведене характеризує надзвичайну важливу роль держави в усіх сферах суспільного життя, не

виключенням у цьому питанні є сфера поводження з побутовими відходами, яка закріплена в нормативно-правових актах. Реалізацію державної політики у цій сфері покладено на центральний орган виконавчої влади — Міністерство екології та природних ресурсів України, одним із основних завдань якого є забезпечення формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом питань поводження з відходами [3].

Отже, державна політика у сфері поводження з побутовими відходами — це закріплені у відповідних правових документах (законодавчих актах, програмах) цілі і завдання, що становить держава, забезпечуючи комплексне вирішення завдання з метою попередження негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людей [15, с. 142].

Висновки. З урахуванням вищевикладених міркувань, можна дійти висновку, що цілі та завдання державної політики, яка охоплює питання, які пов'язані з процесами, що відбуваються у сфері поводження з побутовими відходами реалізуються уповноваженими органами виконавчої влади, перед якими стоять завдання, які потребують невідкладного розв'язання. Зокрема, й на сьогодні не забезпечується повне збирання, максимальна утилізація, своєчасне знешкодження та видалення відходів, незадовільно використовується раціональна система сортування відходів, не впроваджуються екологічно безпечні методи та засоби поводження з ними, через що підвищується небезпечність відходів, зростають техногенні та екологічні ризики, повільними темпами створюється інфраструктура поводження з відходами.

З метою виконання покладених на органи публічної влади завдань державної політики, уповноважені державні органи та їх посадові можуть застосовувати різні адміністративно-правові засоби державного впливу, однак не в повній мірі використовують їх, що має негативний вплив на всю сферу поводження з побутовими відходами.

Література

1. Ігнатенко О.П. Інвестиційне значення побутових відходів у сфері благоустрою населених пунктів / О.П. Ігнатенко // Інвестиції: практика та досвід. — 2014. — № 11. — С. 139–140.
2. Екологічне право України. Академічний курс: підручник. — 2-ге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. — К.: «Юридич. думка», 2008. — 720 с.
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року / Відомості Верховної Ради України. — 2003. — 39. — Ст. 351.
4. Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України № 32 від 21 січня 2015 року / [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32-2015>

5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року / Відомості Верховної Ради України. — 2011. — 26. — Ст. 218.
6. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: дис. на здобуття наук. ступ. док. юрид. наук.: 12.00.07 / В. І. Курило. — К., 2007. — 440 с.
7. Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко, та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 544 с.
8. Майданник О. О. Функції держави та органу державної влади — поняття, ознаки, співвідношення / О. О. Майданник // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2009 — № 4–5. — С. 67–74.
9. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько — М.: Юристъ, 1997. — 672 с.
10. Малиновський В. Я. Державне управління / В. Я. Малиновський: Навч. посібник. — Луцьк: Вежа, 2000. — 558 с.
11. Сердюк В. Еволюція функцій держави в процесі розвитку суспільства / В. Сердюк // Юридична Україна. — 2006. — 12. — С. 21–27.
12. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: Навч. Посібник / А. Ю. Олійник. — К. Юрінком Інтер, 2001. — 176 с.
13. Байтин М. И. Сущность и основные функции социалистического государства / М. И. Байтин. — Саратов, 1979. — 136 с.
14. Кузнєцова С. В. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. — Друге вид. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. — 720 с.
15. Світличний О. П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: дис. на здобуття наук. ступ. док. юрид. наук.: 12.00.07 / О. П. Світличний. — Державний науково-дослідний інститут МВС України. К., 2012. — 440 с.
16. Гаврилюк О. М. Роль державної політики в галузі поводження з побутовими відходами: сучасний вимір / О. М. Гаврилюк // «Модернізація правових інститутів: вимоги часу»: Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 8 грудня 2016 р.). Збірник наукових доповідей. К. Видавничий дім «АртЕк», 2016. — С. 139–142.

Киценко Олександр Петрович

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

Kytsenko Alexandr

соискатель

Научно-исследовательского института публичного права

Kytsenko Alexandr

Getter of the

Research Institute of Public Law

Науковий керівник:

Курило Володимир Іванович

д.ю.н., професор, завідувач кафедри

адміністративного та фінансового права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

ПРИНЦИПЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА

PRINCIPLES FOR THE IMPLEMENTATION OF STATE FINANCIAL SUPPORT FOR FORESTRY

Анотація. У статті, на підставі аналізу існуючих у фінансово-правовій науці теоретичних визначень та переліку принципів державного управління економікою, запропоновано авторське бачення основних сучасних принципів правового регулювання державної фінансової підтримки лісового господарства в Україні.

Ключові слова: державна фінансова підтримка, державне управління, лісове господарство, правовий механізм, принципи.

Аннотация. В статье, на основании анализа существующих в финансово-правовой науке теоретических определений и перечня принципов государственного управления экономикой, предложено авторское видение основных современных принципов правового регулирования государственной финансовой поддержки лесного хозяйства в Украине.

Ключевые слова: государственная финансовая поддержка, государственное управление, лесное хозяйство, правовой механизм, принципы.

Summary. The article, based on analysis of existing financial and legal science theoretical definitions and a list of principles of state economic management, offered the author's vision of basic principles of modern legal regulation of state financial support forestry in Ukraine.

Key words: government financial support, public administration, forestry, legal framework, principles.

Постановка проблеми. Важливою складовою діяльності держави у фінансовій сфері є правове регулювання процесу формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів із метою забезпечення здійснення функцій

держави. Однією з таких функцій є державна фінансова підтримка галузей економіки, що полягає у спрямуванні бюджетних фінансових ресурсів до відповідної галузі (пряма підтримка) або у залишенні в розпорядженні коштів, що повинні у обов'язковому порядку

бути направлені до бюджету як податки, збори, плати або шляхом застосування інших фінансово-правових механізмів (непряма підтримка).

На сучасному етапі в Україні лісогосподарська галузь є не лише бюджетоформуючою, а й такою, що забезпечує сировиною ряд промислових галузей та сприяє розв'язанню значної кількості суспільно-економічних проблем, зокрема проблем безробіття мешканців сільських територій. Саме тому необхідним є забезпечення ефективного правового механізму державної фінансової підтримки лісового господарства на сучасному етапі.

Проте, за умов постійної обмеженості бюджетних ресурсів в Україні, особливої важливості набуває проблема підвищення ефективності бюджетних витрат у процесі державної підтримки лісового господарства. Планування таких витрат повинно здійснюватись з урахуванням принципів ефективної державної фінансової підтримки лісового господарства.

На нашу думку, принципи визначають основу філософії фінансово-правової діяльності держави та потребують деталізації по причині різноплановості функціонування і розвитку кожної галузі економіки держави. Є очевидним, що державна фінансова підтримка товаровиробників повинна здійснюватися за чітко визначеними і всебічно обґрунтованими принципами. Саме це дозволить створити належні умови їх виробничої діяльності та дозволить оперативно і ефективно реагувати як на зміни зовнішньоекономічного середовища, так і на процеси, що відбуваються в суспільно-економічному житті нашої держави. Використання таких принципів державної фінансової підтримки лісогосподарників, на нашу думку, позитивно вплине на створення державою сприятливого середовища для їх розвитку за європейськими стандартами.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На сучасному етапі формулювання та характеристика принципів правового регулювання державного управління економікою в цілому та її провідними галузями здійснювалося правознавцями в наукових статтях і монографіях. Науково-теоретичне обґрунтування визначення принципів державної фінансової діяльності та, зокрема, підтримки вітчизняних виробничих галузей закладено в працях таких відомих вітчизняних учених, як О.М. Бандурка, Г.В. Бех, Л.К. Воронова, О.О. Дмитрик, Й.С. Завадський, В.І. Курило, М.П. Кучерявенко, О.А. Лукашев, В.В. Мушенко, В.П. Нагребельний, О.П. Орлюк, Ю.В. Пасічник, П.С. Пацурківський, І.М. Пахомов, М.О. Перепелиця, О.П. Рябченко, І.П. Сафонов та інших.

Зокрема М.П. Кучерявенко зазначає, що фінансова діяльність держави здійснюється згідно з низкою

принципів, основні з яких закріплено Конституцією України. Науковцем виділені такі основні принципи фінансової діяльності держави як законність, плановість, гласність, системність тощо [1, с. 13]. В.І. Курило, проводячи глибокий аналіз принципів державного управління аграрним сектором вітчизняної економіки, виділяє найважливіші принципи: державний аграрний протекціонізм, цільова державна підтримка, рівність усіх форм господарювання, поєднання економічних і соціальних цілей, правова захищеність аграрного підприємництва. Вчений зазначає, що, врахування визначених принципів має значимість для відродження галузі як потужного напрямку в економічній системі України, що забезпечить не лише розвиток власне, аграрного виробництва як галузі, а й відновлення соціальної складової аграрної сфери в цілому — зайнятості сільського населення, створення сучасної, гідної життя людини соціально-побутової інфраструктури на селі та збереження і розвиток українського народу [2, с. 127].

Незважаючи на наявність певної кількості наукових досліджень щодо визначення принципів державного управління в цілому та безпосередньо виробничими галузями економіки України, до даного часу залишається проблема визначення галузевих (спеціальних) принципів державної фінансово-правової підтримки лісового господарства в Україні та його важливої складової — лісогосподарського виробництва. Нормативно-правове закріплення таких принципів зумовлює актуальність піднятої у статті тематики.

Мета цієї статті полягає у дослідженні теоретичних питань, пов'язаних із принципами фінансово-правового регулювання в лісогосподарській сфері України і на цих засадах, на підставі аналізу загальних принципів державного управління економікою, формуванні обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення галузевих принципів організації і здійснення державної фінансової підтримки суб'єктів лісового господарства.

Виклад основного матеріалу. Важливою проблемою реалізації державної фінансової підтримки лісогосподарського виробництва в Україні, на наш погляд, є проблема формулювання сучасних принципів правового механізму такої підтримки. Як слушно зазначає відомий науковець у галузі фінансового права В.В. Мушенко «державна підтримка, як інструмент реалізації державної влади, багатозначна за обраними цілями і завданнями. Це, у свою чергу, слугує об'єктивною причиною прояву і належного обґрунтування найістотніших, специфічних стійких зв'язків і відносин, притаманних саме цьому виду підтримки, закладених в її основу принципах. Принципи обґрунтовують, роз'яснюють і відображають зміст і взаємозв'язки між об'єктом та суб'єктом підтримки [3, с. 83].

Беручи до уваги позицію вченого, слід зазначити, що на сучасному етапі реформування відносин у лісовому господарстві, необхідні нові підходи до визначення принципів правового регулювання даної виробничої галузі економіки нашої держави. Для повного та об'єктивного формулювання основних принципів сучасної державної фінансової підтримки лісової галузі необхідно розглянути теоретичні визначення основних понять, сформульованих правовою наукою.

Як правило, принципи управління формулюються у вигляді певних наукових положень, закріплених у своїй основі правом та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності. Термін «принцип» розуміється у декількох змістах, одним з яких є основне вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки, світогляду. Звідси принципи управління — це вихідні основоположні вимоги, якими керуються суб'єкти управління на практиці [4, с. 122].

Застосування принципів надає управлінській діяльності держави цілеспрямованого характеру. Ефективне застосування принципів державного управління лісовим господарством у системі вітчизняних фінансово-економічних відносин передбачає досягнення узгодженості, цілеспрямованості, надійного зв'язку між підсистемами системи державного управління взагалі, державного управління економікою та державного управління складовими лісогосподарського сектору економіки зокрема.

Принципи державного управління лісогосподарським сектором економіки, на нашу думку, необхідно визначити як фундаментальні, науково обґрунтовані та здебільшого законодавчо закріплені положення, які відображають відповідні існуючій формі держави об'єктивні, універсальні, необхідні закономірності взаємовідносин між керівним суб'єктом державного управління лісогосподарським сектором економіки та відповідними об'єктами управління.

Отже, для визначення загального механізму правового регулювання державної фінансової підтримки лісогосподарського виробництва, доцільно визначити принципи такої підтримки у системі державного управління, оскільки саме вони визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державної фінансової підтримки лісового господарства.

У навчальній правовій літературі зазначено, що принципи права — це основні ідеї, вихідні положення, які закріплені у законі, мають загальну значущість, вищу імперативність (веління) і відображають суттєві положення права. Як правило, принципи права закріплюються прямо в законодавчих актах або ж впливають зі змісту конкретних правових норм. Принципи права відображають систему цінностей суспільства

і мають чи повинні мати правову форму вираження і забезпечення. Принципи права розподіляються на загальносоціальні (гуманізму, демократизму, рівності громадян перед законом, справедливості, законності тощо) та соціально-юридичні, які поділяються на галузеві і міжгалузеві [5, с. 30–31].

Звернемо увагу на той факт, що В.В. Мушенко визначив галузеві принципи державної підтримки сільського господарства, на нашу думку, досить доцільно об'єднавши галузеві (стимулювання, додатковості державної підтримки, повноти продовольчого забезпечення, державного аграрного протекціонізму), міжгалузеві (соціальної спрямованості, наукової обґрунтованості, соціального демократизму) та загальносоціальні (об'єктивності, законності) принципи [3, с. 85].

Доцільно, щоб формування правового регулювання відносин держави і лісогосподарників здійснювалося на засадах галузевих принципів, безперечно з врахуванням основоположних соціально-юридичних принципів. Враховуючи наукові надбання представників різних галузей суспільних та економічних наук [3; 6]; той факт, що однією з важливих особливостей ефективності фінансової підтримки лісового господарства є пріоритетність засад правового регулювання економічного захисту природи; а також аналізуючи світові тенденції природокористування і захисту природи, нами зроблена спроба окреслити принципи державної фінансової підтримки лісового господарства.

В першу чергу, враховуючи позицію І.М. Синякевича [6, с. 52–54], нами сформовано перелік вимог, які повинні враховуватись при визначенні принципів фінансово-правової підтримки лісового господарства:

- посилення природоохоронної спрямованості усіх інструментів підтримки;
- збільшення кількості ефективних фінансово-правових і ринкових інструментів підтримки і їх позитивного стимулюючого впливу на покращення стану і ефективного використання лісових ресурсів;
- пріоритетність фінансового стимулювання раціонального природокористування над фінансовими санкціями за економічну шкоду;
- стимулювання позитивних зовнішніх екологічних, економічних і соціальних ефектів, що утворюються у процесі відтворення і використання довкілля і природних ресурсів тощо.

Визначивши перелік вимог для формування принципів фінансово-правової підтримки лісового господарства, спробуємо припустити, що під такими вимогами слід розуміти основні керовані орієнтири, яким необхідно послідовно слідувати для удосконалення принципів як самостійних і важливих чинників механізму державної підтримки лісового господарства.

Головним завданням правового регулювання державної підтримки лісового господарства є формування принципів фінансово-економічного стимулювання сталого лісокористування, які повинні враховувати досягнення фінансово-правової науки щодо фінансової участі держави у забезпеченні захисту довкілля і раціонального використання природних ресурсів, критеріїв сталого лісокористування. Виходячи з цього, зазначимо, що головним принципом у системі досліджуваних відносин є принцип державної фінансової підтримки та економічного стимулювання сталого лісокористування. Сутнісною цього соціально-юридичного (основного) принципу, на нашу думку, є:

- орієнтація системи інструментів фінансової підтримки на досягнення економічного, екологічного та соціального ефектів від лісокористування,
- трансформації негативних зовнішніх економічних, екологічних і соціальних ефектів, що утворюються у процесі лісокористування;
- посилення стимулюючих функцій інструментів фінансової підтримки з врахуванням взаємозв'язків між окремими компонентами лісових ресурсів;
- регіональної диференціації стимулюючого впливу інструментів державної фінансової підтримки;
- гнучкості державної фінансової підтримки у системі лісової політики.

Спираючись на існуючі наукові надбання за даною проблематикою [6] нами здійснено спробу розподілу сформульованого основоположного соціально-юридичного принципу на більш конкретні складові та запропоновано наступні галузеві принципи здійснення державної фінансової підтримки лісового господарства.

1. Принцип орієнтації системи інструментів фінансової підтримки на досягнення максимальної величини економічного, екологічного і соціального ефектів від лісокористування, який передбачає формування системи економічного стимулювання, яка була б спрямована на отримання максимального інтегрованого ефекту від відтворення і використання лісових ресурсів.

2. Принципи трансформації негативних зовнішніх економічних, екологічних та соціальних ефектів, що утворюються у процесі лісокористування на внутрішні (екологічні витрати), передбачає трансформацію нормативної екологічної шкоди (пошкодження і знищення лісових рослин, послаблення корисних властивостей лісу тощо), яка допускається екологічними стандартами, шляхом введення екологічного лісового податку за завдання шкоди в лісогосподарській (лісозаготівельній) діяльності.

3. Принцип посилення стимулюючих функцій інструментів фінансової підтримки із врахуванням взаємозв'язків між окремими компонентами лісових

ресурсів. Такий принцип передбачає фінансово-економічне стимулювання інтенсивного відтворення лісових ресурсів з врахуванням взаємозв'язків, що мають місце між окремими компонентами лісових ресурсів.

4. Принципи регіональної диференціації стимулюючого впливу інструментів державної фінансової підтримки передбачає врахування екологічної вразливості та забрудненості лісових ресурсів окремих регіонів нашої держави та еколого-економічні умови у окремих регіонах. На нашу думку, фінансову підтримку щодо стимулювання раціонального використання лісових ресурсів в Україні доцільно здійснювати з урахуванням економічного, екологічного і соціального значення лісів різних регіонів нашої держави.

5. Принцип гнучкості державної фінансової підтримки передбачає швидку переорієнтацію законодавця у випадках, коли змінюються еколого-економічні умови лісокористування. Оскільки в Україні істотно змінилися економічна система, внаслідок реформування національної економіки, але у лісовому господарстві діє недосконалий механізм лісокористування, який уповільнив розвиток лісового господарства.

Втілення цих принципів повинно знайти своє відображення у системі державної лісової фінансової політики України при формуванні інструментів як прямої так і не прямої державної фінансової підтримки. Адже, поняття «державна політика» В.В. Мушенко визначає як «відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано за допомогою регуляторних заходів, законів, бюджетних пріоритетів і впливає на життя суспільства» [7, с. 245–246]. Також науковець зазначає, що у системі державної фінансової політики на сучасному етапі переважає непряма підтримка за допомогою спеціальних режимів і механізмів оподаткування, а інших фінансово-правових інструментів [7, с. 248].

Отже, на нашу думку, непряма державна фінансова підтримка лісового господарства, у системі державної фінансової лісової політики, у переважній своїй більшості, повинна здійснюватись шляхом:

- формування правових механізмів такої підтримки через систему оподаткування суб'єктів лісового господарства у частині: стимулювання ефективного лісокористування (запровадження податку за погіршення стану лісів і лісових земель) ведення спеціальних режимів оподаткування (податок на додану вартість, податок на майно), зменшення ставок по сплаті дивідендів, застосування податкових пільг та знижок по сплаті рентної плати суб'єктам лісового господарства.

- державного регулювання у галузі ціноутворення при допомозі застосування таких інструментів: лісові такси на спеціальне використання лісових ресурсів деревного та не деревного рослинного походження; ліцензії і картки на відстріл мисливських тварин; ціни на продукцію лісового господарства; орендна плата за користування лісами і лісовими землями тощо.
- цільового фінансування лісового господарства з метою компенсації виробничих затрат суб'єктам лісового господарства шляхом запровадження: нормативів дотацій з державного бюджету на відтворення і охорону лісів; нормативів компенсацій підприємствам лісового господарства в зв'язку з особливим режимом лісокористування за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів; пільгових кредитів на відтворення і охорону лісів; фондів відтворення і охорони лісів тощо.

Висновки. Здійснені нами дослідження галузевих принципів державної фінансової підтримки лісового господарства в Україні та наявний зарубіжний досвід підтверджують доцільність законодавчого закріплення правових інструментів прямої та непрямої під-

тримки у процесі розвитку та реформування лісового господарства України. Убачається також необхідним посилення стимулюючої функції традиційних податкових інструментів підтримки на основі концепції про економічний захист довкілля та принципів економічного стимулювання сталого лісокористування. Дотримання розглянутих принципів при формуванні нормативно-правової бази регулювання лісового господарства є однією з найважливіших обставин удосконалення фінансово-правового механізму державної підтримки лісового господарства в Україні у цілому та його складової — лісогосподарського виробництва. Впровадження у життя таких науково обґрунтованих пропозицій правового регулювання дасть змогу для відродження галузі, як потужного напрямку в економічній системі України та перебудови її за передовими зарубіжними стандартами. Це, в свою чергу, забезпечить не лише розвиток власне, лісогосподарського виробництва як галузі, а й відновлення соціальної складової села в цілому — зайнятості сільського населення, створення сучасної, гідної життя людини соціально-побутової інфраструктури на селі та збереження і розвиток українського народу.

Література

1. Податкове право: навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.; за ред. проф. М. П. Кучерявенка. — К.: Юринком Інтер, 2003. — 400 с.
2. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: дис\... д.ю.н.: 12.00.07. / Володимир Іванович Курило. — Нац. аграр. універс. — К., 2007. — 419 с.
3. Мушенок В. В. Принципи діяльності держави щодо фінансової підтримки сільського господарства / В. В. Мушенок // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 7. — С. 91–98.
4. Государственное управление: основы теории и организации. Учебник. В 2 т. Т. 2 / Под ред. В. А. Козбаненко. Изд. 2-е, с изм. и доп. — М.: «Статус», 2002. — 592 с.
5. Основи правознавства: навч. посіб. / за заг. ред. проф. Ю. І. Крегула. — К.: Київ. нац. торг. — екон. ун-т, 2007. — 406 с.
6. Лісова політика: теорія і практика. Монографія / Під наук. ред. проф., док. екон. наук І. М. Синякевича. — Львів: ЛА «Піраміда», 2008—612 с.
7. Мушенок В. В. Сучасна державна політика України щодо фінансової підтримки сільського господарства / В. В. Мушенок // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д. О. Мельничук (голова) та ін. — 2014. — Вип. 197, — ч. 1 — С. 244–250.

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chair of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Даниленко Анна Олександрівна

*студентка 1 курсу напрямку підготовки «Право» ОКР «Магістр»
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Даниленко Анна Александровна

*студентка 1 курса направления «Право» ОКУ «Магистр»
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Danylenko Anna

*Student of the 1st course of training «Law» EL «Magister»
of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБОРОТА ОРУЖИЯ В УКРАИНЕ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION CIRCULATION OF WEAPONS IN UKRAINE

Анотація. У статті наведено визначення адміністративно-правового регулювання обігу зброї в Україні та розкрито основні його аспекти. Під ним розуміється сукупність установлених спеціальних правил та чітких заходів цілеспрямованого державно-владного впливу норм адміністративного права, що здійснюється та забезпечується (гарантується) з боку держави з метою впорядкування суспільних відносин, що виникають, змінюються чи припиняються у процесі вчинення будь-яких дій, пов'язаних з переходом права власності чи володіння на об'єкти застосування вражаючої сили.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, зброя, нелегальна зброя, обіг, удосконалення.

Аннотация. В статье приведено определение административно-правового регулирования оборота оружия в Украине и раскрыты основные его аспекты. Под ним понимается совокупность установленных специальных правил и четких мер целенаправленного государственного-властного воздействия норм административного права, осуществляемого и обеспечивающего (гарантируемого) государством с целью урегулирования общественных отношений, которые возникают, изменяются или прекращаются в процессе совершения любых действий, связанных с переходом права собственности или владения на объекты применения поражающей силы.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, оружие, нелегальное оружие, оборот, усовершенствование.

Summary. This article formed the concept of the administrative and legal regulation of circulation of weapons in Ukraine and revealed its main aspects. It is a set of prescribed special rules and clear measures targeted state-powerful influence of administrative law, carried out and secured (guaranteed) by the state in order to regulate social relations arising, change or terminate in the sphere of circulation of weapons.

Key words: administrative and legal regulation, circulation, illegal arms, improvement, weapons.

Постановка проблеми. Загальновідомим є факт, що на сході України розгорнулася визвольна війна за незалежність і територіальну цілісність Української держави, офіційно іменована антитерористичною операцією (АТО). Більшість молоді нашої країни задіяна у ній, будь-то бійці чи волонтери, але всі вони намагаються прямо чи побічно якнайшвидше погасити вогонь люті збройного конфлікту та повернути мирне небо над головами українців.

Ще одним негативним явищем, що виникло у зв'язку з цією складною ситуацією, є нелегальне масове поширення бойової зброї, що несе небезпеку людям, яка з неймовірною швидкістю розповсюджується по всіх закутках нашої батьківщини. В Україні кількість необлікованої зброї збільшилася до майже 5 млн одиниць порівняно з часом до початку проведення АТО; тоді її кількість становила 3,7–3,8 млн одиниць [1].

За статистичними даними Україна лідирує за кількістю нелегальної зброї в Європі [2]. Саме тому, дослідження інституту адміністративно-правового регулювання обігу зброї в Україні є не тільки актуальним питанням, а й вкрай необхідним, оскільки прогноз, ліквідація та попередження негативних наслідків, спричинених даним станом речей, без сумніву, врятують безцінне людське життя, оскільки необлікована зброя стає джерелом скоєння злочинів і нещасних випадків із летальними наслідками [3].

Ступінь наукової розробки проблеми. Багато науковців вже звертали свою увагу на дану проблематику, серед яких такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені як В. Авер'янов, Ю. Белінський, К. Беляков, А. Берlach, Ю. Битяк, В. Галунько, Є. Гетьман, І. Голосніченко, С. Діденко, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, Д. Корецький, А. Корнієць, В. Курило, Р. Мельник, С. Петков, М. Пінчук, О. Романов та ін.

Мета статті — на основі теорії адміністративного права, аналізу відповідних нормативно-правових актів, праць вчених та інших джерел охарактеризувати основні аспекти адміністративно-правового регулювання обігу зброї в Україні та навести шляхи удосконалення в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Історично зброя з'явилася разом із людством. Спочатку вона допомагала людині добувати їжу, захищатися від нападів тварин. Потім людина стала застосовувати зброю для нападу на себе подібних і захисту від них же. Еволюція зброї

почалася з дерев'яних палиць та списів. Пізніше з'явилися луки, які дозволяли стріляти загостреними стрілами. В епоху палеоліту з'явилися кинджали з каменю і кості, наконечники списів почали робити з кременю та кості. З освоєнням бронзи і заліза виникла можливість створення холодної зброї, що відрізнялася міцністю, довговічністю й ефективністю (мечі, залізні списи). У сучасному світі існує велика кількість зразків зброї. Для більшості з них законодавством різних держав встановлено спеціальний режим обігу. Не є винятком і Україна, законодавство якої встановлює спеціальний режим обігу зброї та запроваджує санкції за порушення цього режиму. З огляду на це важливе значення має чітке визначення поняття «зброя» [4, с. 188–189].

Більшість вчених-правознавців наголошують, що досі немає спеціалізованого Закону, який би повною врегульовував усі суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в сфері обігу зброї. Звісно, це дуже негативно впливає на всі суспільні та політичні процеси в країні.

У своєму дослідженні С. В. Діденко зазначає, що нормативне регулювання адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні здійснюється на основі низки нормативно-правових актів, основне завдання яких — чітко врегулювати правовими нормами комплекс прав і взаємних обов'язків сторін у правовідносинах у досліджуваній сфері. А. Корнієць стверджує, що правове регулювання відносин обігу зброї здійснюється значною кількістю нормативних актів Президента України, Кабінету Міністрів України та відомчих нормативних актів Міністерства внутрішніх справ, Міністерства транспорту, Верховного суду, Генеральної прокуратури України тощо [5]. При цьому деякі з них є фундаментальними для регулювання адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні, так би мовити — спеціальні, інші — дотичні та такі, що опосередковано належать до цієї сфери [3, с. 92].

Тобто, виходячи з того, що існує досить розгалуження система врегулювання даних спільних відносин на основі правових норм, цілком логічно, що вони повинні містити чіткі основи для здійснення такої діяльності та закріплювати основоположні дефінітивні норми зокрема.

Однак дієвість нормативно-правових актів, що реалізують на практиці законодавчі положення про

право кожної людини на захист свого життя та здоров'я, життя та здоров'я інших людей, безумовно, є питанням дискусійним. Людина, громадянин не могла і не може мати сьогодні вогнепальної зброї невеликих розмірів, якою б могла скористатися в разі протиправного посягання на неї з боку третіх осіб [6, с. 33].

Визначення зброї, на законодавчому рівні має місце в деяких підзаконних нормативно-правових актах, яким наразі вже більше 10 років. Як приклад, Наказ Адміністрації Держжордонслужби від 21.10.2003 № 200 передбачає, що зброя — це предмети та пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та інших об'єктів і не мають іншого призначення [7]. Наказ Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів від 25.03.1993 № 164 який втратив чинність 07.10.1998 передбачав, що вогнепальною вважається зброя, у якій снаряд (куля, дріб чи інші предмети) приводиться у рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої горючої суміші) [8].

Автори проекту Закону України «Про обіг зброї невійськового призначення» визначають зброю як пристрої, предмети, спеціально виготовлені, конструктивно призначені та технічно придатні для неодноразового ураження живої або іншої цілі, які не мають прямого виробничого чи господарсько-побутового призначення [9].

Таке ж саме визначення пропонує М. Г. Пінчук [10]. Проте, вчені по-різному трактують дане явище, зокрема: С. В. Діденко вважає, що зброя в адміністративному аспекті — це знаряддя різної фізичної природи з енергією вражаючої дії більше 0,2 Дж., яке використовується людьми для оборони або нападу шляхом вбивства, поранення або психологічної перемоги над супротивником, обіг і застосування якого регулюється нормами адміністративного права [3, с. 138]; на думку Д. А. Корецького — предмети і механізми, які спеціально призначені для ураження живої цілі або мішені, виготовлені за певними зразками, що відповідають цим завданням і не мають іншого цільового призначення [11]; Ю. Є. Белінський переконаний, що це предмети, конструктивно призначені та технічно придатні для ураження живої та іншої цілі [4, с. 191].

Виходячи із вище наведеного, зброя — це будь-який матеріальний чи абстрактний об'єкт, який за своїм спрямуванням чи конструктивними властивостями здатний завдавати несприятливих наслідків для життя та здоров'я людини, флори та фауни, призначенням якого є їх ураження або знищення під час безпосереднього використання. Тобто, фактично зброя є способом для суб'єкта застосування вражаючої сили

до конкретного об'єкта (суб'єкта) з метою досягнення певної цілі.

01.02.2016 була прийнята інструкція затверджена Наказом МВС України яка визначає систему заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки поліцейських, запобігання загибелі, пораненням і травмуванню їх та інших осіб під час поводження з вогнепальною зброєю, ручним протитанковим і підствольним гранатометами, реактивною протитанковою і бойовою ручною гранатами [12]. Проте, і в цьому нормативно-правовому акті самого визначення даного терміну там немає. Тому, на нашу думку, слід доповнити її поняттям зброї як об'єкта застосування вражаючої сили.

Досліджуючи подібну проблематику, С. В. Діденко вказує, що існують дві концепції обігу зброї в Україні. Перша концепція має такий вигляд (як і тип правого регулювання): «обіг та застосування тільки тої зброї, що чітко передбачена законодавством» (тобто концепція безпеки, причому з боку держави мають бути створені й регламентовані всі відповідні адміністративні процедури в цій сфері). Протилежна концепція має такий вигляд: «озброїти всіх громадян з метою реалізації їх права самозахисту» (концепція самозахисту). Кожна з цих концепцій має свої позитивні та негативні боки [3, с. 51].

Розвиваючи його думку, вважаємо, що режимність в сфері обігу зброї має бути детальніше регламентована, тому концепцію безпеки слід удосконалити. На нашу думку, тільки обмежене коло осіб повинне мати право на володіння постулатами власності щодо конкретних різновидів зброї. Мова йде про потенційно небезпечний предмет, який несе суспільну небезпеку у разі потрапляння не в ті руки. Життєвих прикладів безліч. Саме тому, вважає, що концепція «заборони» найбільш сприятлива для України, та повинна мати такі різновиди «поширеної режимності», «звичайної режимності» та «спрощеної».

Якщо говорити про зміст та сутність адміністративно-правового регулювання обігу зброї в Україні, то першочергово, слід вказати, що на нашу думку дефініція даного явища має наступний вигляд: це сукупність установлених спеціальних правил та чітких заходів цілеспрямованого державно-владного впливу норм адміністративного права, що здійснюється та забезпечується (гарантується) з боку держави з метою впорядкування суспільних відносин, що виникають, змінюються чи припиняються у процесі вчинення будь-яких дій, пов'язаних з переходом права власності чи володіння на об'єкти застосування вражаючої сили (тобто в процесі їх обігу).

Змістом адміністративно-правового регулювання обігу зброї є саме та сукупність установлених спеці-

альних правил та чітких заходів цілеспрямованого державно-владного впливу які використовуються публічною адміністрацією в цій сфері, тоді як сутність характеризує їх внутрішню природу та способи реалізації такої діяльності.

Найповніше дане питання розкривається через відповідний механізм реалізації такої діяльності, який складається із норм та принципів адміністративного права, видання та реалізацію нормативних актів, форм, методів та процедур адміністративної діяльності, режимності, та інших елементів.

Так як на початку 2014 року на сході України розпочалися військові дії, хоча законодавець іменує їх антитерористичною операцією (судячи з масштабів і наслідків, військових втрат і цивільних жертв, це війна) зброєю із зони АТО намагаються нелегально вивести як кримінальні елементи, так і самі учасники АТО [13]. Порядок регулювання її обігу з боку держави бажає кращого. Оскільки СБУ активно блокує канали постачання зброї із зони АТО в різні куточки нашої країни, це свідчить про можливість вільного її застосування та мінімального контролю держави за сферою її обігу в умовах проведення АТО. Зрозуміло, що в період воєнних дій досить важко слідкувати за кожною одиницею зброї, проте держава зобов'язана вчинити всі можливі дії для попередження потрапляння її в незаконний обіг, та ще й до цивільного населення [3, с. 352].

Такими діями, як приклад може бути чітка облікова діяльність, більш активна протидія самовільному залишенню місць служби та дезертирство, (оскільки в більшості випадків саме сак вивозиться зброя із зони АТО), боротьба із зловживанням алкоголем та наркотиками безпосередньо у зоні бойових дій (бо це є причиною пошкодження чи втрати зброї), тощо. При чому цими питаннями має опікуватись саме військова поліція, якої наразі не існує.

Що стосується питання досвіду правового регулювання обігу зброї в зарубіжних країнах, то слід вказати, що як приклад, в різних державах, внаслідок різних історичних умов, склався різний правовий режим обігу зброї, і відповідно, рівень контролю за таким обігом. Умовно можна поділити на такі групи: 1) держави, де не існує обмежень на обіг зброї; 2) держави, де повністю заборонений обіг зброї; 3) держави, де обіг зброї регулюється державою та встановлені певні обмеження щодо обігу зброї. Слід враховувати, що у державах, де дозволений обіг вогнепальної зброї, культуру користування останньою виховували протягом певного періоду, а не шляхом прийняття одного нормативного акта, а отже, не всі норми права зарубіжних країн можна імплементувати у національне законодавство [14].

У межах власного дослідження О. Романов вказує, що у більшості міжнародні документи стосовно

обігу вогнепальної зброї багато у чому схожі між собою, в деяких моментах навіть ідентичні. Але з огляду на те, що для кожної конвенції чи іншого документу, які приймаються у цій царині застосовуються різні, хоч і схожі, визначення та поняття, можна зробити висновок, що єдності поглядів немає всередині самої міжнародної спільноти. І справа тут не тільки у різних теоретичних підходах до однієї проблеми, а також і в певному небажанні остаточно і принципово вирішувати це питання. Мова тут іде про достатньо впливові і заінтересовані професійні збройові круги, так зване «збройове лобі». Як у держав-виробників та постачальників зброї, так і у їх покупців немає жодного бажання самим собі встановлювати кабальні умови для дуже вигідної і прибуткової справи, а такі держави (США, Росія, Канада, Індія тощо) мають значний вплив на політику ООН. Виходячи з цього, коли з одного боку кричать про порушення миру та безпеки і прав людини, а з другого на цьому ж тлі набивають собі шию, питання остаточно правового закріплення обігу зброї на міжнародному рівні залишається відкритим [15].

Тобто, під час пошуку оптимальних рішень вирішення питань протидії незаконному обігу зброї на території України серед досвіду зарубіжних країн, потрібно вкрай відповідально підбирати ті чи інші варіанти, оскільки не виключено, що саме цей спосіб є дуалізмом як суспільних потреб, так і приватних, і може спричинити в кращому випадку нульовий прогрес, а в гіршому — призведе до негативних наслідків.

Виходячи з цього, на нашу думку, удосконалення законодавства у сфері протидії незаконному обігу зброї в Україні має базуватися на суспільному інтересі вирішення цієї проблеми та на основі пріоритету життя та здоров'я як громадян України, так і на засадах екологічного збалансування (цінності життєдіяльності флори та фауни).

Першочергово слід, все ж таки, доопрацювати всі наявні проекти законів, які доцільно об'єднати в один, який й би і встановлював основні, керівні засади адміністративно-правового регулювання обігу зброї. Проте, наразі, необхідно хоча б доповнити Інструкцію із заходів безпеки при поводженні зі зброєю затверджену Наказом МВС України від 01.02.2016 № 70 дефініцією зброї як об'єкта вражаючої сили в такому вигляді: «зброя — це будь-який матеріальний чи абстрактний об'єкт, який за своїм спрямуванням чи конструктивними властивостями здатний завдавати несприятливих наслідків для життя та здоров'я людини, флори та фауни, призначенням якого є їх ураження або знищення під час безпосереднього використання».

Окрім того, доцільно удосконалити всі режимні процедури в цій сфері з метою їх прозорості та

чесності, що в свою чергу знизить корупційний ризик, та підвищить рівень суспільної довіри. Проте, не менш важливо і створення військової поліції, яка повинна займатись в аналізованій нами сфері як приклад чіткою обліковою діяльністю зброї, протидією самовільному залишенню місць служби та дезертирство (оскільки в більшості випадків саме сак вивозиться зброя із зони АТО), боротьбою із зловживанням алкоголем та наркотиками безпосередньо у зоні бойових дій (бо це є причиною пошкодження чи втрати зброї), тощо.

Висновки. Усе вище наведене дає можливість сформулювати висновок про те, що адміністративно-правове регулювання обігу зброї в Україні — це сукупність установлених спеціальних правил та чітких заходів цілеспрямованого державно-владного впливу норм адміністративного права, що здійснюється та забезпечується (гарантується) з боку держави з метою

впорядкування суспільних відносин, що виникають, змінюються чи припиняються у процесі вчинення будь-яких дій, пов'язаних з переходом права власності чи володіння на об'єкти застосування вражаючої сили (тобто в процесі їх обігу).

З метою підвищення ефективності протидії незаконному обігу зброї на території України вбачаються доцільними та необхідними такі кроки: доопрацювання усіх наявних проектів законів, об'єднавши їх в один, який й би і встановлював основні засади адміністративно-правового регулювання обігу зброї; закріплення на законодавчому рівні дефініцію зброї як об'єкта вражаючої сили; удосконалення усіх дозвільних процедур у цій сфері з метою забезпечення їх прозорості та чесності; створення спеціального підрозділу у центральному органі виконавчої влади, що служить суспільству — військової поліції.

Література

1. В Україні кількість необлікованої зброї збільшилася до майже 5 млн одиниць. Відомості із сайту Українські Національні Новини. 2017. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1639409-kilkist-nelegalnoyi-zbroyi-v-ukrayini-zbilshilasya-do-5-mln-odinits-ekspert>
2. Україна лідирує за кількістю нелегальної зброї в Європі. Відомості із сайту «Politeka». 2017. URL: <https://politeka.net/ua/406154-ukrayina-lidryue-za-kilkistyu-nelegalnoyi-zbroyi-v-yevropi/>
3. Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. дис... д-ра юрид. наук, Київ, 2016. С. 443.
4. Белінський Ю. Є. Поняття «зброя» та його нормативне визначення. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 188–191.
5. Корнієць А. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правових режимів обігу зброї та вибухових речовин. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 4(16). С. 142–148.
6. Курило В. І. Зброя у суспільстві: проблемні аспекти. Науковий вісник Національного аграрного університету. К., 2003. Вип. 68. С. 32–37.
7. Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України: Наказ Адміністрації Держкордонслужби від 21.10.2003. № 200. Офіційний вісник України. 2003 р. № 43. стор. 172.
8. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 25.03.1993. № 164 (втрата чинності від 07.10.1998). ВР України: офіційний веб-портал. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0051-93>
9. Про обіг зброї невійськового призначення: проект Закону України Верховна Рада України: офіційний веб-портал. 2014. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=30944.
10. Пінчук М. Г. До питання визначення правової категорії «зброя». Право і Безпека. 2004. Т. 3. № 4. С. 98–101.
11. Корецький Д. А. О совершенствовании правового режима оружия. Правоведение. 1983. № 1. С. 56–57.
12. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: Наказ МВС України від 01.02.2016. № 70. Офіційний вісник України. 2016. № 19. стор. 30.
13. В Ладизині на гранаті підірвався 28-річний кіборг. Поліція не виключає самогубство. Відомості із сайту 20MINUT. 2016. URL: <http://vn.20minut.ua/Kryminal/v-ladizhini-na-granati-pidirvavsya-28-richniy-kiborg-politsiya-ne-vikl-10498550.html>
14. Зарубіжний досвід правового регулювання обігу зброї. Відомості із сайту електронної бібліотеки «boOk.net!». URL: <http://boOk.net/index.php?p=achapter&bid=11002&chapter=1>
15. Романов О. Міжнародно-правове регулювання обігу зброї у світі та національний досвід України. Юридичний журнал. 12/2005. № 12. С. 36–45.

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chair of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Левченко Діана Сергіївна

*студентка 1 курсу напряму підготовки «Право» ОКР «Магістр»
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Левченко Диана Сергеевна

*студентка 1 курса направления «Право» ОКУ «Магистр»
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Levchenko Diana

*Student of the 1st course of training «Law» EL «Magister»
of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СУДЕБНОЙ АДМИНИСТРАЦИИ УКРАИНЫ

CONCEPT AND STRUCTURE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE STATE JUDICIAL ADMINISTRATION OF UKRAINE

Анотація. У статті визначено поняття адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації як визначеної законодавством сукупності правових елементів, які визначають місце Державної судової адміністрації в системі органів судової влади, характеризують її правове становище у сфері судочинства та визначають особливості здійснення адміністративно-правових відносин у площині реалізації адміністративно-правового забезпечення органів судової влади.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, Державна судова адміністрація, орган судової влади, публічна адміністрація, юридичні елементи.

Аннотация. В статье определено понятие административно-правового статуса Государственной судебной администрации как определенной законодательством совокупности правовых элементов, которые определяют место Государственной судебной администрации в системе органов судебной власти, характеризуют ее правовое положение в сфере судопроизводства и определяют особенности осуществления административно-правовых отношений в плоскости реализации административно-правового обеспечения органов судебной власти.

Ключевые слова: административно-правовой статус, Государственная судебная администрация, орган судебной власти, публичная администрация, юридические элементы.

Summary. The article defines the concept of administrative and legal status of the State Judicial Administration as defined by the legislation totality legal elements, that determines the position of the State Judicial Administration in the judiciary system, characterize its legal position in the judicial proceedings and determine the specifics of administrative and legal relations in the plane of administrative and legal support of the judiciary.

Key words: administrative and legal status, judicial authority, legal elements, Public Administration, State Judicial Administration.

Постановка проблеми. Провідною складовою системи функціонування органів судової влади є саме Державна судова адміністрація, яка є органом судової гілки влади зі спеціальним адміністративно-правовим статусом.

В умовах проведення судової реформи повноваження Державної судової адміністрації можуть змінюватися та удосконалюватися, таким чином актуальність дослідження поняття та структури адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації України є повністю обґрунтованою, враховуючи зміни до площини судоустрою, спрямовані в напрямку євроінтеграції.

Ступінь наукової розробки проблеми. До проблематики визначення поняття та структури адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації України звертали свою увагу такі вчені, як, зокрема В.Б. Авер'янов, Н.О. Армаш, М.А. Бояринцева, Р.С. Веприцький, В.В. Галунько, О.М. Гумін, М.К. Закурін, М.Ю. Івчук, В.О. Кібець, О.В. Краснобобров, В.І. Курило, О.М. Музичук, А.М. Хливнюк та інші.

Проте, в умовах проведення судової реформи, поняття адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації потребує нових досліджень.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі праць вчених-правників та норм діючого законодавства, розкрити поняття та структуру адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації України.

Виклад основного матеріалу. Для того, що визначити поняття адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації (далі — ДСА), потрібно розкрити основні правові категорії, а саме «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус». Якщо перекласти з латинської слово статус («status») означає положення, стан в будь-якій ієрархії, структурі, системі [8, с. 238]. Згідно з тлумачним словником української мови поняття статусу трактується як певний стан чого-небудь [21, с. 835].

Досліджуючи поняття правового статусу Р.С. Веприцький визначив, що питання визначення правового статусу продовжує залишатися дискусійними. Насамперед науковець визначає, що цей термін застосовується доволі широко, не має однозначного застосування в юридичній літературі, законотворчій та правозастосовчій практиці, тому трактується по-різ-

ному. Вищевказані обставини потребують уточнення вказаного терміну, при цьому виникають проблеми як теоретичного, так і практичного характеру [4, с. 22].

Особливо ґрунтовно правовий статус особи описує М.А. Бояринцева, яка визначає правовий статус як соціально допустимі та необхідні можливості особи не просто як індивіда, а як громадянина держави, оскільки вони гарантовані авторитетом держави. Зміст правового статусу в цілому визначає межі діяльності громадянина до інших осіб, колективів, держави, природи, рамки його активної та пасивної життєдіяльності [3, с. 179].

Ромашов Р.А. вважає, що «правовий статус» — це сукупність прав та обов'язків, які персоніфікують особу в якості учасника юридично значимих відносин». Порівнюючи його з правовим становищем, яке вчений трактує як сукупність факторів, визначаючих місце особи в правотворчому і право реалізаційному процесі, а в якості складових елементів включає правовий статус, а також зв'язки і взаємодію особи, що характеризують його розташування в механізмі правового регулювання [18, с. 3].

Під правовим статусом суб'єкта адміністративно-правових відносин О.М. Музичук розуміє систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення у системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб'єктів та порядок взаємовідносин між ними [16, с. 322].

Таким чином, правовий статус — це правове становище певної особи, яке виражається через особливості правових категорій, що складають основу цього статусу.

Для розкриття адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації, необхідно розкрити поняття такого статусу різноманітних суб'єктів права. Армаш Н.О. досліджує поняття адміністративно-правовий статус посади керівника органу виконавчої влади та висвітлює його як поняття, зміст якого завжди виражається в сукупності нормативно визначених прав та обов'язків, характеризується специфічним обов'язком нести відповідальність у зв'язку з виконанням своїх повноважень та становищем посади керівника в системі управління [2, с. 16].

Суддя М.К. Закурін визначає, що адміністративно-правовий статус судді, який здійснює господарське

судочинство, характеризується сукупністю правових засобів, що визначають місце і роль судді при розгляді господарських справ, він складається з сукупності й обсягу його правосуб'єктності, обов'язків і прав, незалежності і недоторканості та спеціальної дисциплінарної відповідальності судді [9, с. 285].

Вчений М. Ю. Івчук наголошує, що адміністративно-правовий статус органів прокуратури — це врегульований законодавством порядок створення, реорганізації, ліквідації цих органів, визначення функцій і завдань прокуратури та наділення їх необхідною компетенцією для виконання покладених на неї державою прав та обов'язків [11, с. 12].

Таким чином, досліджуючи спеціальні питання у сфері адміністративного права, вчені-адміністративісти по-різному трактували поняття адміністративно-правового статусу, здійснивши аналіз їх позицій, можна визначити, що адміністративно-правовий статус — це сукупність правових елементів, визначених законодавством, що визначають праве становище особи, його місце та роль в системі адміністративного права.

Визначивши загальне поняття статусу, варто розкрити поняття адміністративно-правового статусу публічної адміністрації, яка здійснює забезпечення органів судової влади. Науковець М. Золотарьова визначила, що адміністративно-правовий статус спеціального органу державної влади — це складна юридична конструкція, головним складником якої є компетенція, що доповнюється відповідальністю, завданнями, функціями, організацією (структурою) та порядком діяльності (форми та методи діяльності, порядок створення та припинення) [10].

Вчений А. В. Галунько визначив адміністративно-правий статус публічної адміністрації яка здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж, полягає в сукупності чинників державного регулювання утворення (легалізації) і публічних правил функціонування державних і громадських установ та організацій [6, с. 18].

В свою чергу, Д. В. Лазаренко наголошує, що адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, яка здійснює регулювання використання природних ресурсів, — це правова категорія «сукупність юридичних засобів (елементів)», яка встановлюється нормами адміністративного права через визначення правосуб'єктності, юридичних обов'язків, публічних прав та дисциплінарної відповідальності публічної адміністрації, що надає суспільству спеціального ефективного суб'єкта, який спроможний забезпечити раціональне використання природних ресурсів [15, с. 80].

Врахувавши позиції вчених, можна визначити, що адміністративно-правового статус публічної адміні-

страції, яка здійснює забезпечення органів судової влади — це спеціальна правова категорія, яка визначає місце та роль суб'єктів публічної адміністрації у сфері судочинства, та складається з певних правових елементів для здійснення забезпечення органів судової влади.

Щодо адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації, то О. В. Красноторов під адміністративно-правовим статусом Державної судової адміністрації України розуміє сукупність правових елементів, через які визначається правове становище останньої у системі органів виконавчої влади, створюються умови для забезпечення спроможності Державної судової адміністрації України своїми односторонніми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти адміністративно-правові правовідносини у сфері організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [13, с. 11].

Науковець А. М. Хливнюк окреслив, що правовий статус Державної судової адміністрації обумовлений специфічними завданнями та повноваженнями, визначеними Конституцією та законодавством України, спеціальним порядком утворення та функціонування, підконтрольності та підзвітності, призначення і звільнення її керівника та його заступників [20, с. 18]. Кібець В. О. визначив, що адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації — це комплекс суб'єктивних прав і обов'язків, що реалізуються в правовідносинах між суб'єктами права у сфері суддівського адміністрування, і які належним чином закріплені в законодавстві України [12, с. 261].

Врахувавши думки вчених, можна зробити висновок, що адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації — це визначена законодавством сукупність правових елементів, які визначають місце ДСА в системі органів судової влади, характеризують її правове становище у сфері судочинства та визначають особливості здійснення адміністративно-правових відносин у площині реалізації адміністративно-правового забезпечення органів судової влади.

Новий Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», а саме, Ст. 151 «Статус Державної судової адміністрації України», визначає, що Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом [17].

З огляду на чинне законодавство, можна вважати, що адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації має спеціальну та особливу юридичну природу, яка полягає: 1) фактично ДСА є органом

судової влади; 2) ДСА здійснює повноваження, схожі з повноваженнями органів виконавчої влади, що по-лягають у певному забезпеченні.

Визначивши поняття адміністративно-правового статусу, потрібно дослідити елементи адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації. В теорії виникають питання чи потрібно відносити таку складову як адміністративна відповідальність. Професор В. І. Курило визначає, що адміністративна відповідальність як елемент правового статусу посадової особи породжує паритетність між посадовою особою виконавчої влади та об'єктами державного управління [14, с. 20]. Ми погоджуємось з позицією доктора, та вважаємо що адміністративна відповідальність є обов'язковим елементом адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації.

Щодо елементного складу правового статусу суб'єктів адміністративно-правових відносин, то О. М. Музичук насамперед, залежить від того, чи це фізична, чи юридична особа. Наприклад, якщо фізична особа, то елементами її правового статусу будуть: права, обов'язки та відповідальність, якщо юридична, то до таких пропонуємо віднести: мету її утворення та діяльності, завдання, функції, обов'язки, права, відповідальність, особливості організаційно-структурної будови та взаємовідносин [16, с. 322].

Доктор В. В. Галунько визначає адміністративно-правовий статус особи як сукупність юридичних засобів, що характеризують місце і роль фізичної або юридичної особи в адміністративно-правових відносинах, а визначальними для аналізу адміністративно-правового статусу особи на його погляд такі юридичні інститути: публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки, правосуб'єктність особи, адміністративна відповідальність, у деяких випадках дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації [5, с. 57–61].

Кібець В. О. наголосив, що складовими адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації є: адміністративна правоздатність, адміністративна дієздатність, гарантії та відповідальність [12, с. 261]. М. Ю. Івчук вважає, що елементами адміністративно-правового статусу органу прокурату-

ри України є: юридично закріплені цілі, завдання та функції; компетенція; організаційно-структурний компонент; відповідальність [11, с. 12].

Таким чином, до юридичних елементів адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації слід віднести: завдання та функції Державної судової адміністрації України; адміністративні права та обов'язки Державної судової адміністрації України щодо забезпечення органів судової влади України; адміністративна відповідальність у сфері діяльності Державної судової адміністрації Україна.

Висновки. Усе вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки щодо особливостей адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації:

- адміністративно-правового статус публічної адміністрації, яка здійснює забезпечення органів судової влади — це спеціальна правова категорія, яка визначає місце та роль суб'єктів публічної адміністрації у сфері судочинства, та складається з певних правових елементів для здійснення забезпечення органів судової влади;
- адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації має спеціальну та особливу юридичну природу, яка полягає: 1) фактично ДСА є органом судової влади; 2) ДСА здійснює повноваження, схожі з повноваженнями органів виконавчої влади, що полягають у певному забезпеченні;
- до юридичних елементів адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації слід віднести: завдання та функції Державної судової адміністрації України; адміністративні права та обов'язки Державної судової адміністрації України щодо забезпечення органів судової влади України; адміністративна відповідальність у сфері діяльності Державної судової адміністрації Україна.

Отже, адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації — це визначена законодавством сукупність правових елементів, які визначають місце ДСА в системі органів судової влади, характеризують її правове становище у сфері судочинства та визначають особливості здійснення адміністративно-правових відносин у площині реалізації адміністративно-правового забезпечення органів судової влади.

Література

1. Авер'янов В.Б. Організація виконавчої влади: необхідність усунення внутрішніх суперечностей. Право України. 2009. — № 5. — С. 30–35.
2. Армаш Н.О. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2005. — 18 с.
3. Бояринцева М.А. Адміністративно-правовий статус громадянина України. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2005. — 213 с.
4. Веприцький Р.С. Поняття «правовий статус особи» в теоритично-правовій літературі. Право.ua. — 2015. — № 3. — С. 18–22.
5. Галуцько В.В. Адміністративне право України. Том 1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2015. — 272 с.
6. Галуцько А.В. Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, що здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж. Журнал «Інформація і право». 2(11). — 2014. — С. 16–20.
7. Гумін О.М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. Наше право. — 2014. — № 5. — С. 32–37.
8. Додонов В.Н. Большой юридический словарь. М.: Инфра-М, 1998. 547 с.
9. Закурін М.К. Адміністративно-правовий статус судді господарського суду. Форум права. — 2011. — № 3. — С. 282–286.
10. Золотарьова М.К. Адміністративно-правовий статус державних податкових інспекцій в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д., 2009. — 20 с.
11. Івчук М.Ю. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2011. — 19 с.
12. Кібець В.О. Поняття та складові адміністративно-правового статусу державної судової адміністрації. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. — № 27. — С. 256–262.
13. Красноборов О.В. Адміністративно-правові засади діяльності Державної судової адміністрації України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. — 19 с.
14. Курило В.І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т держ. податк. служби України. К., 2008. — 39 с.
15. Лазаренко Д.В. Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, яка здійснює регулювання використання природних ресурсів. Актуальні проблеми держави і права. 2014. — Вип. 73. — С. 77–80.
16. Музичук О.М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. Форум права. 2008. — № 1. — С. 316–321.
17. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. — 2016. — № 31. — Ст. 545.
18. Ромашов Р.А. Некоторые проблемные аспекты понимания правосубъектности индивидуального и коллективного лица. Правовой статус и правосубъектность лица: теория, история, компаративистика: Материалы VIII Междунар. научно-теоретич конф. Санкт-Петербург, 14–15 декабря 2007 г.: В 2 ч. Ч. 1. СПб. — 2007. — С. 3.
19. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Х.: Консум, 2001. — 655 с.
20. Хливнюк А.М. Правовий статус Державної судової адміністрації України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. Акад. адвокатури України. К., 2009. — 20 с.
21. Яременко В.В., Сліпущко О.М. Новий тлумачний словник української мови. К.: Аконіт, 2008. — 928 с.

Легенький Микола Іванович

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри адміністративного права і процесу
Національного університету «Львівська політехніка»*

Легенький Николай Иванович

*кандидат педагогических наук, доцент,
докторант кафедры административного права и процесса
Национального университета «Львовская политехника»*

Legenky Mykola

*PhD in Law, Associate Professor,
Doctoral student of the Department of Administrative Law and Proces of
Lviv Polytechnic National University*

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

CONCEPT AND CONTENT OF LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF NATIONAL EDUCATION POLICY

Анотація. Розкривається актуальність наукового обґрунтування та визначення поняття і змісту правовідносин у сфері формування та реалізації державної освітньої політики. Аналізуються наукові підходи до досліджуваної проблеми. Охарактеризовано відображення проблеми освітніх правовідносин у законодавчій та законопроектній діяльності. Розмежовується зміст понять «освітні правовідносини» та «правовідносини у сфері освіти». Обґрунтовується віднесення правовідносин у сфері формування та реалізації державної політики у сфері освіти до освітніх правовідносин.

Ключові слова: Державна освітня політика, освітні правовідносини, правовідносини у сфері освіти.

Аннотация. Раскрывается актуальность научного обоснования и определение понятия и содержания правоотношений в сфере формирования и реализации государственной образовательной политики. Анализируются научные подходы к исследуемой проблеме. Дана характеристика отображение проблемы образовательных правоотношений в законодательной и законопроектной деятельности. Проведено размежевание содержания понятий «образовательные правоотношения» и «правоотношения в сфере образования». Обосновывается отнесение правоотношений в сфере формирования и реализации государственной политики в сфере образования к образовательным правоотношениям.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, образовательные правоотношения, правоотношения в сфере образования.

Summary. Reveals the relevance scientific justification and the definition of concept and content of legal relations in the sphere of formation and implementation of national education policy. Are analyzed scientific approaches of the researched problem. Are characterized reflected problems of educational legal relationships in the legislative and law drafting sphere. Delimited content of concept «educational relationship» and «legal relationship in educational sphere.» Author substantiates the attribution of legal relationship in the sphere of formation and implementation of state policy in the field of education to educational legal relationship.

Key words: State educational policy, educational relationship, the legal relationships in education.

Постановка проблеми. Становлення України як правової держави та утвердження в суспільному житті принципу верховенства права обумовлює розширення сфери правового регулювання суспільних відносин, поглиблення його змісту як в цілому, так і стосовно окремих сфер регулювання. Як абсолютно справедливо зазначає Ю.С. Шемшученко: «...суспільна практика поставила перед правознавцями нові завдання. Вони пов'язані з розширенням сфери правового регулювання суспільних відносин, виділенням нових галузей права і правових інститутів у системі національного права» [16, с. 3].

Зазначена теза повною мірою стосується і правового регулювання у сфері освіти. Більше того — оптимальний розвиток освітянської галузі не буде ефективним без належного правового регулювання освітніх відносин.

Всі освітні відносини, в тому числі і правові, закономірно витікають з положень Конституції України, ст. 53 якої закріплює право кожного на освіту. Безумовно конституційні норми, які гарантують доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та на конкурсній основі — вищої освіти покладені в основу всіх суспільних відносин, які виникають під час реалізації зазначеного права та належного нормативного забезпечення зазначених правовідносин. В свою чергу формування та реалізація державної освітньої політики та законотворча діяльність має спиратися на чітке наукове обґрунтування проблеми правовідносин у сфері освіти.

До концептуальних наукових проблем освітніх правовідносин в першу чергу вважаємо за доцільне віднести визначення поняття та змісту зазначених відносин, що, в свою чергу надасть змогу посилити закріплення правового статусу суб'єктів цих відносин з метою забезпечення реалізації ними освітніх прав та обов'язків.

Результати досліджень

Різноманітні аспекти проблеми освітніх правовідносин в контексті загальної проблеми правового регулювання сфери освіти глибоко і плідно досліджуються вченими в галузі юриспруденції, освіти та теорії державного управління. В першу чергу слід відзначити дослідження Б.І. Андрусишина, В.В. Астахова, В.О. Боняка, Р.А. Бузунова, Р.Г. Валєєва, О.Я. Кархут, О.О. Кулинич, О.Ф. Мельничук, Л.В. Резніченка, В.В. Спаської та інших. В той же час певні аспекти загальної проблеми освітніх правовідносин потребують додаткового вивчення, а окремі наукові формулювання — уточнення та погодження.

В першу чергу наукова дискусія розгорнулася відносно наявності освітніх правовідносин як окремого

виду правовідносин, чи необхідності їх віднесення до різних галузей права — адміністративного, цивільного, трудового, фінансового, тощо. В першу чергу неоднозначність трактування зазначеної проблеми пов'язана з тим, що освітня сфера характеризується наявністю різнопланових відносин, регулювання яких здійснюється нормами окремих галузей права. В першу чергу це адміністративне право, яке регулює всі аспекти управлінської діяльності. Відносини, пов'язані зі сплатою податків та фінансовими процедурами регулюються нормами фінансового права. Майнові відносини в освіті врегульовані нормами цивільного права, кадрові питання — нормами трудового права, тощо. В той же час значний обсяг питань освітньої діяльності пов'язані з суто освітньою діяльністю — це відносини, пов'язані зі здобуттям знань та отриманням освіти.

У зв'язку з вищевикладеним значна кількість дослідників у галузі правознавства наполягають на виділенні освітніх правовідносин як окремого виду правовідносин. Позиції щодо самостійного характеру освітніх правовідносин відстоюють такі вчені як О. Кулініч [7], В. Боняк [5], Р. Валєєв [6], О. Мельничук [10], Я. Тицька [15], та ін. Зокрема О.О. Кулініч наполягає на відокремленні освітніх правовідносин від адміністративних, цивільних, трудових, фінансових тощо в силу їх важливості для забезпечення механізму реалізації конституційного права на освіту. О.О. Кулинич і вважає, що освітні правовідносини є «..відносно самостійним видом правовідносин, які за змістом і складом істотно відрізняються від цивільних, адміністративних, трудових та інших правовідносин. Враховуючи складний, інтегративний характер освітніх правовідносин пропонуємо цю групу відносин розглядати як міжгалузевий комплексний інститут права, юридичною основою якого є освітня галузь законодавства, що отримала офіційне визначення у Класифікаторі галузей законодавства України» [7, с. 225].

В.В. Спаська вважає, що освітні правовідносини повинні мати статус самостійних в силу їх виняткової суспільної та державної ваги і об'єктивної здатності до правового опосередкування, а також виходячи з того, що властивості об'єкта освітніх правовідносин мають власну специфіку, яка унеможливує їх віднесення до певного усталеного типу правовідносин. В першу чергу це стосується типізації правовідносин з точки зору їх пасивності та активності. Освітні правовідносини не можуть бути віднесені ні до першого ні до другого типів, а тому автор пропонує вважати освітні правовідносини особливим інтерактивним типом, характеристики якого передбачають активну поведінку всіх сторін правовідносин як в матеріальному їх змісті, так і стосовно суб'єктивного права і юридичного обов'язку [13].

Прихильники другого підходу заперечують самостійний характер освітніх правовідносин та взагалі їх існування, а правовідносини, що виникають під час реалізації права на освіту відносять до інших галузей права — адміністративного, фінансового, цивільного, трудового та ін.» [7, с. 225].

Так, Ю.І. Чалий переконаний, що освітніх правовідносин як окремого виду правового зв'язку не існує. Однак у своїх роботах автор достатньо часто використовує зазначений термін, хоча і зазначає, що змушений використовувати його умовно для позначення впорядкованих нормами права відносин, що виникають між певними навчальними закладами та особами, які в цих закладах навчаються та виховуються. Така неоднозначність підходів, на нашу думку, певною мірою ставить під сумнів категоричність позиції дослідника щодо неможливості існування освітніх правовідносин як самостійного типу [17, с. 108].

Слід відзначити, що прихильники як одного, так і другого підходів на захист своєї позиції наводять достатню кількість обґрунтованих і логічних аргументів. Адже дійсно, предметом правового регулювання в освіті є правовідносини, які виникають і функціонують виключно в освітній сфері. В той же час освітнє право та, відповідно, — освітні правовідносини ні якою мірою не обмежуються зазначеним предметом а охоплюють цілий комплекс відносин, які належать до інших галузей права. Більше того — глибоко помилковим буде зведення всіх правовідносин, які виникають в освітній сфері до суто освітніх правовідносин. Адже освіта це не лише вищесказаний процес, це взагалі ціле культурне явище, що має величезну суспільно-державну цінність. Отже, щоб повноцінно системно відбувся освітній процес необхідний цілий ряд заходів, норм, інститутів, що звісно робить освітні правовідносини складним для розуміння і тлумачення процесом.

Оскільки обидві проаналізовані позиції мають право на існування, але і в той же час характеризуються і певними недоліками, то може виникнути і третя концепція, яка виходить з того, що істина перебуває «десь посередині». І така позиція існує. Більше того — вона отримала достатньо вагоме обґрунтування, оскільки вона використовує сильні сторони двох протилежних. «Наукову цінність представляє точка зору науковців, відповідно до якої освітні правовідносини мають інтегративний характер та по суті акумулюють в собі можливості декількох галузевих норм права. Освітні правовідносини мають взаємозв'язок та взаємодію з нормами інших галузей права в частині регулювання відповідних відносин в сфері освіти» [7, с. 226]. Маємо стверджувати, що такий підхід є найбільш збалансований, адже виключає крайнощі, які подекуди

нівелюють наукову цінність тієї чи іншої концепції. Освітні правовідносини мають справді свою специфіку, не схожу на жодні інші, і те, що вони переплітаються з іншими галузями права не спростовує, а лиш додає цінності цим правовідносинам.

Так, Л.В. Резніченко наголошує на комплексному характері правовідносин у галузі освіти, які пропонує розглядати, як систему правовідносин, що складаються і функціонують в освітній сфері і регулювання яких здійснюється нормами різних галузей права — конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, трудового, сімейного, тощо. При цьому дослідник наголошує на відносності цивільних правовідносин у освітній сфері: «Власне, стосовно цивільних правовідносин щодо надання освітніх послуг, то вони є відносними та характеризуються тривалістю взаємодії суб'єктів, яка обумовлена строком навчання, поєднанням публічного і приватного інтересу, а також наявністю в суб'єктів певного рівня інтелектуального розвитку. На жаль, невизначеність законодавця щодо поняття та правової природи послуги змушує відштовхуватися від похідного її визначення як того, що споживається в процесі певної дії або здійснення певної діяльності. Звісно, цього недостатньо для однозначності в її розумінні. А тому доведеться сприймати цю правову реальність в її плюралістичному віддзеркаленні» [12, с. 159].

Вважаємо за необхідне наголосити на окремих дослідженнях, присвячених проблемам адміністративно-правового характеру освітніх правовідносин. Більше того, має місце наукова позиція, згідно з якою «освітні правовідносини ототожнюються з адміністративно-правовими. На думку В. Новоселова, освітні правовідносини належать до адміністративно-правових внаслідок того, що мають державний, офіційний характер, оскільки є засобом реалізації особливих державних функцій [11, с. 58]. Варто зазначити, що подібна позиція визнавалася домінантною за радянських часів. Так, відносини між суб'єктами освітніх правовідносин мають владний характер, проте необхідно конкретизувати, що влада в цьому аспекті виступає у формі авторитету та нетотожна владі, що існує в адміністративно-правових відносинах між органами влади й управління та людиною. На думку Г. Дорохової, у сфері освіти структурними елементами є адміністративно-правові та педагогічно-правові відносини, що знаходяться між собою у тісному зв'язку, переплітаються та утворюють нове начало. Треба зазначити, що таке розуміння правової природи освітніх правовідносин склалося ще за радянських часів та дозволило порушити питання про самостійність й цілісність правовідносин системи народної освіти як особливого виду адміністративно-правових відносин і заклало ос-

нови їх сучасного розуміння» [7, с. 226]. На наш, погляд така позиція теж має право на існування, адже державне управління просто не може оминати питання внутрішньої державної політики, частиною якої поза всяким сумнівом є освіта. Більше того, Основу освітньої системи складають саме державні навчальні заклади, а там де має місце державний заклад завжди є в тій чи іншій мірі «ієрархія», «субординація», «державне управління». Не наполягаючи на ототожненні освітніх і адміністративно-правових відносин все ж вважаємо за необхідне підкреслити, що значна кількість відносин у сфері освіти за своїм змістом фактично збігаються з адміністративно-правовими.

Галузевою протиположністю адміністративно-правового несамоостійного характеру освітніх правовідносин є науковий підхід, згідно з яким освітні правовідносини відносять до цивільно-правових. «Цивільно-правові відносини характеризуються рівністю сторін. Жодна із сторін не може наказувати іншій стороні та диктувати їй свої умови внаслідок положення, яке вона займає. В адміністративному праві, навпаки, більша частина правовідносин будується на відносинах влади — підлеглості, коли одна сторона володіє правом встановлювати іншій стороні чітко певну поведінку, а інша сторона зобов'язана виконати цей припис» [7, с. 226]. Справді, там, де мають місце договірні відносини в освіті, певні майнові права, приватний сектор освіти дійсно є багато точок дотику із цивільно-правовою сферою (в тому числі і диспозитивний метод правового регулювання). Освітні правовідносини мають місце у зв'язку із реалізацією суб'єктивного права на освіту, а там де має місце право, там є можливості, а значить суто імперативний характер правовідносин виключений.

Специфічною ознакою правовідносин, що склалися у системі освіти є поєднання методів правового регулювання публічного та приватного права, а оптимальне узгодження цих методів є запорукою ефективного регулювання освіти як такої та реалізації права на освіту як важливої складової культурного життя суспільства.

Вищезазначений аналіз присвячений дослідженням зовнішніх аспектів розуміння природи освітніх правовідносин. Однак, заслуговує на увагу і підходи щодо внутрішнього розуміння освітніх правовідносин, тобто те, що до них має (чи не має) входити.

Безумовно, визначальним концептуальним аспектом наукового забезпечення проблеми освітніх правовідносин є визначення зазначеного поняття. В той же час, як зазначає О. Ф. Мельничук, до цього часу юридична наука не досягла одностайності у визначенні поняття освітніх правовідносин та їх особливостей [9].

З методологічної точки зору також необхідним є розмежування понять «правовідносини в сфері осві-

ти» та «освітні правовідносини». Правовідносини в сфері освіти є поняттям ширшим і мають відношення і поширення на всі види правовідносин в освітній сфері, яка носить комплексний характер, а відносини, що входять до її орбіти регулюються нормами практично всіх галузей права — адміністративного, цивільного, трудового та ін..

Така диференціація продиктована самим змістом освіти: як процесу та як окремого культурного феномену. Як зазначає О. О. Кулініч: «Освітні правовідносини — це врегульовані нормами освітнього права суспільні відносини, що виникають під час реалізації конституційного права на освіту між особою, що навчається (їх законними представниками), освітньою установою та педагогічними (науково-педагогічними) працівниками у зв'язку з оволодінням цією особою знаннями, уміннями, навичками, визначеними стандартами освіти» [7, с. 229]. З такою дефініцією важко не погодитись, адже, в першу чергу освіта це процес, що має на меті отримання певним суб'єктом нових знань, умінь та навичок. Близькою до наведеної є і дефініція, запропонована О. Я. Кархут, яка пропонує вважати освітніми правовідносинами: «...врегульовані нормами освітнього законодавства відносини, що виникають між особою, яка навчається (в окремих випадках її батьками чи іншими законними представниками) з однієї сторони і освітньою установою (навчальним закладом) та педагогічними працівниками — з іншої, у зв'язку із здобуттям цією особою освіти певного рівня, основні характеристики якої визначаються освітньою програмою відповідно до вимог, передбачених державними стандартами. Суміжними з освітніми є відносини, що виникають у процесі регулювання об'єктів сфери освіти засобами різних галузей законодавства (адміністративного, цивільного, фінансового, трудового та ін.) і загальною метою яких є сприяння реалізації права на освіту та функціонуванню системи освіти взагалі» [8, с. 10].

Таким чином і освітні правовідносини формуються саме навколо цього процесу, де з одного боку той, хто надає освітні послуги, а з іншого — той, кому надаються такі послуги, і зрештою, особи, що мають безпосереднє відношення до цього процесу.

Заслуговує на увагу позиція, згідно з якою освітні правовідносини можна розглядати у широкому та вузькому значенні. Широке значення означає відносини у сфері освіти, що об'єднують у собі різні галузі права (адміністративні, цивільні, фінансові, трудові тощо). Освітні відносини в вузькому значенні передбачають суто освітній процес, в результаті якого отримуються нові знання уміння та навички між педагогом та учнем [14, с. 263]. Така диференціація має суттєве значення для нашого дослідження, адже

в подальшому нам необхідно буде із усіх класифікацій та типологізацій виокремити правовідносини, що включають у себе питання освітньої політики, її розроблення та впровадження. Освіта сама по собі явище системне, тобто вона має справжню цінність лиш у зв'язку із іншими освітніми процесами та явищами. Широке розуміння освітніх правовідносин дозволяє виділити, зокрема, і адміністративний аспект.

Вузьке і широке значення освітніх правовідносин іншими вченими вбачається як підстава для типологізації правовідносин на: освітні правовідносини та правовідносини в галузі права. В першому випадку, як уже зазначалося, мова йде про освіту як процес, а в другому — як про загальнодержавну культурну цінність, що є частиною формування внутрішньої державної політики. Варто зауважити, що мова не йде про щось основне та другорядне, це швидше спроба з'ясувати дійсний зміст освіти через правову призму. Освіта як процес надання освітніх послуг з одного боку та процес набуття нових знань, умінь та навичок з іншого має завжди зберігати свій смисл навіть у приписах закону. Разом з тим, враховуючи значення цього явища, законодавець і юридична наука в цілому приділяють додаткову правову увагу (зокрема, адміністративну, цивільно-правову, трудову), щоб інтегрувати дане явище у правову систему. Саме така типологізація і дозволяє нам говорити про освітні правовідносини як такі, адже щоб сукупність правових явищ стали галуззю, підгалуззю чи інститутом — має бути зв'язок з іншими галузями права. Типологізація на освітні правовідносини та правовідносини у сфері права має свої конкретні підстави.

Одним із чинників такої типологізації є відмінність об'єкта двох типів правовідносин. Для освітніх правовідносин об'єктом є нематеріальні блага (знання, уміння, навички, що набувають в результаті освітнього процесу). Об'єкт же правовідносин у сфері освіти може бути як нематеріальним, так і матеріальним. Отже, для того, щоб нематеріальний об'єкт освітніх правовідносин нормально функціонував, необхідне залучення ще додаткових відносин, в тому числі, і матеріального характеру. До таких і відноситься таке поняття як освітня політика держави, адже саме вона і слугує свого роду системою координат для освіти як такої, задає вектори розвитку. Цілком розумним було б стверджувати, що наскільки правильно і якісно побудована освітня політика — настільки і якісною є освіта. Таким чином, без певного матеріального об'єкта правовідносин у сфері освіти навряд чи повноцінно мислимий нематеріальний об'єкт класичних освітніх відносин.

Суб'єктний же склад освітніх правовідносин чітко визначений (суб'єкти, що надають освітні послуги і суб'єкти, що їх отримують, а також їх представники).

Суб'єктний склад правовідносин у сфері освіти набагато ширший. Сюди відносяться органи державного управління та місцевого самоврядування, громадські організації тощо [14, с. 264]. Як бачимо ця підстава теж відіграє не меншу роль у розумінні особливостей системи освіти з позиції юридичної науки. У науковому дискурсі щодо широкого чи вузького трактування освітніх правовідносин цей критерій дозволяє стати на бік першої позиції. Для більш переконливої аргументації підемо від зворотного. Що відбудеться із освітніми відносинами поза юрисдикцією органів державного управління та місцевого самоврядування? Тоді вони залишаться поза державною, а, відповідно, — і правовою увагою, вони не розкриють свою дійсну культурну економічну та іншу цінність для суспільства. Отже, розширення суб'єктного складу є юридичним підтвердженням аксіологічного (ціннісного) аспекту освіти.

За аналогією виокремлення суб'єктивного і об'єктивного складу освітніх правовідносин, різним представляється і нормативно-правова складова різних типів правовідносин, що склалися в освітній системі. Правове регулювання освітніх правовідносин здійснюється за допомогою норм освітнього права, що носить комплексний характер. А відносини у сфері освіти регулюються нормами різних галузей права (адміністративне, цивільне, трудове, фінансове тощо) [14, с. 263]. Чи можна вважати, що відносини, що мають відношення до освіти, але регулюються скажімо нормами адміністративного права не є освітніми? Прихильники вузького тлумачення освітніх правовідносин мабуть, що дали б ствердну відповідь, адже і предмет і зміст різні. Разом з тим, на наш погляд таке можливо, якщо освітня система здатна повноцінно функціонувати і без цих міжгалузевих норм. Повернімося до питання освітньої політики і управлінської діяльності, що з нею пов'язана. Концепція освітньої політики цілком може мати вплив на повноваження органів державного управління та місцевого самоврядування, а також і навчальних закладів. Таким чином, зміна освітньої політики може тягнути за собою зміну якості освітніх правовідносин, вони можуть по суті стати іншими (наприклад більш чи менш демократичними). Більш того, якщо мислити ще глобальніше, то будь-яка система, що має місце у державно-правовому полі завжди має своє управління, а так як освітня система переважно належить до державницького сектору, то без управління вона просто не мислима. Отже, маємо стверджувати, що більш широке бачення нормативної складової освітніх правовідносин є абсолютно виправданим, адже воно підкреслює комплексність освіти як такої, і не дозволяє ігнорувати елементи без яких освітня система немислима.

Процитовані нами визначення освітніх правовідносин однозначні у посиланні на необхідність регулювання зазначених відносин саме нормами освітнього права чи освітнього законодавства. В той же час аналіз чинних законів, які здійснюють правове регулювання освітньої галузі дає підстави для констатації явно недостатньої уваги питанням освітніх правовідносин. Навіть термінами «освітні правовідносини» чи «відносини в галузі освіти» такі нормативні акти як закони України «Про освіту» чи «Про вищу освіту» практично не оперують за окремим винятками. Так, Закон України «Про освіту» дає наступне визначення завдання законодавства про освіту: «Завданням законодавства України про освіту є регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України». Визначені Законом освітні повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів громадського самоврядування та самоврядування навчальних закладів і, врешті-решт, — навчальних закладів та їх керівників, визначення основних структурних елементів системи освіти і принципів відносин між ними здатне сформувати законодавчу базу на якій можливо вибудовувати саме освітні правовідносини. В плані окресленого нами змісту освітніх правовідносин як врегульованих нормами права відносин між учасниками освітніх процесів заслуговує на увагу норма статті 44, яка визначає, що «...Вищі навчальні заклади здійснюють свою діяльність за державним контрактом (замовленням) та угодами як основною формою регулювання відносин між навчальними закладами та підприємствами, установами, організаціями, громадянами». В той же час зазначена норма стосується лише однієї з освітньої сфери, а саме — вищої освіти. Також заслуговує на увагу стаття 50, яка пропонує вичерпний перелік учасників навчально-виховного процесу та визначає їх права і обов'язки[1].

Значно сучаснішими та демократичнішими є норми проекту Закону України «Про освіту», який вже пройшов перше читання. Вже преамбулою законопроекту визначено: «Цей Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти». Відзначаючи наближення запропонованої дефініції саме до науково окресленого поняття та змісту освітніх правовідносин слід погодитися з думкою ряду народних депутатів, які пропонують передбачити у преамбулі наявність не тільки прав, але і обов'язків та відповідальності державних органів.

Також законопроект пропонує суттєво розширену та гнучку систему учасників освітнього процесу, відносини між якими ґрунтуються на необхідності повного забезпечення реалізації конституційного права кожного на освіту, яке не може бути обмежене будь-якими законами України чи підзаконними нормативними актами. Законопроектом пропонується вичерпний перелік учасників освітнього процесу, до яких віднесені здобувачі освіти, педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники, батьки або їх законні представники, інші працівники закладу освіти, фізичні особи, які здійснюють освітню діяльність за наявності відповідної ліцензії, інші особи, які залучені до освітнього процесу (спеціалісти, фахівці-практики, медичні працівники, представники роботодавців та представники громадських організацій). Стосовно останньої категорії учасників освітнього процесу передбачається, що залучення до освітнього процесу інших осіб відбувається з метою підвищення якості освітнього процесу, в інтересах здобувачів освіти та за рішенням колегіального органу управління закладу освіти. Пропонується перелік прав та обов'язків здобувачів освіти, батьків чи законних представників здобувачів освіти та науково-педагогічних і педагогічних працівників та загальні вимоги до останньої категорії учасників освітнього процесу. На особливу вагу заслуговує передбачене введення категорії осіб з особливими освітніми потребами, та відповідна регламентація інклюзивної освіти. Окрім того визначено органи управління у сфері освіти, до яких віднесено Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти, постійно діючий колегіальний орган у сфері забезпечення якості вищої освіти, державні органи, яким підпорядковані заклади освіти, Верховна Рада та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради, районні, міські ради та ради об'єднання територіальних громад і сільські та селищні ради та подано перелік повноважень у сфері освіти зазначених органів. Вартою особливої уваги є пропозиція щодо введення посади освітнього омбудсмена як такої що має забезпечити постійний нагляд і контроль за дотриманням прав учасників освітнього процесу. Вищезазначені аспекти аналізованого законопроекту дозволять розширити межі правового регулювання як правовідносин у сфері освіти, так і суто освітніх правовідносин[3].

Висновки. Таким чином, аналіз варіацій наукових досліджень, законодавчої бази та законопроектної роботи в галузі освітніх правовідносин дають підстави для визначення у цьому дискурсі місця правовідносин у сфері формування та реалізації освітньої політики,

що видається винятково важливим з огляду на загальну проблематику нашого дослідження..

Першочергово концептуальною видається теза згідно з якою все, що має відношення до державної політики носить публічний характер, адже у першу чергу за неї відповідають суб'єкти державної влади.

Відповідним чином, формування та реалізація державної освітньої політики має безпосереднє відношення до освітнього процесу, адже через цю політику відбувається наповнення якісною складовою освіти. Безумовно, державна освітня політика сама по собі не надає освітні послуги, але вона відповідає на питання

як вони надаються?, ким надаються?, кому надаються?, який їх зміст та обсяг?...Таким чином, державна освітня політика створює свого роду «правила гри» для освітнього процесу. А це в свою чергу означає, що такі правовідносини не можна розглядати поза освітніми.

І, нарешті — в силу своєї публічності правовідносини у сфері формування та реалізації державної освітньої політики пов'язані з адміністративним правом. Отже, виходячи з вищесказаного можемо стверджувати, що такого роду правовідносини відносяться до категорії правовідносин у сфері освіти, що є більш широким розумінням освітніх правовідносин.

Література

1. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII / Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. — № 34. — ст. 451.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII / Відомості Верховної Ради України. 2014. — № 37–38. — ст. 2004.
3. Проект Закону «Про освіту» від 04.04.2016 р. № 3491-д. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639.
4. Андрусишин Б.І. Освітнє право України: деякі дискусійні проблеми / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. — Випуск 12. — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. — С. 3–18.
5. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.02 / Боняк Валентина Олексіївна. — К., 2005. — 207 с.
6. Валєєв Р.Г. Освітнє право України: навч. посіб. / Р.Г. Валєєв. — Луганськ: Елтон- 2, 2011. — 287 с.
7. Кулініч О.О. Юридична природа освітніх правовідносин як елемента конституційно-правового механізму реалізації права людини і громадянина на освіту / О.О. Кулініч // Форум права. — 2013. — № 4. — С. 224–231. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4
8. Кархут О.Я. Механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти: теоретико-правовий аспект / Автореферат дис... кандидата юридичних наук, — Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова, — 2014.
9. Мельничук О.Ф. Поняття та особливості освітніх правовідносин / О. Мельничук // Юридична Україна. — 2010. — № 11. — с. 15–20.
10. Мельничук О.Ф. Правові аспекти управління у сфері вищої освіти в Україні / О.Ф. Мельничук // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. — 2017. — № 2. — С. 34–39. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjiu_2017_2_8
11. Новоселов В.И. Правовое положение граждан в отраслях государственного управления / В.И. Новоселов. — Саратов: Саратов. ун-т, 1977. — 166 с.
12. Резніченко Л.В. Приватноправова складова регулювання освітніх правовідносин / Л.В. Резніченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2016. — № 2. — С. 153–161.
13. Спасская В.В. К вопросу о специфике образовательных правоотношений / В.В. Спасская // Право и образование. — 2005. — № 2 (март-апр.). — С. 94.
14. Тицька Я.О. Підстави розмежування понять «освітні правовідносини» та «відносини у сфері освіти» / Я.О. Тицька // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. — О.: Юрид. л-ра, 2013. — Вип. 67. — С. 260–267.
15. Тицька Я.О. Суб'єктний склад освітніх правовідносин [Електронний ресурс] / Я.О. Тицька // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. — 2013. — № 2. — С. 62–65. Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2013/Tytska.pdf
16. Шемшученко Ю.С. Нові організаційні форми здійснення правових наукових досліджень // Правова держава. Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Вип. 13. — К., 2002. — 584 с. — С. 3–10.
17. Чалий Ю.І. Суб'єкти освітніх відносин/ Право і безпека. 2016. № 2 (61) с. 108–112.

Свистович Роман Степанович

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права

Житомирський інститут

Міжрегіональної академії управління персоналом

Свистович Роман Степанович

кандидат юридических наук, заведующий кафедрой права

Житомирский институт

Межрегиональной академии управления персоналом

Svystovych Roman

Ph.D. in Law, Chair of the Department of Law

Zhytomyr Institute of Interregional Academy of Personnel Management

СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

СУБЪЕКТЫ ПУБЛИЧНОЙ АДМИНИСТРАЦИИ: СОВРЕМЕННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

SUBJECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION: MODERN DETERMINATION

Анотація. В статті досліджується управлінська діяльність суб'єктів публічної адміністрації. Надається загальна характеристика та розкривається правовий статус суб'єктів публічної адміністрації. Відзначається роль адміністративного права в регулюванні широкого кола суспільних відносин.

Ключові слова: адміністративне право, управлінська діяльність, суб'єкти публічної адміністрації реформа, правовий статус.

Аннотация. В статье исследуется управленческая деятельность субъектов публичной администрации. Надаётся общая характеристика и раскрывается правовой статус субъектов публичной администрации. Подчеркивается роль административного права в регулировании широкого круга общественных отношений.

Ключевые слова: административное право, управленческая деятельность, субъекты публичной администрации, реформа, правовой статус.

Summary. Administration activity of the subjects of public administration is considered in the article. The general characteristic is given and the legal status of the subjects of public administration is revealed. The role of the administrative law in regulating a wide range of social relations is determined.

Key words: administrative law, administrative activity, subject of public administration, reform, legal status.

Постановка проблеми. Адміністративне право посідає особливе місце в системі права, відрізняється від інших галузей права предметом і методом правового регулювання. Відзначаючи важливу роль адміністративного права в регулюванні широкого кола суспільних відносин, слід наголосити, що незважаючи на істотні зміни в суспільстві, роль адміністративного права теж змінилися у спрямуванні адміністративно-правовому регулюванні, виділили у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин на перший план громадянина з його правами і охоронюваними законом інтересів. Головне призначення суб'єктів пу-

блічної адміністрації як представників держави — забезпечити належний рівень реалізації громадянами своїх прав і охоронюваними законом інтересів у сфері діяльності публічної адміністрації. Проте така діяльність обумовлює значну кількість суб'єктів, які для виконання покладених на них завдань наділені різними повноваженнями, структурою і юридичними властивостями, становище яких у сфері публічного управління визначається характером і обсягом їх правосуб'єктності. Сучасна діяльність суб'єктів публічної адміністрації перш за все пов'язана із адміністративною реформою.

Перш за все, нова адміністративно-правова доктрина передбачає суттєву зміну розуміння суспільної (соціальної) цінності галузі адміністративного права. На противагу існуючому однобічному визначенню її переважним чином як «управлінського» права (тобто як регулятора владно-організуючого впливу держави на суспільні відносини і процеси), ця галузь у сучасному європейському виступає основним регулятором гармонійних взаємостосунків між публічною адміністрацією — суб'єктами (органами і посадовими особами) виконавчої влади і органів місцевого самоврядування — та громадянами» [1, с. 5].

Зазначене неможливе без цілеспрямованого управлінського процесу, який передбачає зв'язок між державою і її соціальними групами. Звідси, процес управління можна забезпечити тільки за умови зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління, коли суб'єкт управління повинен отримати інформацію про досягнення (чи недосагнення) ефекту від об'єкта управління, незалежно оцінити її і скорегувати своє рішення із тим, щоб система функціонувала в заданому режимі. Відсутність зворотних зв'язків може мати негативний вплив на прийняття управлінського рішення і негативний вплив на всю управлінську систему [2, с. 55].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В адміністративно-правовій доктрині питання діяльності суб'єктів публічної адміністрації досліджували В.Б. Авер'янов, В.В. Галунько, П.В. Діхтієвський, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, В.І. Курило, О.П. Світличний та ін. Проте, неоднозначні підходи до широкого кола суб'єктів публічної адміністрації у процесі їх діяльності щодо забезпечення реалізації та захисту в адміністративному порядку прав і свобод громадян при здійсненні суб'єктами публічної адміністрації, їх посадовими особами повноважень у сфері публічного управління, обумовлюють актуальність цієї статті.

Мета статті — на основі теорії адміністративного права, аналізу відповідних нормативно-правових актів, праць вчених та інших джерел охарактеризувати діяльність суб'єктів публічної адміністрації у сфері публічного управління.

Виклад основного матеріалу. У сучасній адміністративно-правовій літературі провідним суб'єктом публічного управління і владним суб'єктом адміністративного права є органи виконавчої влади та їх посадові особи. Саме на них полягає основне навантаження щодо практичного забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі адміністративно-правового регулювання [3, с. 104]. Однак така діяльність пов'язана із суб'єктами адміністративно-правових відносин.

В теорії держави і права правовий статус суб'єкта правовідносин визначається як сукупність прав та

обов'язків. Під правовим статусом державного органу, як спеціального суб'єкта правовідносин, прийнято розуміти певну сукупність його повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує виконання покладених на нього завдань, а також його організаційну структуру, відповідальність тощо.

До основних елементів правового статусу такого суб'єкта відносять: компетенцію, організаційну структуру, відповідальність [4, с. 49].

Адміністративно-правові відносини формуються, як правило, в особливій сфері і суспільного життя — публічному адмініструванні, у зв'язку зі здійсненням суб'єктами публічної адміністрації публічних функцій. Публічне адміністрування — це діяльність суб'єкта публічної адміністрації, спрямована на виконання владних повноважень публічного змісту, що відбувається шляхом використання засобів управління, надання адміністративних послуг, участі у відносинах відповідальності суб'єктів публічної адміністрації, застосування заходів впливу за порушення правил, встановлених публічною адміністрацією [5, с. 102–103].

Суб'єктами адміністративно-правових відносин є конкретні учасники (сторони) цих відносин, наділені законодавчо (нормативно) закріпленими правами й обов'язками, які вони здійснюють у сфері публічного управління. З огляду на підстави й завдання участі в адміністративно-правових відносинах, організаційну структуру, а також залежно від обсягу та змісту повноважень [6, с. 130].

Отже, суб'єкт адміністративно-правових відносин характеризується характерними ознаками. До них відносять:

«По-перше, з-поміж умов, за яких суб'єкт адміністративного права може стати суб'єктом адміністративно-правових відносин, виділимо: наявність адміністративно-правових норм, що передбачають права та обов'язки суб'єкта; наявність підстав для виникнення, зміни та припинення адміністративно-правових відносин, а також елементів адміністративної правосуб'єктності.

По-друге, права, обов'язки та відповідальність діють одночасно і доповнюють одне одного. Неможлива ситуація, за якої особа, володіючи певними правами, не матиме обов'язку щодо виконання суміжних (взаємозамінних) прав. Наявність обов'язку обумовлена невідворотністю відповідальності за порушення імперативних приписів.

По-третє, адміністративна правосуб'єктність вимірюється часом, характером та обсягом залежно від учасників, сфери (ролі) участі в конкретному інституті публічного права.

По-четверте, адміністративні правовідносини здійснюються у різних сферах державного управління, що мають свою специфікацію» [7, с. 100].

В адміністративно-правовій літературі розрізняють таких суб'єктів адміністративно-правових відносин: державні й недержавні органи і установи, юридичні особи, колективні суб'єкти та їх посадові особи, суб'єкти публічних владних повноважень та суб'єкти публічних (невладних повноважень). При характеристиці суб'єкта адміністративно-правових відносин, слід врахувати: статус суб'єкта; нормативно-правове регулювання; правоздатність та дієздатність; комплекс прав і обов'язків; галузеву належність суб'єкта владних повноважень тощо.

Крім того ми повинні звернути увагу на той факт, що відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а в ст. 7 Конституції України зазначено, що

Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування [8]. Наведене є свідченням того, що публічна влада в Україні здійснюється широким колом уповноважених державою суб'єктів, що відмежовує їх від інших суб'єктів адміністративно-правових відносин, а також громадян.

Оскільки захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян та юридичних осіб здійснюється в формі адміністративного судочинства, слід звернути увагу на процесуальну правоздатність та процесуальна дієздатність вказаних осіб. Відповідно до ст. 48 КАС України здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами) [9]. Адміністративна процесуальна дієздатність, належить фізичним особам, які можуть особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить суб'єктів публічної адміністрації.

Поряд з цим, слід нагадати про інститут делегованих повноважень, який відіграє важливу роль в діяльності суб'єктів публічної адміністрації, зміст якого полягає у праві суб'єктів публічної адміністрації делегувати (передавати) частину належних їм функцій на виконання суб'єктам невідних повноважень.

Інститут делегованих повноважень прописаний в ст. 2 та ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України. Незважаючи на те, що цей інститут детально не виписаний в КАС України, суб'єктів делегованих повноважень, а ними можуть виступати як фізичні і юридичні особи як приватного, так і публічного пра-

ва, слід розглядати як повноправних учасників адміністративно-правових відносин.

Акцентуючи свою увагу на суб'єктах публічної адміністрації, слід наголосити, що саме поняття «публічна адміністрація» нині тлумачиться неоднозначно як у науці адміністративного права, так і в європейській адміністративно-правовій доктрині. Це в повній мірі стосується і суб'єктів публічної адміністрації, прикладний перелік яких надається в частині першій ст. 2 КАС України, який до суб'єктів публічної адміністрації відносить:

- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб;
- інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [9].

Визначаючи важливість діяльності суб'єктів публічної адміністрації в суспільно-корисній діяльності, слід наголосити, що й на сьогодні з приводу визначення кола суб'єктів публічної адміністрації серед науковців не має одностайної думки. Наведемо декілька характерних прикладів.

Авторський колектив підручника «Адміністративне право України» за редакцією Т. О. Коломійця до суб'єктів публічної адміністрації відносять органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Президента України та Адміністрацію Президента України [10, с. 55–76].

На думку І. В. Патеріла основними суб'єктами реалізації публічної влади виступають Верховна Рада України, Президент України, органи виконавчої влади, органи прокуратури, органи судової влади, інші державні органи (наприклад, Служба безпеки України), органи місцевого самоврядування, суб'єкти делегованих повноважень. Аналіз повноважень перелічених суб'єктів дозволяє деяких із них об'єднати в одну групу. В якості критерію для такого об'єднання виступає той факт, що вони є задіяними у реалізації (виконанні) положень Конституції та законів України, не приймаючи при цьому участі ані у законотворенні, а ні у здійсненні судочинства. Терміном, який об'єднує таких суб'єктів, є публічна адміністрація [11, с. 83–84]. Вчений вказаних суб'єктів об'єднав в одну групу. Підставою такого об'єднання виступає той факт, що вони є задіяними у реалізації (виконанні) положень Конституції та законів України, не приймаючи при цьому участі ані у законотворенні, а ні у здійсненні судочинства. Терміном, який об'єднує таких суб'єктів, є публічна адміністрація [11, с. 83–84].

Проте, найбільш розгалужену систему та види суб'єктів публічної адміністрації надає В. М. Бевзенко,

який звертає увагу, що значна кількість суб'єктів публічної адміністрації обумовлена поширеністю та всепроникаючим характером адміністративно-правових відносин, без яких не здійснюється публічна влада у державі, не реалізуються суб'єктивні публічні права приватних осіб. На його думку публічне управління, на відміну від законодавчої діяльності та судочинства, може здійснюватися не лише органами виконавчої влади, а також іншими суб'єктами, які наділені різними за змістом і обсягом адміністративними повноваженнями: Верховна Рада України, її органи; Рахункова палата України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Президент України, Адміністрація Президента України; Рада національної безпеки і оборони, її органи та посадові особи; органи прокуратури; державні органи, які не входять до системи органів виконавчої влади; суб'єкти публічних повноважень з особливим статусом; органи місцевого самоврядування; юридичні особи публічного права, які не мають статусу органа публічної влади (підприємства, установи, організації, фонди публічного права); юридичні особи приватного права; фізичні особи; юридичні особи та колективні суб'єкти, які не наділені статусом юридичної особи; суб'єкти публічних (невладних) повноважень; органи виконавчої влади; інші суб'єкти публічних повноважень [6, с. 120–133].

Також треба пам'ятати, що публічне управління, на відміну від законодавчої діяльності та судочинства, може здійснюватися не лише органами виконавчої влади. У цей процес, як зазначено вище, «залучені» також й інші суб'єкти, наділені різними за змістом і обсягом адміністративними повноваженнями [6, с. 122]. Наприклад, суб'єктом публічної адміністрації також є

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який на постійній основі здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного незалежно від інших державних органів та посадових осіб [12].

Інший приклад — Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, правовий статус якого та його керівних органів визначений Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р., в ст.ст. 3 якого зазначено, що Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених Законом. Він є юридичною особою публічного права, підзвітний Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Національному банку України, які формують адміністративну раду Фонду [13]. Наведене є свідченням того, що Фонд в межах визначених Законом здійснює публічне управління.

Висновки. Наведений перелік суб'єктів публічної адміністрації свідчить, що публічна влада в Україні здійснюється широким колом уповноважених на те суб'єктами, які задіяні у реалізації Конституції та законів України, з метою захисту як приватних, так і публічних інтересів. Поряд з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, задіяними в реалізації публічного управління, захисті прав та охоронюваних законом інтересів громадян, повноправними учасниками адміністративно-правових відносин можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи приватного та публічного права.

Література

1. Авер'янов Б. Оновлення доктринальних засад українського адміністративного права у світлі євроінтеграційних вимог / Б. Авер'янов. — Юридична Україна. — 2010. — № 3. — С. 4–10.
2. Світличний О. П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: проблеми теорії та практики правозастосування: Монографія / О. П. Світличний. — Донецьк: Державне видавництво «Донбас», 2011. — 410 с.
3. Адміністративне право України: [навчальний посібник]: у двох томах / Галунько В. В., Оліфір В. І., Пихтін М. П. та ін. За заг. ред. В. В. Галунька. — Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. — 320 с.
4. Курило В. І. Адміністративна юрисдикція в АПК України: підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. І. Курило, О. Ю. Піддубний, М. Ю. Кравчук. — К.: Ірідіум, 2012. — 248 с.
5. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види / В. К. Колпаков // Юридичний науковий електронний журнал. — 2013. — № 1. — С. 102–104 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/1_2013/ukr/Kolpakov.pdf
6. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та інші]; за заг. ред. І. С. Гриценка. — К.: Юрінком Інтер, 2017. — 568 с.
7. Зубрицька О. Адміністративна правоздатність як елемент правосуб'єктності індивідуальних суб'єктів адміністративного права / О. Зубрицька // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2015. — № 3 (41). — С. 99–104.

-
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року/ Відомості Верховної Ради України. — 2005. — №№ 35–36, 37. — Ст. 446.
10. Адміністративне право України: Підручник. Вид. 2, змін. і доп. За ред. Т. О. Коломєць. К.: Істина, 2012. — 528 с.
11. Патерило І. В. До розуміння сутності та змісту категорії «публічна адміністрація» / І. В. Патерило // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. — 2014. — № 9-1. — С. 83–85.
12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року / Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 20. — Ст. 99.
13. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 року/ Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 50. — Ст. 564.

Шульга Євгеній Вікторович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Шульга Евгений Викторович

*кандидат юридических наук, доцент кафедры
международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Shulga Ievgenii

*PhD in Law, Associate Professor of the
Department of International and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ОСІБ
В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ВІДНОСИНАХ
ОСОБЕННОСТИ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ ЛИЦ
В АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛИКТНЫХ ОТНОШЕНИЯХ
PARTICULAR QUALITIES OF LEGAL CAPACITY
OF A PERSON IN ADMINISTRATIVE DELICT RELATIONS**

Анотація. У статті здійснено дослідження адміністративної правосуб'єктності осіб, надано визначення, встановлено її роль та особливості в адміністративно-деліктних відносинах. Дослідженні такі її складові елементи як «правоздатність», «гієздатність» та «деліктоздатність», надано їх дефініційно-категоріальне визначення та визначено їх особливості відповідно до адміністративно-деліктного характеру відносин. Обґрунтовано необхідність невідірваної наявності усіх зазначених елементів для встановлення правосуб'єктності в адміністративно-деліктних відносинах.

Ключові слова: Адміністративний делікт, адміністративно-деліктні відносини, суб'єкт адміністративно-деліктних відносин, правосуб'єктність, правоздатність, гієздатність, деліктоздатність.

Аннотация. В статье проведено исследование административной правосубъектности лиц, дано определение, установлена его роль и особенности в административно-деликтных отношениях. Исследованы такие ее составляющие элементы как «правоспособность», «дееспособность» и «деликтоспособность», предоставлено их дефиниционно-категориальное определение и определены их особенности в соответствии с административно-деликтного характера отношений. Обоснована необходимость неделимой наличия всех указанных элементов для установления правосубъектности в административно-деликтных отношениях.

Ключевые слова: Административный деликт, административно-деликтные отношения, субъект административно-деликтных отношений, правосубъектность, правоспособность, дееспособность, деликтоспособность.

Summary. The article deals with the study of the legal capacity of individuals, given its definition, role and features in administrative-tort relations are defined. The study includes such elements as «legal capacity», «capacity» and «delicacability», defining their categorical definition and features in accordance with the administrative and tort-pleasing nature of the relationship. The necessity of the undivided presence of all these elements for establishing the legal personality in administrative and tort relations is substantiated.

Key words: Administrative delinquency, administrative and tort relations, subject of administrative and tort relations, legal personality, legal capacity, capacity, delicacy.

Правосуб'єктність традиційно вважається загально-правовою категорією, що є визначальним фактором для визначення правового статусу суб'єктів тих чи інших правовідносин. Маючи універсальний характер, використання категорії «правосуб'єктність» обумовлює отримання актуальних практичних та теоретичних висновків. Однак, до сьогодні зазначена категорія досліджувалася переважно в загально-теоретичній або ж цивільно-правовій площині, що обумовлювалося переважно приватно-правовим характером походження зазначеної правової категорії. Притаманна Радянській імперативній моделі адміністративно-правових норм не дозволяла в повній мірі дослідити дане питання в минулому. Однак, сьогодні, в період реформації науки адміністративного права, відходу від командно-адміністративної моделі, яке воно в свій час обслуговувало як ніколи актуальним та своєчасним є дослідження адміністративної правосуб'єктності, особливо в адміністративно-деліктних відносинах.

Аналіз категорії «правосуб'єктність» та дослідження її складових елементів в подальших дослідженнях надасть можливість охарактеризувати поняття «суб'єкт адміністративно-деліктних відносин», по-друге, буде виступати основою для їх класифікації, а це в свою чергу позитивно відобразиться на якості класифікації адміністративних правопорушень.

Питання правосуб'єктності було предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних вчених-правників як: В. Авер'янов, Ю. Битяк, М. Бояринцева, С. Братусь, І. Голосніченко, Т. Ілларионова, О. Йоффе, Р. Калюжний, Л. Коваль, О. Красавчиков, В. Надьон, А. Пасічник, В. Петков, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, М. Цвік тощо.

З огляду на те, що суб'єкт правовідносин є не чим іншим як суб'єкт права [1], його слід розуміти, як фізичну або юридичну особу, що відповідно до законодавства володіє здатністю мати та реалізовувати власні права та юридичні обов'язки як самостійно, так і в інший спосіб, тобто володіти правосуб'єктністю.

«Адміністративна правосуб'єктність» як різновид правосуб'єктності посідає специфічне місце в генезі розвитку та механізмі реалізації адміністративних правовідносин, тому шляхом аналізу останньої можливо здійснити характеристику суб'єктів вказаних правовідносин [2, с. 108]. Відповідно до теорії адміністративного права суб'єктом адміністративно-правових відносин прийнято вважати фізичну або юридичну особу, носія прав і обов'язків у сфері публічного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, що здатний до реалізації власних прав, та виконання покладених на нього обов'язків [3, с. 226]. З огляду на це, питання правосуб'єктності, ступінь залученості

суб'єктів та їх роль у правовідносинах є знаковим для здійснення подальшого визначення адміністративно-правового статусу фізичних та юридичних осіб.

Однак, зміст даної правової категорії в літературі трактується по-різному. Наразі, серед вчених-адміністративістів переважає думка, відповідно до якої правосуб'єктність включає такі обов'язкові структурні елементи як: – здатність володіти правами та обов'язками (правоздатність); – можливість їх самостійного здійснення (дієздатність) [4]. Відповідно до даного підходу, правосуб'єктність розглядається як поєднання можливості мати суб'єктивні права та реалізовувати їх, в тій же мірі, що і мати відповідні юридичні обов'язки, що є обов'язковими для виконання. Однак, набирає популярності інша правова позиція, відповідно до якої правосуб'єктність включає в себе не лише «правоздатність» та «дієздатність», але і містить такий елемент як «деліктоздатність» [5]. В даному випадку вчені визначають «деліктоздатність» як самостійний елемент правосуб'єктності, що є необхідною умовою для реалізації правоздатності. На нашу думку, друга теорія є більш обґрунтованою, адже у випадку коли індивід є формально дієздатною особою, тобто набув віку дієздатності, проте не здатний відповідати за окремі проступки, до першої теорії виникають питання. Тому, лише наявність правоздатності, дієздатності і деліктоздатності в їх неподільності дозволить вести мову про повну адміністративну правосуб'єктність особи.

Для з'ясування взаємозалежності та незамінності перерахованих складових елементів правосуб'єктності слід здійснити аналіз наукових точок зору щодо їх суті, співвідношення та ролі, яку вони відіграють у складі правосуб'єктності.

Аналізуючи структуру правосуб'єктності, окремі автори ототожнюють її з правоздатністю. Так, В.В. Надьон висловлюючи думку, що правосуб'єктність означає визнання особи можливим носієм прав та обов'язків вказує, що для визнання особи правосуб'єктною досить наділення її правоздатністю [6, с. 51]. З зазначеною тезою можна погодитися лише частково, якщо у мова йде про юридичних осіб – суб'єктів правовідносин. Для фізичних осіб такий підхід не є прийнятним, адже окрім наявності права бути учасником правовідносин особа має не лише мати потенційну здатність, але і реальну можливість скористатися нею. Якщо розглянути категорію «дієздатність» через призму різновиду правоздатності, а останню, в свою чергу вважати тотожною за змістом поняттю «правосуб'єктність», то в зазначену схему не вписується поняття «деліктоздатність». В адміністративних відносинах важко уявити наявність у фізичної особи здатності до можливості понесення відповідальності одночасно з набуттям суб'єктивних прав і обов'язків.

Правоздатність громадянина характеризується тим, що держава наділяє особу правом стати учасником правовідносин і одночасно приймає на себе обов'язок визнавати дане право. Здатність особи реалізовувати надане йому суб'єктивне право (дієздатність) кореспондується з обов'язком держави не перешкоджати цьому.

Беручи до уваги факт того, що правосуб'єктність — це визнана за індивідом здатність бути суб'єктом правовідносин незалежно, без прямої необхідності до їх реалізації, або вчинення інших дій, правоздатність слід розглядати в якості лише потенційної здатності особи стати реальним суб'єктом правовідносин, адже відсутність дієздатності означає і відсутність правосуб'єктності в цілому. В той же час не слід, применшувати роль правоздатності, адже остання не позбавлена самостійного значення. Індивід вже з моменту народження набуває право на життя, на сприятливе навколишнє середовище і інші закріплені конституцією України та міжнародними актами права, забезпечення яких є обов'язком для держави.

У сфері адміністративно-правового регулювання саме існування особи, тобто її правоздатність особи, також може набувати визначального значення у адміністративно-деліктних відносинах. Так, для вагітних жінок, або жінок, що мають дітей до 1 року дана обставина визнається пом'якшуючою за адміністративні правопорушення (ст. 34 КУпАП) [6]. Окрім того, до певної категорії осіб (тих, що не досягли 18 років, інвалідів першої і другої груп тощо (ст. 32 КУпАП)) [6], відповідальність у вигляді адміністративного арешту взагалі не може бути застосована. Зазначені приклади вдало підтверджують тезу, що до тих пір поки особа не набуде ознаки дієздатності, тобто здатності до самостійного здійснення прав та обов'язків, її правоздатність може мати лише опосередковану причетність до розвитку адміністративно-деліктних відносин.

Під категорією «правоздатність» слід розуміти потенційну здатність мати визначені відповідно до законодавства, реальні суб'єктивні права і юридичні обов'язки, реалізація яких гарантується державою. Адміністративна правоздатність — це ґрунтована на нормах позитивного права, визнана і гарантована державою здатність особи бути держателем суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у сфері владно-управлінських правовідносин.

Співставлення категорій правоздатності і дієздатності дозволяє побачити якісні відмінності між ними, особливо щодо підстав їх виникнення. Однак, в силу широкого ряду причин не всі правоздатні громадяни одночасно є дієздатними. Якщо адміністративна правоздатність об'єктивно імаєтентна суб'єкту права — людині, адже кожен громадянин в силу народження

як носій особистості вже набуває властивостей суб'єкта права і має володіти правами, то адміністративна дієздатність, як вольова діяльність, потребує суб'єктивних зусиль для набуття прав, обов'язків та їх реалізації [2, с. 109–110].

В юридичній літературі зустрічаються різні погляди щодо визначення змісту категорії «адміністративна дієздатність». Одна група вчених розглядає зазначену категорію як визначену за громадянином законом можливість громадян власними діями набувати і здійснювати права та виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру [8, с. 53]. Друга група науковців розуміють під нею передбачену нормами права здатність індивіда самостійно, своїми усвідомленими діями здійснювати (використовувати і виконувати) суб'єктивні юридичні права, обов'язки і нести відповідальність [9, с. 356]. Третя група розглядає дієздатність як здатність своїми діями набувати права і накладати на себе юридичні обов'язки [10].

Перші дві з розглянутих точок зору виглядають більш переконливими, оскільки саме здатність реалізовувати вже наявні права та обов'язки якісно відрізняє дієздатність від правоздатності. Остання точка зору, виглядає недостатньо обґрунтованою, адже породжує цілком справедливе питання «В чому власне полягає здатність та/або необхідність набувати власними діями ті права, які і без того належать суб'єкту за законом?». Крім того, якщо права, в залежності від можливості їх реалізації, можуть бути як абсолютними, так і відносними, то встановлюючи обов'язки, держава з самого початку виходить з позиції того, що їх виконання не залежить від якихось додаткових умов. Відповідно, вести мову про здатність суб'єкту накладати на себе ті обов'язки, обов'язковість виконання яких вже передбачена нормами позитивного права, просто немає сенсу.

Однак, є дещо спільне, що об'єднує всі вищенаведені твердження, адже в усіх випадках «дієздатність» розглядається як здатність власними діями реалізовувати права або набувати їх, тобто є самостійною вольовою діяльністю. Але здатність до реалізації тих або інших прав не завжди може бути результатом виключно усвідомленої вольової діяльності суб'єкта, що не залежить від будь-яких додаткових обставин. Значна частина прав носить відносний характер, і тоді вимагається підтвердження дієздатності, наприклад, проходження медичної комісії є однією з умов отримання посвідчення водія. Відповідно, дієздатність детермінована можливістю або неможливістю реалізації наданих прав в залежності від виконання ти або інших обмежень, що містяться в нормах права. Це означає, що зміст дієздатності визначається не тільки вольовими якостями суб'єкта, але і можливістю долати перешкоди правового характеру.

Правоздатність і дієздатність фізичних осіб визначається не лише правами, але і обов'язками, які мають бути врівноваженими відповідними правами держави, оскільки це прямо витікає із недопустимості ситуації, коли одна зі сторін має тільки права, а інша лише обов'язки. Іншими словами правам і обов'язкам однієї сторони мають протиставлятися відповідні їм обов'язки і права іншої сторони.

Слід зазначити, що на відміну від цивільної правоздатності не всі громадяни однаково володіють адміністративною правоздатністю. Так, наприклад погоджуючись М. Бояринцевої, яка зазначає, що не всі громадяни України володіють однаковою адміністративною дієздатністю, обґрунтовуючи це особливостями адміністративно-правових відносин, у яких набуття і здійснення відповідних прав та обов'язків своїми особистими діями відбувається за наявності визначеного рівня розумового й психічного розвитку, життєвого досвіду, здатності мати належне почуття відповідальності за наслідки своїх дій тощо [11, с. 34]. В даному випадку вчена зазначає про нерівність дієздатності у громадян, тим часом, як первинним елементом все ж є правоздатність, яка також не є однаковою в залежності від віку, статі, стану здоров'я, освіти, місця проживання тощо. Однак, зазначені фактори, які впливають на об'єм правоздатності, можуть змінювати в тій же мірі об'єм дієздатності і деліктоздатності конкретних фізичних осіб.

Аналіз адміністративного законодавства України дозволяє нам стверджувати, що адміністративна дієздатність громадян залежить, перш за все від віку, хоча в той же час слід зазначити, що нижня його межа законом не встановлена. В повному обсязі вона виникає з моменту досягнення громадянином повноліття. Оскільки адміністративна правосуб'єктність є складовою частиною загальноцивільної правосуб'єктності, то і адміністративна дієздатність, що поширюється лише на права та обов'язки, що реалізуються у сфері державного управління, вже загальної дієздатності. Далі слід вказати стан здоров'я, при розладі якого особа може бути в судовому порядку визнана недієздатною і в такому випадку воно не є суб'єктом адміністративної відповідальності.

Під правовою категорією «адміністративна дієздатність» слід розуміти визнану нормами позитивного права та гарантовану державою здатність і можливість суб'єкта за наявності відповідного розумового й психічного рівня розвитку, здатності мати належне почуття відповідальності за наслідки своїх дій самостійно, власними свідомими діями здійснювати суб'єктивні юридичні права та обов'язки, зокрема нести відповідальність за їх невиконання.

Уявляється, що в структурі правосуб'єктності в якості самостійного елементу слід виділяти «делік-

тоздатність», тобто «здатність нести юридичну відповідальність за власні дії» [12, с. 62–63], затребуваність, що неодмінно настає у випадку вчинення делікту. Хоча, щодо логіко-семантичного змісту даного поняття, все ж висувуються певні претензії. Так, на думку С.М. Братуся термін «деліктоздатність», виходячи з етимологічних характеристик означає не здатність нести юридичну відповідальність, як це розуміється в класичному розумінні даного терміну, а як раз навпаки, фізична здатність до вчинення правопорушень [13, с. 64], і тут варто погодитися, адже певна логіка в цьому є, якщо розглянути обидва поняття «делікт» і «здатність» окремо, то виходить, що це фізична можливість вчиняти делікти, здатність до деліктів. Зважаючи на це Пасічних А.В. слушно пропонує ввести такий термін як «респондоздатність» [14] від «respond» — «відповідати», тобто здатність відповідати. Проте, хоча і вважається більш точним поняттям, проте не змінює необхідності узгодження його фактичного змісту.

Деякі вчені, загалом вірно визначаючи недостатність виключно наявної дієздатності як умови притягнення особи до адміністративної відповідальності, водночас хибно характеризують адміністративну деліктоздатність виключно з досягненням певного віку на момент вчинення правопорушення. [15, с. 85–86]. На думку О. Іоффе, якщо настання дієздатності пов'язане з фізіологічним розвитком особистості, з вольовими можливостями суб'єкту самостійно здійснювати права та виконувати обов'язки, то вік настання деліктоздатності встановлюється нормами позитивного права, хоча і з врахуванням настання дієздатності. З зазначеною тезою не можна повністю погодитися, адже адміністративна деліктоздатність як правова категорія має самостійне значення в силу того, що вона залежить не лише від віку суб'єкта, але і від тієї ролі, яку він відіграє в адміністративно-деліктних відносинах. Будь-яка осудна особа, що досягла повноліття стає цілковито дієздатною, однак це зовсім не означає того, що така особа автоматично є деліктоздатною в будь-яких ситуаціях, закріплених в КУпАП. Прикладом може слугувати знову ж таки, досягнення жінкою повноліття, однак наявність у неї дитини до 1 року виключає її деліктоздатність, а отже і нести передбачене адміністративне стягнення. Тобто, деліктоздатною виступає не будь-яка дієздатна особа, а лише та, що характеризується ознакою деліктоздатності стосовно конкретного делікту.

В тій же мірі очевидно, що деліктоздатність є підставою для реалізації дієздатності в адміністративно-деліктних відносинах, адже без неї дієздатність мертва і може розглядатися лише виключно теоретично.

Дієздатність передбачає можливість особи самостійно здійснювати ті або інші права та обов'язки, а саме здатність вступати в правовідносини. При цьому громадянин може або вступити в правовідносини, або ж утриматися від цього, і тоді дієздатність фактично залишиться не затребуваною, в кінці кінців це залежить від волі самого суб'єкта. У випадку ж, коли дієздатна особа здійснює яку-небудь дію, деліктоздатність автоматично проявляється одночасно з моменту початку реалізації права або виконання обов'язку. Таким чином, дієздатність і деліктоздатність є два різних юридичні стани людини, дві складові, які разом з правоздатністю утворюють правосуб'єктність.

Спеціально уповноважені на те органи державної влади, їх посадові особи наділені правом переслідування осіб, що здійснили правопорушення, і цьому праву має кореспондуватися обов'язок правопорушника притерпівати заходи державного примусу. Такий обов'язок осіб впливає не з дієздатності, а з деліктоздатності суб'єкта. Іншими словами, деліктоздатність означає ту частину зобов'язань, яку фізичні особи приймають на себе вступаючи в адміністративно-правові відносини.

Таким чином, під поняттям «адміністративна деліктоздатність» слід розуміти здатність особи, вступаючи в адміністративні правовідносини відповідально здійснювати надані суб'єктивні права і покладені юридичні обов'язки, що ґрунтуються на здатності нести адміністративну відповідальність за власні вчинки (притерпівати заходи державного примусу), що залежить від віку суб'єкта, та ролі, яку він відіграє в адміністративно-деліктних відносинах. Адміністративно-деліктоздатність автоматично проявляється одночасно з моменту початку реалізації права дієздатною особою або виконання обов'язку.

Для кожної категорії суб'єктів, що беруть участь в адміністративно-правових відносинах, зміст правосуб'єктності буде характеризуватися власною специфікою, що залежить від об'єму правоздатності, дієздатності та деліктоздатності, а також співвідношення між ними. Тому, вбачається більш конструктивним говорити про те, що в залежності від тих або інших факторів може змінюватися об'єм і зміст правоздатності, дієздатності і деліктоздатності, а отже і правосуб'єктності в цілому.

Законослухняність суб'єктів також має відповідне значення для визначення правосуб'єктності особи, на-

приклад, громадяни, що знаходяться в місцях позбавлення волі за вироком суду не мають права голосувати на місцевих виборах, адже на час ув'язнення не належать до жодної з територіальних громад [16].

В результаті дослідження правосуб'єктності у адміністративно-деліктних відносинах, слід зробити наступні висновки:

Під поняттям «правосуб'єктність особи в адміністративно-деліктних відносинах» слід розуміти: соціально-юридичну здатність особи-суб'єкта адміністративного права набувати, мати, реалізовувати (виконувати) і припиняти обумовлені установчими та/або нормативними (компетенційними) актами адміністративні права і обов'язки, та здатність нести адміністративну відповідальність за їх недотримання. Адміністративна правосуб'єктність особи виникає лише при неподільній наявності правоздатності, дієздатності і деліктоздатності.

Адміністративна правоздатність — це ґрунтована на нормах позитивного права, визнана і гарантована державою здатність особи бути держателем суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у сфері владно-управлінських правовідносин.

Правову категорію «адміністративна дієздатність» слід розуміти як визнану нормами позитивного права та гарантовану державою здатність і можливість суб'єкта за наявності відповідного розумового й психічного рівня розвитку, здатності мати належне почуття відповідальності за наслідки своїх дій самостійно, власними свідомими діями здійснювати суб'єктивні юридичні права та обов'язки та нести адміністративну відповідальність, передбачену законодавством України за їх невиконання.

«Адміністративна деліктоздатність» визначається як здатність особи, вступаючи в адміністративні правовідносини відповідально здійснювати надані суб'єктивні права і покладені юридичні обов'язки, що базується на їх здатності нести адміністративну відповідальність за власні вчинки (притерпіти заходи державного примусу), що залежить від віку суб'єкта, та ролі, яку він відіграє в адміністративно-деліктних відносинах. Адміністративно-деліктоздатність автоматично проявляється одночасно з моменту початку реалізації права дієздатною особою або виконання обов'язку.

Література

1. Рабінович П. М. Суб'єкт / П. М. Рабінович // Юридична енциклопедія. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького: у 6 т. / голов. редкол.: Шемшученко Ю. С. (голова) [та ін.]. — К.: Українська енциклопедія, 2002. — Т. 5. — С. 681.
2. Коваль Л. В. Административно-деликтное отношение. Киев, 1979.
3. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та інші]; за заг. ред. І. С. Гриценка. — К.: Юринком Інтер, 2015. — 568 с.
4. Костів М. В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах. Дис. ... канд. юр. наук. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. — 202 с.
5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Х.: Право, 2009. — 340 с.
6. Надьон В. В. Структура правосуб'єктності с. 49–53 / [Електронний ресурс]; Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/>
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення / Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122.
8. Административное право Украины. — 2-е изд., перераб и доп. [Учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец./ Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гарашук и др.]; Под ред. проф. Ю. П. Битяка. — Харьков: Право, 2003. — 576 с.
9. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. / Пер. із рос. — Харків: Консум, 2006. — 656 с.
10. Ю. А. Дмитрієв, І. Ф. Казьмін, В. В. Лазарєв і ін. Загальна теорія права: Підручник для юридичних вузів; За заг. ред. А. С. Піголкіна. — 2-е вид., Испр. і доп. — М.: Изд-во МГТУ ім. Н. Е. Баумана. — 384 с., 1998 [Електронний ресурс]; Режим доступу: <http://pravolib.pp.ua/>
11. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Бояринцева М. А. — Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2005. — 213 с.
12. Илларионова Т. И. Структура гражданской правосубъектности / Т. И. Илларионова // Правовые проблемы гражданской правосубъектности: сб. науч. ст. — Свердловск: УрГУ, 1978. — С. 54–65.
13. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. — М.: ГИЮЛ, 1950. — 156 с.
14. Пасічник А. В. Поняття адміністративної правосуб'єктності юридичних осіб / [Електронний ресурс]; Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/>
15. Иоффе О. С. Советское гражданское право: учебник / О. С. Иоффе // Иоффе О. С. Ибранные труды — [В 4-х т. — Т. 1]. — М.: Высш. шк., 1972. — 320 с.
16. Хто має право голосувати на місцевих виборах? / Стаття // [Електронний ресурс]; Режим доступу: <http://info-vybory.in.ua/>

Ярмоленко Юлія Володимирівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет*

Ярмоленко Юлія Владимировна

*кандидат юридических наук
доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин
Белоцерковский национальный аграрный университет*

Iarmolenko Iuliia

*PhD, Associate Professor of the
Department of Civil Law Disciplines
Belotserkovsky National Agrarian University*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ

LEGAL RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF LEGISLATION IN THE FIELD OF VETERINARY MEDICINE

Анотація. Визначено сутність та розкрито зміст відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини. Проаналізовані основні види відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини. Проаналізовано склад злочину передбаченого ст. 251 Кримінального кодексу України. Визначені шляхи підвищення дієвості відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини.

Ключові слова: порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини; кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, штраф.

Аннотация. Определена сущность и раскрыто содержание ответственности за нарушение законодательства в сфере ветеринарной медицины. Проанализированы основные виды ответственности за нарушение законодательства в сфере ветеринарной медицины. Проанализирован состав преступления, предусмотренного ст. 251 Уголовного кодекса Украины. Определены пути повышения действенности ответственности за нарушение законодательства в сфере ветеринарной медицины.

Ключевые слова: нарушение законодательства в сфере ветеринарной медицины, уголовная ответственность, административная ответственность, гражданско-правовая ответственность, штраф.

Summary. The essence and content of responsibility for violation of the legislation in the field of veterinary medicine were defined. There were analyzed the main types of responsibility for violating the legislation in the field of veterinary medicine. The structure of the crime of the foreseen article 251 of the Criminal Code of Ukraine was analyzed. It were disclosed the ways of raising the effectiveness of responsibility for violations of the legislation in the field of veterinary medicine.

Key words: violation of the legislation in the field of veterinary medicine; criminal responsibility, administrative responsibility, civil responsibility, fine.

Актуальність теми. Тваринний світ часто стає джерелом небезпеки та загрози для людини. Останні тенденції спалаху епізоотій по всьому світу демонструють масштабність проблеми захисту тваринного світу і, зокрема, захисту засобами ветеринарної медицини з метою підвищення рівня безпеки здоров'ю населення країни. Держава, встановлюючи певні особливі режими ветеринарного захисту тварин, вимоги до поводження з тваринами, а також вимоги щодо їх забою та переробки для подальшого використання у виготовленні продовольчої продукції, приділяє велику увагу стандартам якості та механізмам їх дотримання. Лише в такий спосіб — максимальне дотримання найвищого рівня безпеки у галузі ветеринарної медицини і переробки продукції тваринного походження, може бути забезпечений відповідний рівень якості продовольчих продуктів, а відтак і створенні безпечних умов для населення.

Крім того, враховуючи інтенсифікацію господарського обігу, відкриття кордонів держав в рамках інтеграційних зрушень по всьому світі, держава стикається і з проблемою контролю переміщення тварин через власну територію, розробляючи та запроваджуючи відповідні режими і в цій сфері.

Все це вимагає високого рівня виконавчої дисципліни та культури дотримання вимог відповідного законодавства в сфері ветеринарної медицини з боку населення, суб'єктів господарювання, органів та посадових осіб державного управління, а відтак вимагає розробки і запровадження системи відповідальності за їх порушення. Саме відповідальність, як міра примусового впливу з боку держави, є на сьогодні важливим елементом забезпечення ветеринарної безпеки держави.

Ступінь наукової розробки теми. Проблематика правового забезпечення відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини знайшла своє відображення в працях таких вчених як Ю. В. Баулін, Ю. П. Битяк, В. М. Горжеев, В. І. Довгань, В. І. Курило, С. М. Романко та ін.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження змісту, видів відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини, а також пошук напрямків підвищення її практичної дієвості.

Виклад основного матеріалу. Наголосимо, що відповідальність за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини є елементом системи державного ветеринарного нагляду та контролю, і відповідно, настає у випадку порушення норм, процедур, правил та моделі поведінки легітимізованих державою в сфері ветеринарної медицини.

В цьому контексті законодавець в Законі України «Про ветеринарну медицину» визначає, що «ветери-

нарна медицина — діяльність, спрямована на збереження здоров'я і продуктивності тварин, запобігання їхнім хворобам та на захист людей від зоонозів і пріонних хвороб» [7]

При цьому Закон України «Про ветеринарну медицину» чітко не диференціює та не визначає зміст вказаної діяльності, окреслюючи лише її загальні ознаки. Разом з тим, аналізуючи зміст та норми цього Закону можна прийти до висновку, що ветеринарна медицина як окремий вид діяльності детермінується через низку функцій відповідних державних органів, зокрема щодо:

- державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду;
- розробки та реалізації заходів із захисту здоров'я тварин;
- регулювання обігу тварин та репродуктивного матеріалу;
- здійснення заходів з карантину тварин;
- регулювання виробництва та обігу неїстівних продуктів тваринного походження;
- регулювання виробництва та обігу ветеринарних препаратів, субстанцій та засобів ветеринарної медицини;
- регулювання виробництва кормових добавок, преміксів та кормів для тварин;
- встановлення та контролю за дотриманням вимог щодо здійснення міжнародної торгівлі тваринами, ветеринарних препаратів, продукцією тваринного походження тощо.

Саме тому, можна стверджувати, що відповідальність за правопорушення в галузі ветеринарної медицини настає за порушення встановлених державою норм та вимог щодо реалізації діяльності та заходів, які охоплюються поняттям «ветеринарна медицина», а також заходів та вимог, спрямованих на забезпечення безпечних умов утримання, транспортування, розведення та переробки тварин і виробництва продовольчої продукції тваринного походження.

Статтею 104 Закону України «Про ветеринарну медицину» встановлено, що «за правопорушення в галузі ветеринарної медицини на фізичних, юридичних осіб та фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, чия діяльність пов'язана з вирощуванням (розведенням) тварин, виробництвом та обігом об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду, а також з наданням послуг лабораторної діагностики та веденням ветеринарної практики, накладається штраф відповідно до закону. При цьому спла- та штрафів не звільняє суб'єктів відповідальності від усунення у порядку, встановленому законодавством, допущених порушень і відшкодування завданої ними шкоди» [7].

Звертаючись до робіт В. І. Довганя, можна побачити, що дослідник робить висновок, стосовно того, що «видами відповідальності в галузі ветеринарної медицини є:

- позитивна відповідальність, яка існує у вигляді добровільного виконання нормативних приписів (обов'язків) спеціально уповноваженими на це особами і спрямована на забезпечення охорони тваринного світу, забезпечення вимог ветеринарно-санітарного та епізоотичного благополуччя, захист прав громадян на споживання безпечної продукції тваринного походження;
- юридична відповідальність, яка настає за скоєння правопорушення в галузі ветеринарної медицини, реалізується шляхом застосування до винних осіб заходів державно-правового примусу, або ж шляхом добровільного виконання нового обов'язку замість невиконаного, що забезпечується державним примусом» [2, с. 113].

Найбільш дієвою та важливою з точки зору законодавчого регулювання та практичного втілення є безперечно юридична відповідальність за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини, яка передбачається цілою низкою нормативно-правових актів:

- Законом України «Про ветеринарну медицину», який визначає загальні засади притягнення до відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини;
- Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП), який встановлює адміністративно-правову відповідальність за вказані порушення та визначає порядок притягнення до неї;
- Кримінальним кодексом України (далі — КК України), який встановлює кримінальну відповідальність за вказані порушення та визначає порядок притягнення до неї.

Разом з тим, аналізуючи норми ст. 104 Закону України «Про ветеринарну медицину» можна прийти до висновку, що окрім адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини існує ще і цивільно-правова відповідальність у формі майнової відповідальності (відшкодування шкоди та завданих збитків), а крім того і дисциплінарна відповідальність посадових осіб.

Що стосується адміністративної відповідальності, то КУпАП передбачає одразу декілька складів правопорушень, за якими диверсифікує вид відповідальності в залежності від тяжкості наслідків (табл. 1).

Таким чином, аналіз норм КУпАП, дає змогу зробити наступні висновки стосовно адміністративної відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини:

- по-перше, об'єктом правопорушення виступають відносини в сфері ветеринарної медицини, зокрема щодо дотримання ветеринарно-санітарних правил (ст.ст. 107, 107-1, 107-2 КУпАП), а по друге відносини в сфері встановленого порядку управління (ст. 188-22 КУпАП). Останнє стосується невиконання спеціальних вимог посадових осіб органів державної влади уповноважених на виконання функції державного ветеринарного нагляду та контролю;
- по-друге, об'єктивна сторона наведених правопорушень частіше за все ототожнюється у формі дії (за винятком деяких випадків порушення вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин). Разом з тим, об'єктивна сторона правопорушення передбаченого ст. 188-22 КУпАП, завжди ототожнюється у формі бездіяльності;
- по-третє, надзвичайно диференційованим вбачається суб'єктний склад правопорушень передбачених КУпАП за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини. Так, суб'єктами таких правопорушень можуть виступати: громадяни; фізичні-особи підприємці (в якості суб'єктів господарської діяльності); посадові особи суб'єктів господарювання, уповноваженні особи органів державної влади, установ, організацій, підприємств приватної форми власності;
- по-четверте, щодо суб'єктивної сторони вказаних правопорушень, то вина проявляється у формі умислу (зокрема щодо правопорушень передбачених ст. 107, частково ч. 1 ст. 107-1, ст. 188-22 КУпАП) або необережності (службової недбалості) (зокрема щодо правопорушень передбачених ч. 2 ст. 107-2, частково ч. 1 ст. 107-2, частково ч. 1 ст. 107-1 КУпАП);
- по-п'яте, доходимо висновку, що основним видом адміністративної відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини є штраф. Однак розміри штрафу диференціюються в залежності від виду правопорушення та ступеня тяжкості. Загалом від трьох до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Однак на нашу думку, такі розміри (особливо для посадових осіб суб'єктів господарювання) є надзвичайно мізерними і не несуть в собі виконання покладених на інститут адміністративної відповідальності функцій. Через це доцільно суттєво збільшити розмір адміністративної відповідальності в п'ять раз стосовно кожного виду правопорушень. Лише в такий спосіб дієвість адміністративної відповідальності буде реальною та такою, що здатна створити належний рівень правової культури і виконавчої дисципліни в сфері отримання правил ветеринарної та ветеринарно-санітарної діяльності.

Таблиця 1

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини*

Склад правопорушення (стаття КУпАП)	Вид відповідальності
порушення правил щодо карантину тварин, інших ветеринарно-санітарних вимог, передбачених Законом України «Про ветеринарну медицину», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з епізоотіями (ст. 107 КУпАП)	– для громадян — штраф від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; – для посадових осіб — штраф у розмірі від дев'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
порушення законодавства про племінну справу у тваринництві (ч. 1 ст. 107–1 КУпАП)	– для громадян — штраф від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; – для посадових осіб — штраф у розмірі від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
дії передбачені ч. 1 ст. 107–1 КУпАП вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення	– для громадян — штраф від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; – для посадових осіб — штраф у розмірі від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
порушення вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин (ч. 1 ст. 107–2 КУпАП)	– для громадян — штраф від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; – для фізичних осіб — підприємців, уповноважених осіб — штраф від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
порушення Адміністратором Єдиного державного реєстру тварин строків внесення до Єдиного державного реєстру тварин встановлених законом даних щодо тварин або строків оформлення та видачі ідентифікаційних документів тварини (ч. 2 ст. 107–2 КУпАП)	для уповноважених осіб — штраф від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
вимагання не передбачених законом даних або документів для внесення до Єдиного державного реєстру тварин (ч. 3 ст. 107–2 КУпАП)	для уповноважених осіб — штраф від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
дії, передбачені ч. 1–3 ст. 107–2 вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі порушення	– для громадян штраф — від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; – для фізичних осіб — підприємців, уповноважених осіб — штраф від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
невиконання законних вимог посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби або державної служби ветеринарної медицини щодо знищення небезпечних для споживання людиною, твариною чи для іншого використання харчових продуктів, харчових добавок, ароматизаторів, дієтичних добавок та допоміжних матеріалів для переробки харчових продуктів (ст. 188–22 КУпАП)	штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

* узагальнено автором на підставі [6]

Останнє підтверджується також працями С. М. Романко, який зазначає, що розмір наявних штрафів свідчить «про незабезпечення ефективного функціонування адміністративної відповідальності у сфері ветеринарної медицини. Очевидно, що адміністративна відповідальність у сфері ветеринарної медицини так і буде недієздатною, якщо не провести реформування системи та розмірів штрафів за дані проступки, встановити більш високі розміри штрафів за повторне та систематичне порушення вимог законодавства про ветеринарну медицину» [3, с. 171].

Разом з тим, доцільно розглянути і такий спосіб підвищення ефективності відповідальності за пору-

шення законодавства в сфері ветеринарної медицини, як застосування диференційованого підходу до визначення величини штрафу в залежності від вартості продукції або тварин. Зокрема за порушення законодавства про племінну справу у тваринництві (ч. 1 ст. 107-1 КУпАП) або за порушення вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин (ч. 1 ст. 107-2 КУпАП) доцільно застосовувати штраф не у розмірі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у відсотковій ставці від вартості (ринкової або балансової) тварини чи продукції переробки тваринництва. Такі розміри будуть суттєво відрізнятися від встановлених розмірів штрафів в КУпАП, і при

цьому відмічатимуться дієвістю та ефективністю свого впливу.

Що стосується кримінальної відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини, то слід зазначити, що КК України містить лише один склад злочинів у сфері довілля (VIII Розділ), яким передбачена така відповідальність. Мова йде про ст. 251, відповідно до якої «порушення ветеринарних правил, яке спричинило поширення епізоотії або інші тяжкі наслідки, — карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк» [8].

При цьому, як вказують Ю.В. Баулін та В.Я. Тацій суспільна небезпечність порушення ветеринарних правил пов'язана із завданням значної шкоди сільському господарству (тваринництву), створює можливість захворювання населення загальними (спільними) для тварин і людей хворобами (бруцелезом, сапом, сибіркою тощо) [4, с. 762].

А ось щодо об'єкту злочину, то як вказують М.І. Мельник та М.І. Хавронюк ним є «встановлений порядок захисту тваринного світу в частині дотримання ветеринарних правил, попередження і боротьби із заразними хворобами диких і свійських тварин. Додатковим факультативним об'єктом можуть бути здоров'я населення (у разі поширення безпосередньо або через інфіковані продукти тваринництва хвороб, здатних передаватись від тварин людям), інші блага» [5, с. 750–751].

Аналізуючи об'єктивну сторону злочину передбаченого ст. 251 КК України, слід звернути увагу на те, що для її ідентифікації обов'язковим є всі три елементи: діяння, настання тяжких наслідків та причинний зв'язок між діянням і настанням тяжких наслідків. При цьому щодо діяння, то з назви статті вбачається, що це активні дії, які призвели до порушення ветеринарних правил. Хоча існує і виняток, якщо мова йде про неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про поширення епізоотії, то в такому випадку об'єктивна сторона ототожнюється у формі бездіяльності. Але загалом, саме поєднання: діяння у вигляді активної протиправної діяльності та наслідків (епізоотії, на яку прямо вказує КК України, або інших тяжких наслідків) дає змогу говорити про настання кримінальної відповідальності, звісно за умови доведення причинного зв'язку між першим і другим.

На думку, Ю.В. Бауліна та В.Я. Тація «під «іншими тяжкими наслідками» слід розуміти велику пошесть тварин чи птахів, масову загибель риби, бджіл тощо (за відсутністю ознак епізоотії). Тяжкими на-

слідками тут вважається і захворювання в результаті порушення ветеринарних правил відповідною хворобою людей (хоча б однієї людини)» [4, с. 762].

З точки зору дослідження складу злочину, передбаченого ст. 251 КК України, важливим є визначення суб'єкту, оскільки на відміну від КУпАП КК України не виділяє службових, посадових осіб чи фізичних осіб-підприємців. Це свідчить про те, що суб'єкт такого злочину характеризується як загальний, а отже в незалежності від посади чи статусу це особа, що досягла 16-річного віку і є деліктоздатною.

Що ж до суб'єктивної сторони, то вона «характеризується умислом або необережністю щодо самого діяння — порушення ветеринарних правил, а стосовно його наслідків — необережною формою вини» [4, с. 762].

Також слід звернути увагу на те, що «дисциплінарна і матеріальна відповідальність керівників і фахівців ветеринарної медицини регламентується відповідними нормами законодавства України про працю. Фахівці ветеринарної медицини згідно з вимогами норм трудового законодавства не є матеріально відповідальними особами і несуть обмежену матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству (господарству)» [2, с. 113].

Разом з тим, фахівці ветеринарної медицини притягаються до дисциплінарної відповідальності, особливо якщо такі фахівці обіймають посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування, а заходами дисциплінарного впливу в такому випадку виступають попередження про службову невідповідність та затримка у присвоєнні чергового рангу або догана.

Висновки. Підводячи підсумки аналізу змісту, сутності та видів відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини зауважимо на наступному. По-перше, така відповідальність прямо передбачена Законом України «Про ветеринарну медицину», який встановлює організаційні засади притягнення до неї. Разом з тим деталізація складів правопорушень та злочинів в сфері ветеринарної медицини відбувається у спеціальних кодифікованих нормативних актах КУпАП та КК України. По-друге, найбільше видів правопорушень законодавства в сфері ветеринарної медицини детерміновано в КУпАП, і у всіх випадках відповідальність передбачена у формі штрафу.

По-третє, більш диференційовано до питання диференціації видів відповідальності за порушення законодавства в сфері ветеринарної медицини підходить КК України, який в залежності від ступеня тяжкості злочину передбачає відповідальність від штрафу до позбавлення волі. Разом з тим звертає на себе увагу загальна тенденція надмалих розмірів штрафів, як та-

ких, що передбачені КУПАП, так і КК України. Дане питання полягає подальшого вивчення, але є абсолютно доцільно збільшити розміри штрафів, щонайменше у п'ять разів. Крім того, доцільно розглянути можли-

вість застосування диференційованого підходу до визначення розміру штрафу в залежності від вартості чи ціни тих чи інших речей, що є предметами злочину чи правопорушення.

Література

1. Адміністративне право України: [підруч. для юрид. вузів і фак.] / за ред. Ю. П. Битяка. — Х.: Право, 2000. — 520 с.
2. Довгань В. І. Проблеми відповідальності в галузі ветеринарної медицини / В. І. Довгань // Університетські наукові записки. — 2012. — № 2. — С. 111–117.
3. Романко С. М. Особливості адміністративної відповідальності у сфері забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції / С. М. Романко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. праць. — Івано-Франківськ.: Плай, 2006. — Вип. XVII. — С. 169–173.
4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 1196 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. — 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавро-нюка. — К.: Юридична думка, 2007. — 1184 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/para0297#o297>
7. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2498-12/>.
8. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/para1677#n1677>

Калініченко Олександр Федосійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Калиниченко Александр Федосеевич

*кандидат юридических наук, доцент кафедры права
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Kalinichenko Oleksandr

*candidate of Legal Sciences,
Associate professor of Department of Law
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

ГЛАВА ДЕРЖАВИ, ПАРЛАМЕНТ ТА ВИКОНАВЧА ВЛАДА ЯК ІНСТИТУТИ КОНТРОЛЮ ЗА РЕАЛІЗАЦІЄЮ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ, СВОБОД ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

ГЛАВА ГОСУДАРСТВА, ПАРЛАМЕНТ, ИСПОЛНИТЕЛЬНАЯ ВЛАСТЬ КАК ИНСТИТУТЫ КОНТРОЛЯ ЗА РЕАЛИЗАЦИЕЙ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ, СВОБОД, ОБЯЗАННОСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В УКРАИНЕ

HEAD OF STATE, PARLIAMENT AND EXECUTIVE AUTHORITIES AS THE INSTITUTIONS OF CONTROL OVER IMPLEMENTATION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS, FREEDOMS AND DUTIES OF MAN AND CITIZEN IN UKRAINE

Анотація. В статті встановлено, що з метою забезпечення контролю за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина Президент України, використовуючи створені при цьому консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби, виступає в ролі арбітра у взаємовідносинах між усіма гілками влади.

Акцентовано увагу на особливості парламентського контролю, який виступає одночасно і як вид державного контролю, і як вид контролю, що здійснюється народом України через його представницький орган-Український парламент.

Наголошується, що Кабінет Міністрів України здійснює свої контрольні повноваження щодо забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина шляхом керівництва і спрямування виконавчо-розпорядчої діяльності в різних сферах суспільно-політичного життя країни.

Ключові слова: забезпечення, контроль, реалізація, Український парламент, арбітр, виконавчо-розпорядча діяльність, повноваження.

Аннотация. В статье установлено, что с целью обеспечения контроля за реализацией конституционных прав, свобод, обязанностей человека и гражданина Президент Украины, используя создаваемые консультационные, другие вспомогательные органы и службы, выступает в роли арбитра во взаимоотношениях со всеми ветвями власти.

Акцентируется внимание на особенности парламентского контроля, который выступает одновременно и как вид государственного контроля, и как вид контроля, который осуществляется народом Украины через его представительный орган – Украинский парламент.

Отмечается, что Кабинет Министров Украины осуществляет свои контрольные полномочия по обеспечению реализации прав, свобод, обязанностей человека и гражданина путем управления и направления исполнительно-распорядительной деятельности в разных сферах социально-политической жизни страны.

Ключевые слова: обеспечение, контроль, реализация, Украинский парламент, арбитр, исполнительно-распорядительная деятельность, полномочия.

Summary. This article shows that, in order to ensure and control the implementation of the rights, freedoms and duties of man and citizen, the President of Ukraine acts as an arbiter in relations between all the branches of government by using consultative, advisory and other subsidiary bodies and services established for these purposes.

Considerable attention is paid to the peculiarities of parliamentary control, which acts both as a form of state control and as a form of control exercised by the people of Ukraine through their representative body – the Ukrainian Parliament.

It is noted that the Cabinet of Ministers of Ukraine exercises its supervisory powers to ensure the rights, freedoms and duties of man and citizen by managing and directing executive and administrative activities in various areas of social and political life of the country.

Key words: ensuring, control, implementation, Ukrainian Parliament, arbiter, executive and administrative activities, powers.

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні в цілому були визначені пріоритетні напрямки здійснення контролю в суспільстві і державі. Проте наявність розгалуженої системи інститутів контролю ще не забезпечує ефективність їх дії. Зазначимо, що на цей час у нашій державі контрольні повноваження розподілені поміж кількома десятками органів державної влади та місцевого самоврядування, які мають різний правовий статус та виконують завдання, що іноді дублюються. За таких умов важливим є необхідність дослідження ключових інститутів влади, до повноважень яких серед іншого відноситься спостереження, аналіз та перевірка стану забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні.

Більше того, на сьогодні не існує єдиного, загальноприйнятого бачення системи контролю як у сфері державного управління, так і єдиної, усталеної класифікації інститутів контролю за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, в адміністративному праві Ю. Битяк визначає, що контроль і нагляд в державному управлінні здійснюється Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України та іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, судовими органами, органами прокуратури, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, громадянами як одноособово, так і через їх відповідні об'єднання [1, с. 247–268].

Інші фахівці в галузі адміністративного права В. Аверянов і В. Колпаков виділяють, залежно від місця суб'єкта (що здійснює контроль) в системі державного управління «такі види контролю: 1) контроль з боку органів законодавчої влади (парламентський контроль); 2) контроль з боку Президента України та його апарату (президентський контроль); 3) контроль з боку Кабінету Міністрів України (урядовий контроль); 4) контроль з боку органів центральної виконавчої влади; 5) контроль з боку місцевих органів, органів державної виконавчої влади; 6) контроль з боку органів судової влади; 7) контроль з боку органів місцевого самоврядування; 8) контроль з боку гро-

мадськості (громадський контроль)» [2, с. 354; 3, с. 76]. Їх бачення в цілому співпадає з попереднім автором.

У свою чергу, представники теорії права виділяють наступні доктринальні моделі систем інститутів контрольної влади. Зокрема, В. Тароева пропонує включити до відповідної системи Конституційний Суд України, прокуратуру України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункову палату України, Антимонопольний комітет України та Національну Раду України з питань телебачення і радіомовлення [4, с. 15].

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в опрацюванні і дослідженні теорії та практики контролю за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, Главою держави, Парламентом України та органами виконавчої влади.

Завдання дослідження розкрити теоретико-правові аспекти контролю за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають у процесі здійснення контролю за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Предметом дослідження є контроль за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні.

Викладення основного матеріалу. З метою виконання покладених на нього повноважень та у межах своєї компетенції Президент України, у відповідності з ч. 3 ст. 106 Конституції України, «на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України» [5]. Саме шляхом видання підзаконних актів у переважній більшості випадків діє глава держави, здійснюючи контроль за реалізацією прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Для здійснення своїх повноважень, зокрема й контрольних, Президент України може створювати необхідні консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (п. 28 ст. 106 Конституції України) [5]. Так, зокрема, таким органом є Адміністрація Президента

України, яка в своїй структурі має Головне контрольне управління, що і здійснює спостереження, аналіз та перевірку стану виконання указів, розпоряджень, а також доручень глави держави органами виконавчої влади та їх посадовими особами, у т.ч. щодо забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні.

Світовий досвід парламентаризму свідчить, що ефективність здійснення парламентом своїх функцій залежить від забезпечення дійового парламентського контролю. Функція такого контролю за змістом є широкою і багатогранною, а контрольні повноваження виступають одними із засадничих у його діяльності [6, с. 28]. Обсяг, зміст, ступінь використання та форми здійснення контрольних повноважень парламенту, насамперед, залежать від його конституційно-правового статусу.

Більше того, згідно зі ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства; права корінних народів і національних меншин; порядок застосування мов; основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу і сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки; засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації [5]. Таким чином, цей контроль можна охарактеризувати як нормативний контроль, який покликаний стати на заваді скасуванню, звуженню змісту та обсягу існуючих прав і свобод особи.

Свого часу Верховною Радою України, на виконання ст. 101 Конституції України [5], було прийнято Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. У відповідності зі ст. 1 цього закону, яка увібрала в себе припис зазначеної конституційної норми, встановлюється, що «парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини ...» [6].

А з іншого боку, щодо реальних важелів впливу на ситуацію із забезпеченням прав і свобод особи, то їх не так вже й багато. Як зазначає з цього приводу М. Хавронюк, «Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має досить мало активних прав, за допомогою яких він мав би можливість впливати на конкретні державні органи та посадових осіб з метою відновлення порушених прав громадян» [7, с. 456].

Переважну більшість прав цього державного органу варто віднести до пасивних, оскільки вони практично всі зводяться лише до опікування. З метою зміни цієї ситуації до даного закону слід внести певні зміни.

По-перше, необхідно наділити Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини правом дорадчого голосу на нарадах усіх рівнів, у ході яких обговорюються питання, що безпосередньо стосуються конституційних прав і свобод людини.

По-друге, доречно надати йому можливість призупиняти дію актів державних органів та їх посадових осіб, які містять ознаки порушень закріплених у Конституції України прав і свобод людини, з одночасним оскарженням їх у судовому порядку [8, с. 135].

До активних прав Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у відповідності зі ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р., необхідно віднести його можливість звертатися до Конституційного Суду України з поданням про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів, які стосуються прав і свобод людини і про офіційне тлумачення Конституції України та законів України і право направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини для вжиття цими органами відповідних заходів. Саме ці дії, у відповідності із ст. 15 цього закону, визначаються як акти реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що юридично оформлюються Конституційним поданням Уповноваженого і поданням Уповноваженого [6]. І це є найбільш ефективні засоби контролю за дотриманням будь-якого права і свободи особи.

Ще одним не менш важливим органом державної влади, що уособлює в собі виконавчу гілку влади, є Кабінет Міністрів України. Згідно з ч. 1 ст. 113 Конституції України, він «є вищим органом у системі органів виконавчої влади». Кабінет Міністрів України, у відповідності зі ст. 116 Конституції України реалізує свої контрольні повноваження в процесі: 1) вживання заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; 2) забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; 3) розробки і здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; 4) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; 5) організації і забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

6) спрямовування і координації роботи міністерств, служб, агенцій, інспекцій та інших органів державної виконавчої влади в Україні [5] тощо. Таким чином, серед іншого, його діяльність і діяльність підпорядкованої йому системи державних органів покликані забезпечувати контроль за реалізацією прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

На відміну від правового статусу Верховної Ради України та Президента України, який визначається лише Конституцією України, правовий статус, а, відтак, функції і повноваження українського уряду знаходять своє закріплення в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» від 7 жовтня 2010 р. [9].

Так, у ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 7 жовтня 2010 р. (зі змінами та доповненнями) встановлюється, що одним із основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина є здійснення контролю «за додержанням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання ними делегованих повноважень органів виконавчої влади» [10].

На виконання покладених на нього завдань, Кабінетом Міністрів України, в межах своєї компетенції, видаються постанови і розпорядження, які є обов'язковими для виконання (ч. 1 ст. 117 Конституції України, ч. 1 ст. 50 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 7 жовтня 2010 р.) [1; 10].

Варто відзначити, що здійснюваний центральними органами виконавчої влади контроль може носити як відомчий, так і надвідомчий характер. У свою чергу, Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. подає більш широке розуміння контрольних повноважень відповідних органів виконавчої влади в Україні. Так, ст. 16 зазначеного закону встановлює, що «місцеві державні адміністрації в межах, визначених Конституцією і законами України, здійснюють на відповідних територіях державний контроль за: ... 8) додержанням правил торгівлі, побутового, транспортного, комунального обслуговування, законодавства про захист прав споживачів; 9) додержанням законодавства з питань науки, мови, реклами, освіти, культури, охорони здоров'я, материнства та дитинства, сім'ї, молоді та неповнолітніх, соціального захисту населення, фізичної культури і спорту; 10) охороною праці та своєчасною і не нижче визначеного державою мінімального розміру оплатою праці; 11) додержанням громадського порядку, правил технічної експлуатації транспорту та дорожнього руху...» [11]. Ця стаття закріплює напрямки здійснення контрольної діяльності в різних сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави.

Більше того, ст. 25 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. наводяться конкретні повноваження місцевих державних адміністрацій саме у сфері забезпечення законності, правопорядку, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. У відповідності з названою нормою, місцева державна адміністрація «...2) забезпечує здійснення заходів щодо охорони громадської безпеки, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; 3) забезпечує розгляд звернень громадян та їх об'єднань, контролює стан цієї роботи в органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в організаціях і установах, розташованих на відповідній території; ... 6) забезпечує виконання актів законодавства з питань громадянства, пов'язаних з перебуванням іноземців та осіб без громадянства, сприяє органам внутрішніх справ у додержанні правил паспортної системи; 7) проводить роботу, пов'язану з розробленням та здійсненням заходів щодо розміщення, працевлаштування, соціально-побутового і медичного обслуговування біженців, а також депортованих осіб, які добровільно повертаються в регіони їх колишнього проживання; 8) забезпечує виконання законодавства щодо національних меншин і міграції, про свободу думки і слова, свободу світогляду і віросповідання...» [11].

Висновки. Таким чином, наведенні положення дають нам можливість говорити, що саме шляхом використання цих — юридично закріплених форм має здійснюватися контроль за реалізацією прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Тому згадуванні вище закони України — «Про Кабінет Міністрів України» від 7 жовтня 2010 р., «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. повинні розкривати зміст форм та методів здійснення контролю на відповідному організаційному рівні та відповідно з покладеними на них повноваженнями.

А з метою забезпечення контролю за реалізацією прав, свобод та обов'язків людини і громадянина Президент України, використовуючи створені при ньому консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби, виступає в ролі арбітра у взаємовідносинах між всіма гілками влади та здійснює щодо них стримуючий вплив з метою досягнення координації їх зусиль стосовно вирішення відповідних питань в Україні.

Особливістю парламентського контролю є те, що він виступає одночасно і як вид державного контролю, і як вид контролю, який здійснюється народом України через його представницький орган — Український парламент. У силу особливого конституційного статусу Верховної Ради України, контроль, що нею здійснюється, охоплює всі основні сфери життєдіяльності суспільства і держави, стратегічні напрямки діяльності всіх органів державної влади.

Кабінет Міністрів України здійснює свої контрольні повноваження за забезпеченням реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина шляхом керівництва і спрямування виконавчо-роз-

порядчої діяльності в різних сферах суспільно-політичного життя країни та спрямування і координації діяльності органів виконавчої влади для оптимізації їх здійснення.

Література

1. Адміністративне право: підруч. / [Ю.П. Битяк (кер.авт.кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.]; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. — Х.: Право, 2010. — 624 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: [підруч.]: у 2 т. / редкол.: В.Б. Авер'янов (голова). — К.: Юрид. думка, 2004 — Т. 1: Загальна частина. — 2004. — 584 с.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України: [підруч.] / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 544 с.
4. Полинєць О.П. Контроль в державному управлінні України: теоретико-організаційні питання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О.П. Полинєць. — К., 2003. — 22 с.
5. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 29 серп. 2011 р. — Офіц. Текст. — К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. — 56 с.
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР (станом на 19 квіт. 2014 р.) / Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 41. — Ст. 552.
7. Хавронюк М.І. Конституція України: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: [навч. посіб.] / Хавронюк М.І. — К.: Парлам. вид-во, 1999. — 544 с.
8. Калініченко О.Ф. Контроль за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні: дис..канд. юрид. наук.: 29.05.2014/ Калініченко О.Ф. — К.: 2014—224с.
9. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ президента України від 30 трав. 2011 р. № 622/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13642.html>
10. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 7 жовт. 2010 р. № 2591-VI зі змінами і допов. / Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 13. — Ст. 828.
11. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 586-XVI (станом на 19 квіт. 2014 р.) / Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 12. — Ст. 193.

References

1. Administrative Law: textbook / [Iu. P. Bytiak (head of the team of contributors), V. M. Harashchuk, V. V. Bohutskyi and others]; under the general editorship of Iu. P. Bytiak, V. M. Harashchuk, V. V. Zui — X.: Law, 2010. — p. 624.
2. Administrative Law of Ukraine. Academic Course:[textbook]: in 2 vol. / Editorial Board: V. B. Averianov (head). — K.: Legal opinion, 2004- vol. 1: General Section. — 2004. — p. 584.
3. V. K. Kolpakov Administrative Law of Ukraine: [textbook] / V. K. Kolpakov, O. V. Kuzmenko. — K.: Yurinkom Inter, 2003. — p. 544.
4. O. P. Polynets — Control in Public Administration of Ukraine: Theoretical and Organizational Matters: published summary of dissertation for the degree of Candidate of Science in Public Administration: spec. 25.00.01 Theory and History of Public Administration» / O. P. Polynets. — K., 2003. — p. 22.
5. The Constitution of Ukraine, current legislation as amended and supplemented as of Aug. 29. 2011 — Official text. — K.: A. V. Palyvoda, 2011. — p. 56.
6. On Ombudsman of Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights: Law of Ukraine of Dec 23. 1997 No. 776/97-BP (as of 19 Apr. 2014) // Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. — 2013. — No.41. — Art. 552.
7. M. I. Havronyuk — Constitution of Ukraine: Comments on Ukrainian legislation on the rights and freedoms of man and citizen: [textbook] / M. I. Havronyuk. — K.: Parliamentary publishing house, 1999. — p. 544.
8. O. F. Kalinichenko — Monitoring the implementation of constitutional rights, freedoms and duties of man and citizen in Ukraine: dissertation of a candidate of juridical sciences: 29.05.2014/ O. F. Kalinichenko. — K.: 2014 — p. 224.
9. On Conception of State Migration Policy: Decree of the President of Ukraine of May 30, 2011, No.622/2011 [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.president.gov.ua/documents/13642.html>
10. On the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine of Oct 7. 2010 No. 2591-VI as amended and supplemented. / Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. — 2014. — No.13. — Art. 828.
11. On the Local State Administrations: Law of Ukraine of Apr 9. 1999, No. 586-XVI (as of 19 Apr. 2014) / Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. — 2014. — No. 12. — Art. 193.

Елётнов Виталий Игоревич

преподаватель кафедры криминалистики

Учреждение образования «Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь»

Elyotnov Vitaliy

Lecturer of chair of criminalistics

Educational institution «Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus»

УСТАНОВЛЕНИЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО ТИПА И ЭТНИЧЕСКОЙ ОБЩНОСТИ ЧЕЛОВЕКА ПРИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЕГО ВНЕШНЕГО ОБЛИКА

DEFINITION OF THE ANTHROPOLOGICAL TYPE AND ETHNIC COMMUNITY OF THE PERSON IN THE CRIMINALISTIC DESCRIPTION OF HIS APPEARANCE

Аннотация. В статье рассматриваются понятия антропологического типа (расы) и различных этнических общностей (народа, национальности, этнической группы) применительно к криминалистическому словесному описанию внешнего облика человека. Проводится сравнительный анализ данных понятий, делается вывод о их отождествлении и смешении, дается статистика их употребления в криминалистической практике. Обосновывается идея о необходимости комплексного использования сведений об антропологическом типе человека и его принадлежности к этнической общности. Констатируется факт смыслового противоречия терминов, используемых в криминалистической практике для описания этнических общностей. Предлагается использовать при указании этнической общности человека термины, описывающие их по одному из общепринятых в этнологии критериев, в частности, по таксономическому уровню: «метаэтническая общность», «этнос» («национальность»), «этническая группа».

Ключевые слова: антропологический тип, этническая общность, криминалистическое описание внешнего облика человека.

Summary. The article deals with the concepts of the anthropological type (race) and various ethnic communities (people, nationality, ethnic group) with reference to the criminalistic verbal description of the external appearance of a person. A comparative analysis of these concepts is carried out, a conclusion is made about their identification and confusion, statistics on their use in criminalistic practice are given. The idea of the need for a comprehensive use of information about the anthropological type of a person and his belonging to an ethnic community is substantiated. The fact of a semantic contradiction of the terms used in criminalistic practice for the description of ethnic communities is ascertained. It is proposed to use the terms describing them according to one of the generally accepted criteria in ethnology, in particular, on the taxonomic level: «metaethnic community», «ethnos» («nationality»), «ethnic group».

Key words: anthropological type, ethnic community, criminalistic description of a person's appearance.

Постановка проблемы. Анализ литературы, материалов уголовных дел, розыскных ориентировок и иных документов свидетельствует о том, что описание антропологического типа в криминалистической деятельности сопровождается рядом проблем. Во-первых, в криминалистических пособиях существует

путаница в понятиях, обозначающих антропологический тип, где они часто смешиваются с терминами, описывающими этнические общности (термином «этническая общность» в науке обозначается как сам «этнос», так и все подразделения этнической иерархии [10, с. 173]). Сходная ситуация наблюдается также

в бланках криминалистических регистрационных документов (например, в информационно-поисковой карте на профилируемое лицо, в графе, предназначенной для фиксации антропологического типа, в хаотичном порядке приводятся как понятия, подразумевающие принадлежность человека к большим расовым группам («европеец», «монгол», «негр»), расам второго порядка («индоевропеец»), так и понятия, выражающие присущность к различным этническим общностям («славянин», «еврей», «кавказец», «среднеазиат», «цыган», «киргиз» и т.п.); в протоколе заявления о пропавшем без вести наблюдается аналогичное смешение следующих понятий: «кавказский тип», «монгольский тип», «среднеазиатский тип», «европейский тип»).

Во-вторых, в материалах уголовных дел и розыскных ориентировках сведения об антропологическом типе практически не указываются (в изученных нами 760 розыскных ориентировках данная характеристика фиксировалась только в 5% случаев, в материалах уголовных дел, в частности, в 115 протоколах допроса — в 2,6% случаев, в 56 протоколах объяснения — в 1,8% случаев). В случаях же фиксации рассматриваемой характеристики внешности, последняя часто выражается крайне общо (например, словами «европейской внешности») либо некорректно («тип лица европейский», «неславянской внешности»).

Анализ последних исследований и публикаций.

Вопросы, связанные с описанием в криминалистической практике антропологического типа и этнической принадлежности человека рассматривались в работах Ю.П. Дубягина, А.М. Зинина, В.А. Снеткова, А.А. Топоркова и др. [4; 11; 12; 14]. Однако, в данных исследованиях отсутствует сравнительный анализ понятий, обозначающих антропологический тип и этническую принадлежность человека, что приводит к их отождествлению и взаимоподмене.

Формулировка целей статьи. Цель настоящей статьи заключается в устранении несогласованности понятий, которыми в криминалистической практике описывается антропологический тип и этническая принадлежность человека.

Изложение основного материала. В научной литературе под антропологическим типом принято понимать «совокупность признаков внешности, характеризующих определенную расовую группу» [12, с. 9]; «группы людей, объединенных общим происхождением, проявляющимся в общности наследственных физических признаков»; «мелкие единицы антропологической классификации, относящиеся к одной большой расе» [2, с. 107]. Приведенные дефиниции свидетельствуют о прямой связи антропологического типа человека с его принадлежностью к какой-либо расе или её подразделению. Исходя из этого, в криминалистических пособиях антропологический тип человека

рекомендуется описывать в терминах, обозначающих большие расы («европеоид», «монголоид», «негроид») и (или) их подразделения [8, с. 24; 11, с. 21].

Помимо терминов, обозначающих расу, в некоторых криминалистических изданиях в целях описания антропологического типа рекомендуется использовать понятия, обозначающие различные этнические общности (далее — этнографические понятия) [4, с. 7; 7, с. 192]. Употреблению в криминалистической практике этнографических понятий, способствовало распространение мнения о причинной связи внешности и принадлежности к той или иной этнической общности. В основе данного мнения лежит общий для формирования и антропологического типа и этнических образований признак — единство ареала обитания или происхождения, что способствует единообразию генофонда и культуры [16, с. 260]. Однако, как отмечают ученые-антропологи никакой генетической, а, следовательно, проявляющейся во внешности, обязательной связи между антропологическим типом и этническими общностями не существует [1, с. 23; 16, с. 260]. Это не отрицает, в свою очередь, наличие возможных параллелей между принадлежностью к этнической общности и расой, что подтверждается высоким процентом употребления этнографических понятий при криминалистическом описании внешности человека (в розыскных ориентировках он составляет 28,9%, в материалах уголовных дел — 33,3%). В пользу фиксации при описании внешности человека этнической общности говорит также не только её вероятная взаимосвязь с расовыми признаками, но и возможность установления по ней признаков оформления внешнего облика человека.

Вместе с тем, полагаем неверной сложившуюся в криминалистической практике тенденцию к отождествлению и подмене сведений об антропологическом типе человека сведениями о его принадлежности к какой-либо этнической общности (во всех изученных нами розыскных ориентировках и материалах уголовных дел указывалось что-то одно), поскольку они не исключают, а взаимодополняют друг друга.

Для описания внешности человека в криминалистике используются следующие этнографические понятия: «национальность», «народность», «этническая группа» [4, с. 7; 14, с. 20].

Под национальностью в русском языке понимается «принадлежность к какой-либо нации, народности» [9, с. 398]. По мнению В.И. Козлова термин «национальность» является производным от термина «нация», но является более широким и используется «для обозначения народностей, наций и других этнических общностей и групп, населяющих страну», а также «для обозначения принадлежности какого-либо человека или группы людей к определенной народности или нации» [17, с. 104]. А.Г. Дугин в своих исследованиях

приходит к выводу, что под «национальностью» следует понимать «принадлежность к этносу, у которого наличествуют признаки социальной самоорганизации по критериям Нового времени» [5, с. 322].

Термином «народность» в науке обозначается принадлежность к народу [17, с. 96]; общность, исторически сложившаяся в процессе разложения племенных отношений на базе единства языка и территории и развивающейся общности экономической жизни и культуры [9, с. 391]; одна из форм общности людей, исторически следующая за родоплеменной общностью, для которой характерны территориальное и языковое единение [15, с. 300]; «маленький этнос, сохранивший пережитки традиционного (докапиталистического) общества» [5, с. 322].

В значении «этнической группы» понимается «обособленная часть народности или нации, культура которой сохраняет некоторые особенности [13, с. 641]; региональная часть какого-то этноса, не вполне слившаяся с ним и имеющая особенности разговорного языка (диалект), культуры и быта, а также особое самосознание и название [17, с. 193].

Из приведенных определений понятий следует выраженная смысловая близость терминов «народность» и «этническая группа», «национальность» и «этнос» (под этносом понимается основной тип этнической общности, характеризующейся наибольшей интенсивностью этнических свойств [3, с. 61]), в связи с чем в этнографических исследованиях ведутся дискуссии относительно целесообразности употребления некоторых из них [5, с. 323; 10, с. 170; 17, с. 96].

Вместе с тем, ученые сходятся во мнении, что названные понятия отражают разные критерии классификации этнических общностей: «национальность» и «народность» характеризуют их с точки зрения развития истории, «этническая группа» (наряду с терминами «этнос», «метаэтническая общность») применяться в значении их таксономической единицы [13, с. 322; 3, с. 79]. На основании изложенного следует, что в криминалистических пособиях для описания этнических общностей в значении разных используются, по

сути, тождественные понятия. Для устранения подобной ситуации полагаем целесообразным рассматривать принадлежность человека к этнической общности согласно принятой в этнологии их классификации по таксономическому уровню: «этнос» («национальность»), «этническая группа» («субэтническая общность»), «метаэтническая общность» (сообщество этносов) [6, с. 127; 10, с. 173; 13, с. 639]. Данные термины не противоречат друг другу и соответствуют принятому в этнологии понятийно-категориальному аппарату (метаэтнической общностью можно назвать, например, славян, этносом («национальностью») — белорусов, украинцев, русских; этнической группой — гуцулов, лемков и др. (среди украинцев), полешуков и др. (среди белорусов), поморов и др. (среди русских) [10; 17]).

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Результаты проведенного исследования позволяют сделать вывод о том, что при описании внешнего облика человека в криминалистической практике используются как термины, обозначающие антропологический тип, так и термины, подразумевающие этническую принадлежность человека. При этом существует устойчивая тенденция отождествления и взаимоподмены данных терминов. Однако, поскольку между антропологическим типом человека и его принадлежностью к какой-либо этнической общности не существует обязательной связи, полагаем целесообразным использовать сведения о них в комплексе. В настоящее время в криминалистических пособиях для описания этнической общности человека используются такие термины как «национальность», «народность», «этническая группа». Однако, данные термины отражают разные критерии классификации этнических общностей и во многом дублируют друг друга. В целях изменения данной ситуации полагаем целесообразным использовать при указании этнической общности термины, описывающие их по одному из общепринятых в этнологии критериев, в частности, по таксономическому уровню: «метаэтническая общность», «этнос» («национальность»), «этническая группа».

Литература

1. Антропология: Учеб. пособие / Л. Тегакко, Е. Кметинский. — М.: Новое знание, 2004. — 400 с.
2. Большая Советская энциклопедия: в 30 т. / Научный совет издательства «Советская энциклопедия»; главн. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — Москва: Советская энциклопедия, 1969–1978. — Т. 12. — 1970. — 631 с.
3. Бромлей, Ю. В. Опыт типологизации этнических общностей / Ю. В. Бромлей // Советская этнография. — 1975. — № 5. — С. 61–81.
4. Дубягин, Ю. П., Торбин, Ю. Г. Использование данных о внешности человека в раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособие / Ю. П. Дубягин, Ю. Г. Торбин — М., 1987. — 66 с.
5. Дугин, А. Г. Социология воображения. Введение в структурную социологию / А. Г. Дугин. — М.: Академический Проект; Трикста, 2010. — 564 с.
6. Жеребило, Т. В. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социоллингвистика: Словарь-справочник. — Назрань: ООО «Пилигрим», 2011. — 280 с.

7. Криминалистика: Учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Высш. шк., 2000. — 672 с.
8. Криминалистическое описание внешности человека: Учебное пособие / В. А. Снетков [и др.]; под общ. ред. В. А. Снеткова. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1984. — 128 с.
9. Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. — 4-е изд., дополненное. — М.: ООО «А ТЕМП», 2006. — 944 с.
10. Петренко, С. П. К вопросу о терминах «этнос» и «этническая общность» / С. П. Петренко // Вестник Таганрогского государственного педагогического института. Гуманитарные науки. — 2006. — № 2. — С. 170–174.
11. Снетков, В. А. Габитоскопия: учебник для вузов МВД СССР / В. А. Снетков. — Волгоград: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел Высшей следственной школы МВД СССР, 1979. — 180 с.
12. Снетков, В. А., Зинин, А. М. Система составления описания внешности человека. — М., 1976. — 22 с.
13. Советская историческая энциклопедия: в 16 т. / Научный совет издательства «Советская энциклопедия», Отделение исторических наук Академии наук СССР; главн. ред. Е. М. Жуков. — Москва: Советская энциклопедия, 1961–1976. — Т. 16. — 1976. — 509 с.
14. Топорков, А. А. Словесный портрет / А. А. Топорков. М.: Юрист, 1999. — 112 с.
15. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — 5-е изд. — М.: Политиздат, 1986. — 588 с.
16. Хрисанфова, Е. Н. Антропология: учебник / Е. Н. Хрисанфова, И. В. Перевозчиков. — 4-е изд. — М.: Изд-во Моск. ун-та: Наука, 2005. — 400 с.
17. Этнические и этно-социальные категории: Свод этнографических понятий и терминов. Вып.: — М.: ИЭА РАН, 1995. — 216 с.

References

1. Tegako L., Kmetinskiy Ye. Antropologiya: Ucheb. Posobie [Anthropology]. M.: Novoe znanie. 2004. 400 p.
2. Bolshaya Sovetskaya entsiklopediya [Great Soviet Encyclopedia]: v 30 t. Nauchnyy soviet izdatelstva «Sovetskaya entsiklopediya»; glavn. red. A. M. Prokhorov. 3-e izd.. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, 1969–1978. T. 12. 1970. 631 p.
3. Bromley Yu. V. The experience of typologizing ethnic communities. Sovetskaya etnografiya. 1975. No 5, pp. 61–81.
4. Dubyagin Yu. P., Torbin Yu. G. Ispolzovanie dannyykh o vneshnosti cheloveka v raskrytii i rassledovanii prestupleniy: Ucheb. Posobie [Use of data on the appearance of a person in the disclosure and investigation of crimes]. M. 1987. 66 p.
5. Dugin A. G. Sotsiologiya voobrazheniya. Vvedenie v strukturnuyu sotsiologiyu [Sociology of imagination. Introduction to structural sociology]. M.: Akademicheskiy Proekt; Triksa. 2010. 564 p.
6. Zherebilo T. V. Terminy i ponyatiya lingvistiki: Obshchee yazykoznanie. Sotsiolingvistika: Slovar-spravochnik [Terms and concepts of linguistics: General linguistics. Sociolinguistics: Dictionary-reference]. Nazran: ООО «Pilgrim». 2011. 280 p.
7. Kriminalistika [Criminalistics]: Ucheb. dlya vuzov. I. F. Gerasimov, L. Ya. Drapkin, Ye. P. Ishchenko i dr.; Pod red. I. F. Gerasimova, L. Ya. Drapkina — 2-e izd., pererab. i dop. M.: Vyssh. shk. 2000. 672 p.
8. Snetkov V. A. Kriminalisticheskoe opisanie vneshnosti cheloveka: Uchebnoe posobie [Criminalistics description of a person's appearance]. M.: VNIИ MVD SSSR. 1984. 128 p.
9. Ozhegov S. I., Shvedova N. Yu. Tolkovyy slovar russkogo yazyka: 80 000 slov i frazeologicheskikh vyrazheniy [Dictionary of the Russian language: 80 000 words and phraseological expressions]. Rossiyskaya akademiya nauk. Institut russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova. 4-e izd., dopolnennoe. M.: ООО «А ТЕМП». 2006. 944 p.
10. Petrenko S. P. To the question of the terms «ethnos» and «ethnic community». Vestnik Taganrogskego gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta. Gumanitarnye nauki. 2006. No 2, pp. 170–174.
11. Snetkov V. A. Gabitoskopiya: uchebnik dlya vuzov MVD SSSR. Volgograd: Nauchno-issledovatel'skiy i redaktsionno-izdatelskiy otdel Vyshey sledstvennoy shkoly MVD SSSR. 1979. 180 p.
12. Snetkov V. A., Zinin A. M. Sistema sostavleniya opisaniya vneshnosti cheloveka [The system of drawing up the description of a person's appearance]. M. 1976. 22 p.
13. Sovetskaya istoricheskaya entsiklopediya [Soviet Historical Encyclopedia]: v 16 t. Nauchnyy soviet izdatelstva «Sovetskaya entsiklopediya», Otdelenie istoricheskikh nauk Akademii nauk SSSR; glavn. red. Ye. M. Zhukov. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya. 1961–1976. T. 16. 1976. 509 p.
14. Toporkov A. A. Slovesnyy portret [Verbal portrait]. M.: Yurist, 1999. 112 p.
15. Filosofskiy slovar [Philosophical dictionary]. Pod red. I. T. Frolova. 5-e izd. M.: Politizdat. 1986. 588 p.
16. Khisanfova Ye. N. Antropologiya: uchebnik [Anthropology: a textbook]. 4-e izd. M.: Izd-vo Mosk. un-ta: Nauka. 2005. 400 p.
17. Etnicheskie i etno-sotsialnye kategorii: Svod etnograficheskikh ponyatiy i terminov [Ethnic and ethno-social categories: Code of Ethnographic Concepts and Terms]. Vyp.: M.: IEA RAN. 1995. 216 p.

Севідов Олександр Анатолійович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики та судової експертології
Харківський національний університет внутрішніх справ*

Севидов Александр Анатольевич

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистики и судебной экспертологии
Харьковский национальный университет внутренних дел*

Sevidov Alexandr

*PhD, Associate Professor, criminalistics,
forensic medicine and psychiatry chair
Kharkiv National University of Internal Affairs*

Скоробогатько Володимир Юрійович

*аспірант
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Скоробогатько Владимир Юрьевич

*аспирант
Харьковского национального университета внутренних дел*

Skorobohatko Vladimir

*graduate student of
Kharkov National University of Internal Affairs*

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

ОТДЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАЧАЛЬНОГО ЭТАПА ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ НАРУШЕНИЙ АВТОРСКОГО ПРАВА И СМЕЖНЫХ ПРАВ

SPECIFIC FEATURES OF THE INITIAL PHASE OF PRELIMINARY INVESTIGATION OF VIOLATIONS OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS

Анотація. В статті розглядаються окремі проблемні питання початкового етапу досудового розслідування порушень авторського права та суміжних прав. Здійснюється аналіз точок зору науковців на межі та зміст початкового етапу розслідування. Наголошується на особливостях початкового етапу розслідування порушень авторського права і суміжних прав які пов'язані з особливостями відображення названого злочину в навколишній обстановці та і з необхідністю їх відрізнювання від адміністративно-правових деліктів. Підкреслюється, що на початковому етапі досудового розслідування злочинів, пов'язаних з порушень авторського права і суміжних прав, потрібне отримання значної за обсягом інформації для встановлення способу і суб'єкта порушення, розміру матеріальної шкоди а також інших притаманних цьому злочину ознак.

Ключові слова: досудове розслідування; початковий етап досудового розслідування; авторське право.

Аннотация. В статье рассматриваются отдельные проблемные вопросы начального этапа досудебного расследования нарушений авторского права и смежных прав. Осуществляется анализ точек зрения ученых на границы и содержание начального этапа расследования. Отмечается особенностях первоначального этапа расследования нарушений авторского права и смежных прав связанные с особенностями отображения названного преступления в окружающей обстановке и с необходимостью их отграничения от административно-правовых деликтов. Подчеркивается, что на начальном этапе досудебного расследования преступлений, связанных с нарушений авторского права и смежных прав,

требуется получение значительной по объему информации для установления способа и субъекта нарушения, размера материального ущерба а также других присущих этому преступлению признаков..

Ключевые слова: досудебное расследование; начальный этап досудебного расследования; авторское право.

Summary. This article addresses some issues initial phase of preliminary investigation of violations of copyright and related rights. The analysis of scientific opinions on the scope and content of the initial phase of the investigation. It is noted on the features of the initial phase of the investigation of violations of copyright and related rights associated with display features called crime and the surrounding environment and the need of delimitation of administrative law offenses. It is emphasized that the initial pre-trial investigation of crimes related to infringements of copyright and related rights require a substantial amount of information on the installation method and the subject of abuse, amount of material damage and other features inherent in this crime.

Key words: pre-trial investigation; the initial stage of preliminary investigation; Copyright.

Постановка проблеми. Органи досудового розслідування, прокуратура, слідчий суддя і суд під час розслідування кримінальних правопорушень мають дотримуватися встановленого кримінально-процесуальним законом порядку кримінального провадження. Особливості початкового етапу розслідування порушень авторського права і суміжних прав пов'язані як з особливостями відображення названого злочину в навколишній обстановці, так і з необхідністю їх відмежування від адміністративно-правових деліктів. Слід підкреслити, що на початковому етапі досудового розслідування злочинів, пов'язаних з порушень авторського права і суміжних прав, потрібне проведення значних за обсягом дій для встановлення способу і суб'єкта порушення, розміру матеріальної шкоди а також інших притаманних цьому злочину ознак.

Різні аспекти стадії досудового розслідування досліджувалися багатьма вченими-процесуалістами та криміналістами, зокрема: Ю.П. Аленін, Р.С. Белкін, С.В. Бородин, А.Ф. Волобуєв, І.О. Возгрін, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, І.В. Гора, Л.Я. Драпкін, А.Я. Дубинський, І.М. Лузгін, В.І. Лунгу, Є.Д. Лук'янчиков, М.Г. Шурухнов, О.В. Шмонін, Є.П. Іщенко, Г.В. Москаленко, Є.В. Пряхін, Ю.Г. Косарєв, О.Г. Філіпов, О.Р. Михайленко, Р.І. Назаренко, Л.Д. Удалова, В.В. Шимановський, М.П. Яблоков, та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів розслідування злочинних порушень авторського і суміжних прав приділялася певна увага на рівні монографічних досліджень вітчизняними науковцями О.В. Таран, Г.К. Авдєєвої, І.М. Горбаньова, І.Р. Куриліна, В.А. Єрмоленко.

Оцінюючи значний внесок науковців у вирішення питань розслідування порушень авторського права і суміжних прав, слід зазначити, що вказана проблематика все одно залишається мало вивченою у зв'язку з її багатоплановістю, мінливістю та динамічністю.

Постановка завдання. Окреслити коло осіб від яких на початковому етапі розслідування можливе отримання криміналістично значущої інформації.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі існують різні думки щодо виокремлення етапів розслідування. Необхідно зазначити, що більшість науковців підтримує думку, що існує початковий етап розслідування. Зокрема, О.В. Таран зазначає, що початковий етап розслідування перша сходинка всебічного вивчення злочину який суттєво впливає на подальший характер і зміст всього процесу досудового розслідування [1, с. 13–137]. Як слушно зауважує О.В. Одерій [2, с. 200] початковий етап розслідування у структурі слідчої діяльності має виключно важливе, ключове значення, оскільки саме на цьому етапі закладається фундамент для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення, винуватості конкретної особи, а також виявляють і збирають переважну кількість доказів. Відзначимо, що на початковому етапі визначають загальний напрям розслідування, висувають та перевіряють перші слідчі версії, планують далі дії. Відповідно до отриманої первинної інформації, наслідків її перевірки і логічної оцінки орган досудового розслідування визначає першорядні завдання, розробляє стратегію і скеровує весь хід дальшого розслідування.

Визначаючи межі початкового етапу досудового розслідування В.О. Малярова [3, с. 165], зазначає, що початковий етап починається з моменту внесення відомостей про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). О.В. Одерій [2, с. 221–222] визначаючи межі (відправну точку) початкового етапу досудового розслідування, пропонує виходити з тієї слідчої ситуації, яка склалася. Так, якщо внесенню відомостей до ЄРДР передую проведення ОМП, початком слід вважати момент прийняття рішення про проведення цієї слідчої дії, у всіх інших випадках — момент внесення відомостей до ЄРДР. Що стосується його закінчення, то завершальним моментом можна вважати процедуру пред'явлення підозри особі в порядку ст. 278 КПК.

У відповідності з п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК, досудове розслідування — це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР).

Згідно п. 1 розділу 3 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань внесення відомостей (заяв, повідомлень) про вчинені кримінальні правопорушення здійснюється у термін, визначений частиною першою статті 214 КПК України [4].

Відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування [5].

За своїм змістом цей етап не зводиться лише до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Він включає в себе систему дій і рішень, спрямованих на з'ясування дійсної події та встановлення в ній ознак конкретного складу кримінального правопорушення, а також закріплення отриманої інформації. А висновок про наявність ознак кримінального правопорушення повинен ґрунтуватися на фактах, а не на припущеннях. Тобто інформація повинна бути конкретною, такою, що послідовно витікає з обставин вчиненого, а джерело такої інформації повинне заслуговувати на довіру. Аналіз сукупності отриманої (зібраної) інформації повинен переконливо свідчити про наявність достатніх відомостей, що дозволяють зробити категоричний висновок про те, то досліджуване діяння містить ознаки кримінально протиправного діяння [6, 73–74]. Критерієм оцінки готовності матеріалів для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є наявність у них достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, зокрема про: час, місце і спосіб вчинення злочину, шкоду, осіб, які причетні до нього.

Такого роду відомості можуть надати продавці торгової точки, представники адміністрації торговельних центрів, кур'єри торгуючої організації, особи, що постійно придбавають у ній продукцію, роблять замовлення тощо. Згідно ч. 1 ст. 95 КПК України показання — це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають зна-

чення для цього кримінального провадження. Необхідно зазначити, що з метою отримання відомостей, що стосуються події злочину, а саме про канали постачання контрафактної продукції, місця її виготовлення і зберігання, учасників групи, що здійснює порушення авторського або суміжних прав, а так само інших даних, встановлюють осіб які мають таку інформацію.

Розглядаючи збирання фактичних даних про ознаки злочину на етапі досудового розслідування, необхідно визначити коло осіб, які мають такі відомості. До них потрібно віднести нижче наведені категорії осіб:

1) правовласник або його представник (що підтвердив свої повноваження); 2) особи, на чії дії вказано в заяві як на злочин; 3) особи, які безпосередньо здійснюють реалізацію екземплярів твору; 4) особи, які купують (беруть на прокат) продукцію; 5) особи, які займаються організацією незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності; 6) особи, які здійснюють постачання продукції; 7) представники адміністрації установи чи організації, що здає в оренду площі для торгівлі; 8) власники торговельного закладу [7, с. 114; 8, с. 57].

Розглянемо більш детально ці категорії.

1. Правовласник або його представник (що підтвердив свої повноваження). Ця категорія осіб може надати інформацію стосовно оцінки правовласником характеру і виду заподіяної або можливої шкоди. При отриманні показань від цієї категорії осіб необхідно з'ясувати такі питання:

- наявності авторських або суміжних прав на конкретний об'єкт інтелектуальної власності (це питання, які роз'яснюють обставини придбання опитуваним авторських або суміжних прав на той або інший об'єкт інтелектуальної власності);
- про спосіб дій, у відношенні яких є припущення про їхню протиправність (питання, що характеризують відносини, які зв'язують правовласника та особу (або організацію), відносно дій якої є припущення про їхню протиправність);
- про обставини, при яких опитуваній особі стало відомо про дії з порушення його авторських або суміжних прав, що в ряді випадків необхідно для встановлення місця й часу порушення авторських або суміжних прав, а також для визначення наявності їхньої кримінально-правової охорони;
- про попередню оцінку виду і характеру шкоди (питання про фінансово-економічну діяльність правовласника; чи заподіяна йому шкода порушенням його прав, і якщо так, то яка саме; характер і розмір шкоди).

2. Особи, які безпосередньо здійснюють реалізацію примірників твору можуть надати показання стосовно:

- умов, на яких вони здійснюють діяльність із поширення продукції (умови трудового договору або іншої угоди з підприємством, у якому ця особа працює, функціональні обов'язки);
- періоду часу, протягом якого працюють на цьому місці та інші обставини (як проходить його робочий день; які особливості поставки й оприбуткування товару, здачі грошей, звіту про роботу; з ким з інших співробітників організації, в якій він працює, в ході виконання своїх обов'язків доводиться контактувати і з яких питань; що йому відомо про місцезнаходження цих осіб і самої організації, її складських приміщень, стоянок її автотранспорту, рахунки у банках тощо).
- порядку реалізації продукції (оптова чи в роздріб), її кількості, асортимент та періодичність поставок та оновлення, вартість реалізації одного примірника продукції;
- державних органів які проводили перевірки цієї організації та результати такої перевірки;
- чи припускає особа, що вона порушує авторські або суміжні права (поширює контрафактну продукцію).

3. Особи, які купують (беруть на прокат) продукцію, послугу можуть надати відомості стосовно:

- часу і місця придбання продукції, послуги;
- кількості, вартості та найменування придбаної продукції, послуги;
- особи, в якої була придбана продукція, послуги;
- інших обставин придбання продукції, послуги.

4. Особи, які займаються організацією незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності. Особи, яка безпосередньо займається організацією незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності можуть надати показання стосовно:

- осіб які безпосередньо розповсюджував продукцію, яку саме, яким способом; які правовідносини зв'язують цю особу й безпосереднього розповсюджувача;
- обставин функціонування підприємства в цілому; форму власності, керівництво, види діяльності, передбачені статутом і фактично здійснювані, штатну чисельність співробітників, інші місця поширення або виробництва продукції, складські приміщення, використовуваний автотранспорт, банки, в яких є рахунки організації тощо;
- особливостей правовідносин з авторами або іншими правовласниками; кола всіх правовласників об'єктів авторського або суміжного прав, використовуваних підприємством, на яких умовах з ними складалися правовідносини.

5. Особи, які здійснюють постачання продукції. Особи, які займаються постачанням продукції (поставник, кур'єр) можуть володіти відомостями щодо:

- умов, на яких вона здійснюють діяльність з перевезення (постачання) продукції; умови трудового договору або іншої угоди з підприємством, у якому ця особа працює;
- періоду часу, протягом якого особа працює на цьому місці; як проходить її робочий день; які особливості поставки й оприбуткування товару, здачі грошей, звіту про роботу; з ким з інших співробітників організації, в якій вона працює, в ході виконання своїх обов'язків доводиться контактувати і з яких питань; що відомо про місцезнаходження цих осіб і самої організації, її складських приміщень, стоянок її автотранспорту;
- місцезнаходження складів, цехів чи інших місць, де дана особа отримувала товар, та куди постачала (точки реалізації), хто займався (контролював) відвантаженням та прийомом товару, які при цьому оформлювалися документи;
- яку та від кого вона отримувала платню за здійснення перевезення;
- чи було відомо їй про те, що продукція є контрафактною;
- проміжку часу та періодичності постачання, в якому обсязі, асортименті та скільки партій товару ця особа перевезла.

6. Представники адміністрації установи чи організації, що здає в оренду площі для торгівлі можуть надати показання стосовно:

- коли та з ким укладався договір оренди;
- протягом якого часу здавалися в оренду торговельні площі чи приміщення;
- з ким проводився розрахунок за надані в оренду площі.

Наведений перелік осіб не є вичерпним. В залежності від способу вчинення вказаних злочинів можуть перелік осіб, які володіють необхідними відомостями може змінюватися — розширюватися або скорочуватися.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що важливе місце в періодизації процесу розслідування цілком справедливо належить початковому етапу, адже від того, наскільки якісно буде організована робота із розслідування злочину в цей період, від правильного вибору напряму розслідування, криміналістичних і процесуальних засобів і методів, виконання потрібних слідчих дій, отримання повної, всебічної інформації про наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування залежить, чи успішним буде кінцевий результат.

Література

1. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: монографія / О. В. Таран. — К.: ДІА, 2012. — 352 с.
2. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія / О. В. Одерій. — Харків: Діса плюс, 2015. — 527 с.
3. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика: монографія / за ред. д-ра юридич. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова // В. О. Малярова. — Харків: Діса плюс, 2013. — 419 с.
4. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань затверджене Наказом Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05 травня 2016 р. за № 680/28810 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Коваленко Д. А. Особенности доказывания по уголовным делам о нарушении авторских и смежных прав на досудебных стадиях судопроизводства: Дисс... на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Д. А. Коваленко. — М., 2002. — 229 с.
7. Севідов О. А. Криміналістична характеристика злочинних порушень авторського і суміжних прав та основні положення їх розслідування: дис. канд. юр. наук: спеціальність 12.00.09 / О. А. Севідов. — Харків, 2009. — 200 с.
8. Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» / ВВР. — 2000. — № 24. — С. 183.
9. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/3792-12>.

References

1. Taran O. V. Rozsliduvannya zlochiniv, povjazanykh z porushennjam vymogh zakonodavstva pro okhoronu praci: monoghrafija / O. V. Taran. — K.: DIA, 2012. — 352 s.
2. Oderij O. V. Teorija i praktyka rozsliduvannya zlochiniv proty dovkillja: monoghrafija / O. V. Oderij. — Kharkiv: Disa plus, 2015. — 527 s.
3. Maljarova V. O. Rozsliduvannya zlochiniv proty moralnosti u sferi statevykh stosunkiv: teorija ta praktyka: monoghrafija / zared.d-ra jurydych. Nauk, chl. — kor. NAPrN Ukrainy S. M. Ghusarova // V. O. Maljarova. — Kharkiv: Dysa plus, 2013. — 419 s.
4. Polozhennja pro porjadok vedennja Jedynogho rejestru dosudovykh rozsliduvanj zatverdzhene Nakazom Gheneral'noji prokuratury Ukrainy vid 06.04.2016 # 139. Zarejestrovano v Ministerstvi justycji Ukrainy 05 travnja 2016 r. za # 680/28810 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.
5. Kryminalnyj procesualnyj kodeks Ukrainy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Kovalenko D. A. Osobennosti dokazjivanyja po ugholovnjim delam o narushenny avtorskykh y smezhnjikh prav na dosudebnjikh stadyakh sudoproizvodstva: Dyss... na sojok, uch. stepeny kand. juryd. nauk: spec. 12.00.09 / D. A. Kovalenko. — M., 2002. — 229 s.
7. Sevidov O. A. Kryminalistychna kharakterystyka zlochynnykh porushenj avtorsjkogho i sumizhnykh prav ta osnovni polozhennja jikh rozsliduvannya: dys. kand. jur. nauk: specyjalnostj 12.00.09 / O. A. Sevidov. — Kharkiv, 2009. — 200 s.
8. Zakon Ukrainy «Pro rozpovsjudzhennja prymirnykiv audiovizualnykh tvoriv, fonoghram, videoghram, komp'juternykh proghram, baz danykh» // VVR. — 2000. — #24. — S.183.
9. Zakon Ukrainy «Pro avtorsjke pravo i sumizhni prava» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/3792-12>.

Карачевцев Ярослав Миколайович

помічник адвоката

Карачевцев Ярослав Николаевич

помощник адвоката

Karachevtsev Yaroslav

advocate assistant

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИПУСК НЕДОБРОЯКІСНОЇ ПРОДУКЦІЇ

О НЕОБХОДИМОСТИ УСИЛЕНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВЫПУСК НЕКАЧЕСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

ON THE NECESSITY OF STRENGTHENING RESPONSIBILITY FOR THE RELEASE OF DEFECTIVE PRODUCTS

Анотація. В статті досліджено негативний вплив декриміналізації відповідальності за випуск недоброякісної продукції та заниженого відшкодування моральної шкоди у зв'язку з придбанням товарів неналежної якості. З врахуванням психологічних особливостей людини щодо відчуття стресу через порушення прав покупця та вимог чинного цивільно-процесуального законодавства щодо справедливого розгляду справи запропоновано збільшити розмір відшкодування нематеріальних збитків. У зв'язку з тим, що майже половина товарів на ринку України – неналежної якості, запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за випуск недоброякісної продукції.

Ключові слова: відповідальне споживання та виробництво, якість непродовольчих товарів, цивільно-правова, адміністративна, кримінальна відповідальність за випуск недоброякісної продукції.

Аннотация. В статье исследовано негативное влияние декриминализации ответственности за выпуск некачественной продукции и заниженного возмещения морального вреда в связи с приобретением товаров ненадлежащего качества. С учетом психологических особенностей человека по ощущению стресса из-за нарушения прав покупателя и требований действующего гражданско-процессуального законодательства в отношении справедливого рассмотрения дела предложено увеличить размер возмещения нематериального ущерба. В связи с тем, что почти половина товаров на рынке Украины – ненадлежащего качества, предлагается предусмотреть уголовную ответственность за выпуск некачественной продукции.

Ключевые слова: ответственное потребление и производство, качество непродовольственных товаров, гражданско-правовая, административная, уголовная ответственность за выпуск некачественной продукции.

Summary. The paper analyzes negative influence of decriminalization of responsibility for production of low-quality products and low moral damage compensation in connection with the acquisition of goods of inadequate quality. Taking into account psychological characteristics of a person due to the feeling of stress due to the violation of the buyer's rights and, considering requirements of the current civil procedural law in relation to a fair trial, it is proposed to increase the amount of compensation for non-material damage. Due to the fact that almost half of the goods on the Ukrainian market are of inadequate quality, it is proposed to introduce criminal liability for the production of low-quality products.

Key words: responsible consumption and production, quality of non-food products, civil, administrative, criminal liability for production of low-quality products.

Постановка проблеми. Згідно з результатами соціологічного дослідження, проведеного автором цієї статті в липні 2017 р., приблизно половина непродовольчих товарів за думкою респондентів є неналежної якості. На нашу думку така ситуація обумовлена декриміналізацією кримінальної відповідальності за випуск неякісної продукції Законом України № 2735-VI від 02.12.2010: саме, починаючи з 2011 року український ринок поступово став заповнюватися неякісною продукцією [4]. Адміністративна відповідальність за цей вид правопорушення є неефективною, оскільки двохмісячний строк давності притягнення до адміністративної відповідальності не дозволяє провести за цей період судову експертизу та прийняти рішення по суті справи, а цивільно-правова відповідальність не компенсує в повній мірі стороні, права якої порушено, потрачені зусилля, так як відповідно до усталеної судової практики моральна шкода, що призначається позивачеві, складає від 500 до 2000 гривень. Сприйняття більшістю споживачів нашого ринку як неякісного, значна тривалість терміну розгляду судової справи (від 1 до 2-х років) є великим психологічним навантаженням на потерпілу особу, і не кожний здатний її витримати, — основні чинники що призводять до високого рівня латентності цього виду правопорушення. В той же час, необхідність частого придбання непродовольчих товарів призводить до високого витрачання ресурсів матеріального виробництва, у тому числі енергетичних ресурсів, що в умовах відповідального виробництва і споживання, як однієї із Цілей сталого розвитку, є надзвичайно актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти зазначеної вище проблеми були предметом дослідження на дисертаційному рівні та у фаховій літературі, а саме в роботах вчених: Л. М. Іваненко, Л. Б. Вяткіної, О. В. Зверєвої, Т. М. Ковальчука, Т. Ю. Кагал, Е. Д. Корнілова, В. Ф. Опришко, А. В. Рабіновича, Г. А. Осетинської, О. М. Язвінської, М. С. Циганкова та інших. Але питання сучасного стану якості непродовольчих товарів, правові рекомендації щодо забезпечення права споживачів на придбання товарів належної якості в останні роки не досліджувались.

Формулювання цілей статті. Дослідити стан якості непродовольчих товарів сучасного ринку України та причини виявлених явищ, провести історично-правовий аналіз законодавства щодо відповідальності за випуск недоброякісної продукції, запропонувати способи вирішення існуючих проблем.

Виклад основного матеріалу. Як показують результати соціологічного дослідження 120 респондентів, проведеного автором у липні 2017 р. з урахуванням принципів анонімності, типологізації,

об'єктивізації, представлення різномірних класів опитуваних соціальних груп, 30% опитуваних споживачів вважають, що придбані ними непродовольчі товари були низької якості, 30% непродовольчих товарів — середньої (задовільної якості), 40% непродовольчих товарів — високої (належної) якості. При конкретизації питання щодо якості взуття 20% опитуваних відповіли, що якість взуття була низькою, 25% — середньою, 55% — високою, при цьому у 15% споживачів взуття слугувало до 3 місяців, у 20% — від 3-х міс. до 1 року, у 20% — від 1 року до 2 років, у 35% — від 2 років до 3 років, у 10% — понад 3 роки. Середня тривалість служби товару — 1 рік 10 міс.

На питання щодо якості сумок 30% опитуваних відповіли, що якість сумок була низькою, 20% — середньою, 50% — високою, при цьому у 15% респондентів сумки слугували до 3 місяців, у 5% — від 3-х міс. до 1 року, у 30% — від 1 до 2 років, у 25% від 2 до 3 років, у 25% — понад 3 роки. Середній термін служби сумок становив 2 роки і 4 міс.

На нашу думку така ситуація склалась в Україні у зв'язку з тим, що Закон України № 2735-VI від 02.12.2010 декриміналізував відповідальність за випуск / реалізацію недоброякісної продукції, передбаченого статтею 227 КК України, відповідно до якого *«Випуск на товарний ринок або інша реалізація споживачам недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції та товарів, якщо такі дії вчинені у великих розмірах, — карається штрафом від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»*.

Примітка. Під випуском або реалізацією недоброякісної продукції, вчиненими у великих розмірах, слід вважати розміри, що перевищують триста неоподаткованих мінімумів доходів громадян» [3].

На даний час стаття 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» діє у новій редакції, відповідно до якої: *«Умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах, — караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»* [4].

В умовах сьогодення випуск недоброякісної продукції охороняється статтею 167 Кодексу України про

адміністративні правопорушення. «Введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів», яка передбачає, що «Введення в обіг (випуск на ринок України, в тому числі з ремонту) або реалізація продукції (крім харчових продуктів), яка не відповідає вимогам стандартів, сертифікатів відповідності, норм, правил і зразків (еталонів) щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки (за винятком випадків, передбачених законодавством України), — тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадян — власників підприємств чи уповноважених ними осіб від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [6].

В умовах декриміналізації відповідальності за випуск недоброякісної продукції важливу роль у захисті прав споживачів починає відігравати цивільно-правова відповідальність у формі стягнення моральної шкоди за придбання не якісних товарів. Сучасний розмір усталеної моральної компенсації в розмірі від 500 до 2000 гривень не відповідає завданням цивільно-процесуального права щодо призначення справедливої сатисфакції.

В моїй науковій роботі «Визначення розміру презюмованої моральної шкоди у світлі адаптації методики О. М. Ерделевського до законодавства України», що прийнята до друку, і вийде в світ у вересні 2017 р. при аналізі практики Європейського суду прав людини щодо призначення справедливої сатисфакції, методики О. М. Ерделевського щодо визначення розміру моральної шкоди, Кримінального кодексу України, 1 місяцю виправних робіт відповідало 0,0015 умовних одиниць балів стресу або 0,3124 балів стресу за шкалою Т. Холмса і Р. Рейхе, і порівнювалось до відшкодування немайнової компенсації у розмірі 1,5 прожиткових мінімумів (надалі скорочено — ПМ) [1, 5, 6].

Із наведених вище посилань на нормативно-правові акти можна вивести пропорцію, що штрафу у розмірі 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (далі скорочено — НМДГ) відповідає 0,00018 у.о. балів стресу або 0,18 ПМ відшкодування моральної шкоди. А вартості неякісного товару у розмірі 2 НМДГ поставити у співвідношення штраф — 1 НМДГ (для товарів невеликої вартості НМДГ = 17 грн., ПМ = 2400 грн.).

При придбанні неякісних товарів невеликої вартості ми стикаємося з проблемою справедливої компенсації за незначну шкоду та відносно високого рівня стресу для незначних порушень, — зазначена вимога законодавства та особливість нервової системи людини входять між собою у протиріччя. Так, згідно із дослідженнями Т. Холмса і Р. Рейхе незначне порушення законодавства, штраф відповідає 11 балам стресу за шкалою, запропонованою ними, що згідно

з принципом пропорційності, якого дотримуються психологи-експерти при оцінюванні розміру немайнової шкоди, та О. М. Ерделевського, методика якого є поширеною у таких випадках, відповідає 127 000 грн. моральної шкоди у 2017 році. У той час, розмір штрафу за безквитковий проїзд — складає 60 грн. у тролейбусах та трамваях м. Харкова.

У той час, згідно принципу пропорційності міри покарання тяжкості правопорушення, при вартості неякісного товару у розмірі 100 грн. цивільно-правова відповідальність складатиме 1270 грн. (при НМДГ = 17 грн.), або 27 грн. (при НМДГ = 800 грн., що використовується у 2017 р. для диспозитивної частини при статей ККУ), що є малою величиною, з врахуванням необхідності складання претензії, неодноразового відвідування магазину, складання позову до суду, витраченому часу на поновлення своїх прав.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З урахуванням вищенаведеного, та з врахуванням нашого припущення про квадратичну (непропорційну залежність) між відчуттям стресу та впливом зовнішнього подразника, вважаємо за доцільне запропонувати наступну шкалу щодо відшкодування моральної шкоди:

Вартість неякісного товару	Розмір моральної компенсації	Вартість неякісного товару	Розмір моральної компенсації
До 100 грн.	4 000 грн.	Від 5 000 до 10 000 грн.	20 000 грн.
Від 500 до 1 000 грн.	7 000 грн.	Від 10 000 грн. до 50 000 грн.	36 000 грн.
Від 1 000 до 5 000 грн.	12 000 грн.	Від 50 000 грн. до 100 000 грн.	60 000 грн.

Також, на нашу думку з метою сформувати у виробників, продавців та споживачів непродуктивних товарів відповідального споживання та виробництва, доцільним є введення кримінальної відповідальності за випуск недоброякісної продукції з позбавленням волі, яка існувала до пом'якшення відповідальності «старим» Кримінальним кодексом, і викласти її у наступній редакції (що існувала до змін): «Випуск недоброякісної, нестандартної або некомплектної продукції.

Неодноразовий або у великих розмірах випуск з промислового підприємства недоброякісної, або такої, що не відповідає стандартам або технічним умовам, або некомплектної продукції директором, головним інженером або начальником відділу з контролю якості, а також особами, займають інші посади, але які виконують обов'язки зазначених осіб, — карається позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до одного року з позбавленням

права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

В подальшому планується дослідити стан якості непродовольчих товарів та відповідальності за випуск

недоброякісної продукції в різних країнах та в різних часових рамках, з урахуванням чого, висловити пропозиції щодо вдосконалення механізмів відповідальності за випуск недоброякісної продукції.

Література

1. Васильев С. В. Деликтное судопроизводство (Судопроизводство о возмещении вреда): Учебное пособие. Издание второе — Х.: ООО «Одиссей», 2006. — 448 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page10>
3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація., — Вид. третє, переробл. та доповн. — Х.: ТОВ «Одісей», 2007. — 1184.
4. Кримінальний кодекс України. Сайт верховної ради України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы: Учеб. пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. — 333 с.
6. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Волтерс Клувер, 2004. — 320 с.

References

1. Vasylyev S. V. Delyktnoe sudoproyzvodstvo (Sudoproyzvodstvo o vozmeshcheny vreda): Uchebnoe posobyе. Yzdanye vto-roe — Kh.: ООО «Odyssei», 2006. — 448 s.
2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page10>
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, S. b. Havrysh ta in.; Za zah. ed.. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia., — Vyd. tretie, pererobl. ta dopovn. — Kh.: TOV «Odisei», 2007. — 1184.
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Sait verkhovnoi rady Ukrainy. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Nahaev V. V., Osnovy sudebno-psykhologicheskoi ekspertyzy: Ucheb. posobyе dlia vuzov. — M.: YuNYTY-DANA, Zakon y pravo, 2000. — 333 s.
6. Erdelevskiy A. M. Kompensatsiya moralnoho vreda: analiz y kommentarii zakonodatelstva i sudebnoi praktiki. — 3-e izd., ispr. y dop. — M.: Volters Kluver, 2004. — 320 s.

Філонов Олександр Володимирович

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та публічного адміністрування
Мариупольський державний університет

Филонов Александр Владимирович

доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры права и публичного администрирования
Мариупольский государственный университет

Filonov Oleksandr

Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Law and Public Administration
Mariupol State University

МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО У БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ THE INTERNATIONAL COMMUNITY IN COMBATING TERRORISM

Анотація. Стаття присвячена визначенню та науковому аналізу основних нормативних міжнародних документів та напрямків діяльності основних міжнародних інститутів в боротьбі з тероризмом. В статті приведена систематизація основних міжнародних документів і організацій по боротьбі з тероризмом за територіальною ознакою, надана їх загальна характеристика, визначені основні проблеми міжнародної співпраці в протидії тероризму та наявні шляхи їх подолання.

Ключові слова: тероризм, міжнародний тероризм, конвенція, угода, міжнародна організація, договір.

Аннотация. Статья посвящена определению и научному анализу основных международных нормативных документов и направлений деятельности основных международных институтов в борьбе с терроризмом. В статье приведена систематизация основных международных документов и организаций по борьбе с терроризмом по территориальному признаку, дана их общая характеристика, определены основные проблемы международного сотрудничества в противодействии терроризму и имеющиеся пути их преодоления.

Ключевые слова: терроризм, международный терроризм, конвенция, соглашение, международная организация, договор.

Summary. The article is devoted to definition and scientific analysis of the basic international normative documents and activities of the main international institutions in the fight against terrorism. In the article the systematization of the main international instruments and organizations to combat terrorism on a territorial basis, given their General characteristics, identified the main problems of international cooperation in countering terrorism and the ways of their overcoming.

Key words: terrorism, international terrorism, Convention, agreement, an international organization, a contrac.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Тероризм і інші, суспільно небезпечні за своїми формами прояви екстремізму, що формуються на різних ідейно-політичній платформі, стали повсякденною реальністю для всього світового співтовариства. Сьогодні важко знайти державу, керівництво і насе-

лення якої могли б вважати себе застрахованими від вилазок терористів.

Крім власне терористичних проявів серйозну загрозу для стабільності та еволюційного демократичного розвитку окремих держав і міжнародного співтовариства в цілому є інспірація масштабних антиконституційних процесів, що формуються на основі націоналізму, сепаратизму, релігійного, соціального

і політичного екстремізму. Дослідження нормативних актів, в яких закріплені основні напрямки міжнародного співробітництва в боротьбі з міжнародним тероризмом, ефективність їх впливу на цю боротьбу являє собою, на наш погляд, важливий напрямок удосконалення заходів запобігання і попередження проявам екстремізму в подальшому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Дослідження з проблем боротьби з тероризмом торкаються правових, політичних, соціальних, психологічних та інших аспектів даного явища. Питання боротьби з тероризмом, в тому числі і міжнародне співробітництво в боротьбі з ним розглядалось в роботах таких вчених, як — Ю.А. Іванов, Л.А. Моджорян, Є.Г. Ляхов, Т.С. Бояр-Созонович, У.Р. Латипов, Л.Н. Галєнська, І.П. Бліщенко, І.І. Карпець, А.В. Змієвський, В.П. Панов, В.Н. Кудрявцев, Ю.М. Антонян, Дж. Ламберт, Г. Вордлоу, У. Сломансон, В.Ф. Антипенко, В.П. Ємельянов, В.В. Крутов, С.А. Зелінський, К.Н. Салімов, В.В. Лунєєв, І.І. Лукашук, А.В. Нумов, П.Д. Біленчук, С.Є. Єркешов, А.В. Кофанов, С.І. Цветков та ін.

Дослідження в цій сфері ґрунтуються на аналізі міжнародних правових актів і досвіду окремих країн і міжнародних організацій в боротьбі з тероризмом.

Формулювання цілей статті (постановка завдання), виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття.

Метою статті є визначення і систематизація міжнародних інструментів і документів, які визначають основні напрямки боротьби з тероризмом, окреслення існуючих проблем та можливих шляхів їх вирішення.

Виклад методики дослідження. Для досягнення зазначеної мети застосовувалися такі загальновизнані в правовій науці методи як метод аналізу, метод порівняння, метод систематизації і інші.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів із статистичною обробкою даних.

Світова спільнота наприкінці 60-х — початку 70-х рр. було поставлена перед необхідністю активізувати протидію актами міжнародного тероризму. Розширилися географічні рамки терористичної активності. Як природна реакція — активізувалося співробітництво держав у боротьбі з тероризмом. На тлі загального накопиченого значного масиву законотворчої і практичної роботи в даній області назріла необхідність її узагальнення та аналізу через призму можливого творчого використання при виробленні міжнародної та національної концепції боротьби з тероризмом.

В цілому, аналізуючи наявну практику зусиль світової спільноти у питаннях протидії актам терору, на нашу думку можна виділити чотири рівня цієї боротьби: загальносвітовий рівень, під егідою ООН, рівень Європи, під егідою Ради Європи, зусилля держав «великої вісімки» і міжнародне співробітництво країн СНД.

В основі загальносвітової співпраці в боротьбі з тероризмом лежить ряд універсальних міжнародних угод, які були прийняті в рамках ООН. Серед них вирізняють 16 основних:

- Конвенція про злочини та деякі інші акти, які здійснюються на борту повітряних суден 1963 року («Токійська конвенція»).
- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 року («Гаазька конвенція»).
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації 1971 року («Монреальська конвенція»).
- Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, зокрема дипломатичних агентів 1973 року.
- Міжнародна конвенція про боротьбу з захопленням заручників 1979 року.
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 року.
- Поправки до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу.
- Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію 1988 року.
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 року.
- Протокол 2005 року до Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства.
- Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі 1998 року.
- Протокол 2005 року до Протоколу про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі.
- Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин в цілях їх виявлення 1991 року.
- Міжнародна Конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 року.
- Міжнародна Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року.
- Міжнародна Конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 року.

Декларація та Програма дій, прийнята на Всесвітній конференції ООН з прав людини 25 червня 1993 р. у Відні, визначила, що акти, методи і практика тероризму в усіх його формах і проявах є діяльністю, яка спрямована на знищення прав, основних свобод і демократії, створює загрозу територіальній цілісності та безпеки держав і дестабілізує законні уряду [1].

У продовження цих тез на 49-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (1994) прийнята Декларація про заходи з ліквідації міжнародного тероризму [2].

В даний час створено достатньо складна і розгалужена антитерористична структура під егідою Організації Об'єднаних Націй.

Особливу роль грає Контртерористичний комітет (КТК) Ради Безпеки (РБ) ООН, створений відповідно до резолюції Ради Безпеки № 1373 від 28 вересня 2001 року.

Згідно з резолюцією Ради Безпеки № 1267 (1999р.) був заснований Комітет з санкцій відносно «Аль-Каєди» і руху «Талібан».

Проведений аналіз ролі Ради Безпеки ООН у боротьбі з міжнародним тероризмом дозволяє зробити певні висновки:

- 28 вересня 2001р. РБ ООН прийняла широкомасштабну, всеосяжну антитерористичну резолюцію, в якій вказані конкретні кроки і головні напрямки в боротьбі з міжнародним тероризмом;
- РБ ООН ухвалила, що всі держави не повинні допускати, щоб ті, хто фінансує, планує, сприяє або здійснює терористичні акти, використовували їх територію проти інших країн і громадян;
- до держав був звернений заклик обмінюватися інформацією і надавати відомості для раннього попередження про можливі терористичні акти;
- сучасне міжнародне право дає основу не тільки для боротьби зі злочинами, але і для залучення відповідальних за них осіб, хоча в даний час поки немає всеосяжного визначення тероризму;
- у грудні 2001р. РБ ООН була прийнята декларація про глобальні зусилля в боротьбі з тероризмом [3];
- у січні 2002р. РБ ООН одноголосно схвалила нову антитерористичну резолюцію 1390, яка жорстко засудила талібів за надання території Афганістану в якості бази для експорту тероризму «Аль-каїдою» і іншими терористичними групами [4];
- створення нових міжнародних механізмів і режимів, що поєднують в собі елементи колективної безпеки і безпеки на основі співпраці [5].

Аналізуючи міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом в рамках Європейського Союзу слід відзначити, що під егідою Ради Європи були створе-

ні інструменти боротьби з тероризмом і розроблені і прийняті наступні нормативні документи:

- Європейська конвенція про ліквідацію тероризму (СЕД № 90) і Протокол з поправками (СЕД № 190);
- Європейська конвенція про екстрадицію (СЕД № 24) і перший і другий Додаткові протоколи (СЕД № 86 та 98);
- Європейська конвенція про надання судової взаємодопомоги по кримінальних справах (СЕД № 30) і перший і другий Протоколи (СЕД № 99 та 182);
- Європейська конвенція про передачу судових матеріалів (СЕД № 73);
- Європейська конвенція про компенсації жертвам злочинів із застосуванням насильства (СЕД № 116);
- Європейська конвенція про відмивання грошей, пошук, арешт та конфіскацію доходів від злочинної діяльності (СЕД № 141);
- Європейська конвенція про кіберзлочинність (СЕД № 185) і Додатковий протокол щодо судового переслідування актів расистського і ксенофобного характеру, які здійснюються за допомогою комп'ютерних систем (СЕД № 189).

Комітет Міністрів Ради Європи як інструмент боротьби з тероризмом на своєму рівні прийняв такі документи, як:

- Декларація про тероризм (1978);
- Тристороння декларація про терористичні акти (1986);
- Резолюція про міжнародний тероризм;
- Рекомендація про міжнародне співробітництво в галузі переслідування терористичних актів і покарання за них, а також Меморандум;
- Рекомендація (2001) про основні принципи в боротьбі з організованою злочинністю;
- Декларація про боротьбу з міжнародним тероризмом (2001);
- Основні принципи в області прав людини і тероризму (2002);

На підставі доповідей депутатів з питань протидії тероризму Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла відповідні Рекомендації та Резолюції серед яких можна назвати:

- Рекомендації 684 (1972) і 703 (1973) про міжнародний тероризм;
- Рекомендація 852 (1979) про тероризм в Європі;
- Рекомендація 916 (1981) про Конференції про захист демократії проти тероризму в Європі — Завдання і проблеми;
- Рекомендації 941 (1982) і 982 (1984) про захист демократії проти тероризму в Європі;
- Рекомендація 1024 (1986) і Резолюція 863 (1986) про протидію з боку Європи міжнародному тероризму;

- Рекомендація 1170 (1991) про посилення Європейської конвенції про ліквідацію тероризму;
- Рекомендація 1199 (1992) про боротьбу з міжнародним тероризмом у Європі;
- Резолюція 1132 (1997) про організацію парламентської конференції для зміцнення демократичних систем в Європі і співпраці в боротьбі з тероризмом;
- Рекомендація 1426 (1999) і Директива № 555 (1999) про європейські демократичні країни перед обличчям тероризму;
- Рекомендація 1534 (2001) і Резолюція 1258 (2001) про європейські демократичні країни перед лицем тероризму;
- Рекомендація 1550 (2002) і Резолюція 1271 (2002) про боротьбу з тероризмом і дотримання прав людини;
- Рекомендація 1549 (2002) про повітряний транспорт і тероризм: яким чином посилити безпеку?;
- Рекомендація 1584 (2002) про необхідність посилення міжнародного співробітництва для нейтралізації коштів, що виділяються на терористичні цілі;
- Рекомендація 1644 (2004) про тероризм як загрозу демократії [6].

Окремий внесок в міжнародну діяльність із попередження тероризму внесли держави «великої вісімки».

Міністри країн «великої вісімки» на нараді з боротьби з тероризмом (Париж, 30 липня 1996 р.) прийняли підсумковий документ, в якому заявили про свою рішучість приділяти першорядну увагу боротьбі з тероризмом, зробили огляд нових тенденцій розвитку тероризму в світі, та представили список з 25 заходів по боротьбі з тероризмом [7].

Багатостороннє і двостороннє співробітництво передбачається розвивати в міжнародно-правовий і оперативної площинах. Перша охоплює, зокрема, зближення національних законодавств в області видачі злочинців та надання притулку.

Країни «великої вісімки» вирішили також перешкоджати руху капіталів, за допомогою яких фінансується терористична діяльність.

Успіх боротьби з тероризмом безпосередньо залежить від реальної оперативної співпраці між спецслужбами. Учасники наради дійшли до усвідомлення того, що міжнародна злочинність об'єдналася набагато раніше, ніж їх правоохоронні органи, тому держави повинні проаналізувати своє законодавство, що стосується кримінальних злочинів, визначити центральний орган, структура якого повинна відповідати завданням швидкої передачі запитів про скоєні і підготовлювані теракти [7, С. 116–124.].

Протидію тероризму в рамках СНД поставлено на правову основу: укладено Договір про співробітництво держав — учасників СНД в боротьбі з тероризмом.

1 червня 2000 року на саміті СНД у Москві було ухвалено рішення про створення Антитерористичного центру (АТЦ) держав — учасників СНД. Це рішення підписали глави всіх країн — членів Співдружності, крім Туркменії.

Згідно з Положенням про АТЦ СНД в числі покладених на нього функцій значиться участь у підготовці модельних законодавчих актів, нормативних документів, міжнародних договорів, які зачіпають питання боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму, а також участь у розробці міждержавних програм держав-учасників СНД по боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму.

15 травня 1992 року в Ташкенті главами шести держав — учасників СНД — Вірменії, Казахстану, Киргизії, Росії, Таджикистану, Узбекистану був підписаний Договір про колективну безпеку (ДКБ).

25 травня 2001 року на сесії в Єревані Рада колективної безпеки затвердила Положення про Колективні сили швидкого розгортання (CSIS) Центральноазіатського регіону колективної безпеки, Положення про орган управління CSIS, Протокол про склад і дислокації національних формувань (контингентів CSIS) і Протокол про порядок формування і функціонування сил і засобів системи колективної безпеки.

З січня 2004 року функціонує в якості повноцінної міжнародної організації Шанхайська Організація Співпраці (ШОС), куди входять Казахстан, Киргизія, КНР, Російська Федерація, Таджикистан і Узбекистан. [8]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Формування «всеосяжного підходу» до організації боротьби з тероризмом — процес украй складний, він повинен враховувати величезну кількість факторів, що часто суперечать один одному.

Проблема полягає в тому, що наслідки будь-якого акта міжнародного тероризму, який завжди має політичну мотивацію і політичні цілі, оцінюються кожною державою через призму власних національних інтересів, які у різних держав не тільки не збігаються, але і можуть діаметрально протистояти один одному [9].

На даний час Міжнародна антитерористична коаліція стикається з серйозними концептуальними і організаційними труднощами. По-перше, до цих пір не вдалося сформулювати визначення міжнародного тероризму, яке було б політично прийнятним для провідних держав. По-друге, відсутня єдність думок щодо природи міжнародного тероризму. Тому в сучасній системі міжнародних відносин відсутній ефективний антитерористичний режим [8].

Структура сучасної системи міжнародних відносин, норми міжнародного права, зусилля міжнародних

організацій спрямовані на запобігання міждержавним конфліктам, а не конфліктам, учасниками яких є недержавні суб'єкти, у тому числі і міжнародний тероризм. Міжнародне співтовариство виявилось не готовим до такого повороту подій. Серйозні зміни зазнав і сам тероризм [8].

Політики і фахівці вказують на певні недоліки в боротьбі ООН проти тероризму, найбільший з яких — нездатність Організації Об'єднаних Націй дати правове визначення поняття «тероризм». У цих умовах міжнародне співтовариство пішло по шляху криміналізації окремих проявів тероризму, в чому досягла чималих успіхів.

Має місце дублювання розрізнених програм між собою і потрібно ще багато чого зробити для їх узгодження.

Досі західноєвропейські країни і США не створили ніяких спільних антитерористичних органів, у тому числі і у форматі НАТО.

Однак, свідченням прагнення Європи і США виробити загальні підходи до проблеми міжнародного тероризму стала Декларація про боротьбу з тероризмом, прийнята на саміті США і ЄС у Шенноні (26 червня 2004 року).

Об'єднана Європа погодилася, що тероризм є найбільшим викликом міжнародної безпеки. Сполучені Штати погодилися, що це зло може бути розтрощене лише при опорі на багатосторонні інститути і міжнародне право [5].

Питання міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом потребує подальшого дослідження у багатьох аспектах, зокрема, в розробці універсального визначення поняття «тероризм»; у визначенні дієвих заходів міжнародного співробітництва як в рамках міждержавного співробітництва, так і в межах створених міжнародних організацій з урахуванням розвитку форм і методів терористичної діяльності; в систематизації міжнародних актів з метою усунення дублювання.

Література

1. Организация Объединенных Наций. Док. ООН A/CONF.157/23. 1993. 12 июля.
2. ООН. Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи. 49-я сессия. Резолюция 49/60. Приложение.
3. Декларация СБ ООН о глобальных усилиях по борьбе с терроризмом / Дипломатический вестник. 2001. № 12.
4. Принятие Резолюции 1390 СБ ООН о продолжении санкций против талибов, «Аль-Каиды» и связанных с ними террористических организаций. <http://news.aif.ru>, <http://www.psj.ru/search/index.php?rashir=1&q=>
5. Козырева А. Рекомендации «Группы восьми» по противодействию терроризму. Откуда исходят интеллектуальные диверсии / Обозреватель — Observer: http://www.rau.su/observer/N10_2003/10_04.HTM
6. Публикации Совета Европы: <http://www.antiterunity.org/ru/incolab/booklet.php>
7. Международное сотрудничество в области борьбы с терроризмом: Сборник правовых актов. № 10. М., 1998. С. 125–131.
8. Международное сообщество в борьбе с терроризмом: проблемы структуризации / В. И. Батюк Институт США и Канады Российской Академии Наук Источник: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/87650>.
9. Верчагин В. Международное сотрудничество в борьбе с терроризмом / «Национальная безопасность» 16 октября, 2006.

Калакура Віктор Ярославович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного приватного права ІМВ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Калакура Виктор Ярославович

*кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой международного частного права ИМО
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко*

Kalakura Viktor

*Candidate of Juridical Sciences (PhD), Docent
Head of Department of private international law of IIR
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Береза Валерія Валеріївна

*Магістрант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Береза Валерия Валериевна

*Магистрант
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко*

Bereza Valeriia

*Master Student of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ОСОБЛИВОСТІ КОЛІЗІЙНОГО ТА УНІФІКАЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

ОСОБЕННОСТИ КОЛЛИЗИОННОГО И УНИФИКАЦИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАКЛЮЧЕНИЯ БРАКА

FEATURES OF CONFLICT AND UNIFICATION REGULATION OF MARRIAGE

Анотація. Стаття присвячена аналізу українського, зарубіжного та міжнародного законодавства щодо правового регулювання матеріальних та формальних умов укладення шлюбу в міжнародному сімейному праві. В статті порівнюються норми законодавства України та іноземних країн щодо шлюбного віку, згоди на укладення шлюбу, порядку укладення шлюбу. Автори досліджують положення Конвенції ООН про згоду на укладення шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 7 листопада 1962 року та Гаазької Конвенції про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів від 14 березня 1978 року. В статті аналізуються особливості колізійного регулювання укладення шлюбу з іноземцями в Україні та за кордоном, такий інститут міжнародного сімейного права, як консульські шлюби, положення конвенції СНД про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року, двосторонні договори про правову допомогу у сфері укладення шлюбу.

Ключові слова: міжнародне сімейне право, шлюб, колізійне регулювання.

Аннотация. Статья посвящена анализу украинского, зарубежного и международного законодательства о материальных и формальных условиях заключения брака в международном семейном праве. В статье проводится сравнение норм законодательства Украины и иностранных государств о брачном возрасте, согласии на заключение брака, порядке заключения брака. Авторы исследуют положения Конвенции ООН о согласии на заключение брака, брачном

возрасте и регистрации брака от 7 ноября 1962 года и Гаагской Конвенции о заключении брака и признании действительности браков от 14 марта 1978 года. В статье анализируются особенности коллизионного регулирования брака с иностранцами в Украине и за границей, такой институт международного семейного права, как консульские браки, положения Конвенции СНГ о правовой помощи правовых отношениях в гражданских, семейных и уголовных делах 1993 года, двусторонние договоры о правовой помощи в сфере заключения брака.

Ключевые слова: международное семейное право, брак, коллизионное регулирование.

Summary. This article is devoted to the analysis of the Ukrainian, foreign and international legislation on legal regulations of marriage in the international family law. The article compares the norms of legislation of Ukraine and foreign States on the minimum age for marriage, consent to marriage, the marriage. The authors examine the provisions of the UN Convention on consent to marriage, minimum age for marriage and registration of marriage from November 7, 1962 year and the Hague Convention on marriage and recognition of the validity of marriages from 14 March 1978 year. This article analyzes the features of conflict of laws regulating marriage with foreigners in Ukraine and abroad, this international family law Institute, as consular marriages, provisions of the CIS Convention on legal assistance and legal relations in civil, family and criminal matters of 1993 year, bilateral treaties on legal assistance in the sphere of marriage.

Key words: international family law, marriage, conflict regulation.

Постановка проблеми. В сучасному міжнародному сімейному праві важливе місце відводиться колізійному та уніфікаційному регулюванню укладення шлюбу. Актуальність цієї проблематики зумовлена тим, що з розвитком процесу інтеграції України до європейського та світового співтовариства значно зростає кількість шлюбів, які укладаються з іноземними громадянами. Що в свою чергу потребує їх належного правового регулювання за допомогою колізійних та матеріально-правових норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі, починаючи з радянських часів, цій темі не приділялося належної уваги. Окремі аспекти аналізувалися в працях Бурлай О.Є., Калакури В.Я., Кисіля В.І. та інших [1]. Окремо слід згадати дисертаційне дослідження Кожевнікової В.О. присвячене правовому регулюванню укладення шлюбів громадянами України у державах Європейського Союзу та їх визнання в Україні [2].

Формулювання цілей статті. В пропонованій статті розглянемо особливості правового регулювання умов та перешкод до укладення шлюбу за українським та зарубіжним законодавством, основну увагу приділимо колізійному та уніфікаційному регулюванню укладення шлюбу, з'ясуємо відповідні норми існуючих міжнародно-правових актів в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи дослідження укладення шлюбу, традиційно увага звертається на матеріальні та формальні умови щодо укладення шлюбу. Що стосується матеріальних умов, то, перш за все, необхідно проаналізувати право на укладення шлюбу. Законодавством різних країн можуть передбачатись самі різні чинники, з якими пов'язане право на укладення шлюбу. Це зумовлює необхідність встановлення колізійного регулювання права на укла-

дення шлюбу, що є предметом регулювання статті 55 закону України «Про міжнародне приватне право» (далі — Закон про МПРП), яка передбачає, що право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладення шлюбу. Необхідно встановити особливості матеріально-правового регулювання умов та перешкод до укладення шлюбу за законодавством різних країн.

В законодавстві України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку (шлюбний вік для жінки і чоловіка встановлюється у вісімнадцять років як передбачено статтею 21 Сімейного кодексу України (далі — СК). За законодавством різних країн шлюбний вік може відрізнятися. Так, в Австралії шлюбний вік складає для жінок 16 років і 18 років для чоловіків, у Франції — 15 років для жінок і 18 років для чоловіків, в Англії — 16 років для жінок і чоловіків, тощо. Як правило законодавство кожної окремої країни передбачає можливість зниження шлюбного віку або надання права на укладення шлюбу до досягнення шлюбного віку відповідним компетентним органом. Може встановлюватися мінімальний вік, коли особа може отримати право на укладення шлюбу. Для деяких країн, особливо країн Латинської та Південної Америки характерний низький рівень шлюбного віку. Так у Екваторі та Колумбії він становить 12 років для «жінок» і 14 років для «чоловіків», у Перу 14 та 16 років відповідно [3]. Слід враховувати, що Конвенція ООН про згоду на укладення шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 7 листопада 1962 року зобов'язує країни учасниці вживати заходів щодо недопущення так званих «дитячих шлюбів». Внутрішнє законодавство країн повинно встановлювати такий шлюбний вік, коли особа в повній мірі може розуміти значення своїх дій і може керувати ними, розуміє правові наслідки укладення шлюбу.

Ще однією необхідною умовою для укладення шлюбу є волевиявлення осіб. Стаття 24 СК передбачає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка (принцип добровільності укладення шлюбу). Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. Принцип добровільності укладення шлюбу характерний для законодавства і іноземних країн. Але, іноді, для укладення шлюбу необхідна згода (волевиявлення) батьків чи піклувальників (як правило — у випадках, коли особа не досягла повноліття). Ненадання такої згоди може буди оскаржено до суду (наприклад в Німеччині).

Різні країни встановлюють обставини, які є перешкодами до укладення шлюбу. У більшості країн передбачається, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі (принцип одношлюбності). Таким чином перебування у іншому шлюбі є перешкодою до укладення шлюбу. Виключення складають країни мусульманського права, де передбачається можливість для чоловіка укласти до чотирьох шлюбів. Ці та інші умови та перешкоди щодо укладення шлюбу, які зумовлюють право на укладення шлюбу визначаються за особистим законом осіб які укладають шлюб. Однак, при цьому необхідно враховувати, що у разі укладення шлюбу в Україні застосовуються вимоги СК щодо підстав недійсності шлюбу (відповідно до статті 38 СК підставами недійсності шлюбу є порушення вимог, встановлених статтями 22, 24–26 СК).

При розгляді питання щодо укладення шлюбу слід враховувати наявність міжнародно-правового регулювання цих відносин. Згадана вище Конвенція ООН про згоду на укладення шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 7 листопада 1962 року, положення якої значним чином вплинули на розвиток сімейного законодавства України, не дивлячись на те, що Україна не приймає участі в цій конвенції. Можна згадати і Гаазьку Конвенцію про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів від 14 березня 1978 року, яка замінила Гаазьку конвенцію про врегулювання колізій законів у сфері укладення шлюбів 1902 року. Колізійні механізми, запропоновані коментованою статтею загалом відповідають положенням конвенції щодо регулювання формальних вимог до укладення шлюбу за правом країни місця його укладення; щодо можливості укладення шлюбу, коли майбутнє подружжя відповідає вимогам права місця укладення шлюбу і один з майбутнього подружжя є громадянином цієї країни та проживає на території цієї країни; коли шлюб укладається за умови що подружжя відповідає умовам національного законодавства, яке визначено за допомогою колізійних правил країни місця укладення шлюбу [4].

З точки зору практичного застосування колізійного регулювання необхідно враховувати положення

Конвенції країн СНД про правову допомогу в цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., двосторонні договори України про правову допомогу, консульські конвенції України щодо укладення шлюбу [5]. Ці документи можуть містити і інше колізійне регулювання в порівнянні з положеннями цієї статті. Так, наприклад стаття 26 Конвенції країн СНД про правову допомогу передбачає, що умови укладення шлюбу визначаються для кожного майбутнього подружжя законодавством Договірної Сторони, громадянином якого він є, а для осіб без громадянства — законодавством Договірної Сторони, що є їх постійним місцем проживання. Крім того, у відношенні перешкод до укладення шлюбу повинні бути дотримані вимоги законодавства Договірної Сторони, на території якої укладається шлюб. В договорах про правову допомогу з окремими країнами містяться, як правило подібні норми (в різних варіантах застосовується особистий закон осіб, які укладають шлюб, в поєднанні з правом країни місця укладення шлюбу).

Необхідно проаналізувати формальні умови укладення шлюбу. Стаття 56 Закону про МПРП містить колізійне регулювання щодо форми і порядку укладення шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства. Ці відносини визначаються правом України (країни місця укладення шлюбу — *lex loci celebrationis*). Це колізійне регулювання притаманне абсолютній більшості країн.

Щодо особливостей форми і порядку укладення шлюбу за законодавством іноземних країн, то законодавчій практиці відомі дві основні форми — державна форма реєстрації шлюбу та релігійна. В багатьох країнах визнається тільки шлюб, який укладено у відповідних державних органах (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Франція, Швейцарія, Японія тощо). В деяких країнах допускається укладення шлюбу лише в релігійних установах (наприклад Ізраїль, Іран, Ірак, Кіпр, Ліхтенштейн та інші). Поширеним є третій підхід, згідно з яким, самі особи можуть вибрати форму укладення шлюбу — державну реєстрацію чи релігійну форму укладення шлюбу (Австралія, Англія, Бразилія, Іспанія, Італія, Канада тощо) [6].

Законодавством окремих країн може передбачатися попереднє оголошення про укладення шлюбу, яке з правової точки зору, дає можливість заінтересованим особам заявити про наявність у них певних заперечень, оскільки укладення шлюбу може порушити їхні права. Іноді законодавства певних країн передбачають необхідність отримання дозволу компетентного державного органу або релігійної установи на укладення шлюбу. Часто це може зустрічатися у випадках укладення шлюбу з іноземцем.

Державна реєстрація шлюбу обов'язково проводиться в присутності нареченої та нареченого (стаття 34 СК України). Реєстрація шлюбу через представника не допускається. В ряді країн допускається не тільки подача заяви, але і укладення шлюбу через представника (Іспанія, Панама, Перу).

Правове регулювання форми і порядку укладення шлюбу за правом країни місця укладення шлюбу при таманне і міжнародно-правовому регулюванню.

Питання реєстрації шлюбу згадується і в Конвенція ООН про згоду на укладення шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 7 листопада 1962 року. Конвенція передбачає, що шлюб повинен бути зареєстрованим відповідно до закону, після належного оголошення, у присутності представника влади, який має право на реєстрацію, в присутності свідків.

Конвенція забороняє укладення шлюбу особою, яка не досягла мінімального шлюбного віку (крім випадків, коли компетентний орган враховуючи інтереси сторін, та конкретні обставини, надає відповідний дозвіл).

Конвенція зобов'язує країни учасниці забезпечити ведення відповідних реєстрів укладених шлюбів компетентним органом.

Консульські шлюби. Шлюби можуть укладатися в консульських та дипломатичних представництвах (в науковій літературі ці шлюби іноді називають «консульські шлюби»). Стаття 57 Закону про МПрП встановлює, що шлюб між громадянами України, якщо хоча б один з них проживає за межами України, може укладатися в консульській установі або дипломатичному представництві України згідно з правом України. Укладення шлюбу між іноземцями в консульській установі або дипломатичному представництві відповідних держав в Україні регулюється правом акредитуючої держави.

Поки не був прийнятий Закон України «Про міжнародне приватне право» відповідні положення були в Сімейному кодексі України, але передбачалося інше регулювання. Так, стаття 277 СК встановлювала, що шлюб між громадянами України, які проживають за межами України, реєструється в консульській установі або дипломатичному представництві України. Слід звернути увагу на те, що умовою реєстрації такого шлюбу встановлювалося необхідність проживання обох осіб за межами України. Серед фахівців такий підхід викликав дискусію. Оскільки при цьому виникали наступні питання. По-перше: ці особи повинні проживати на території однієї держави (місця перебування консульської установи чи дипломатичного представництва) чи достатньо тільки тієї обставини, що ці громадяни України проживають за її межами (обоє чи один в якійсь іншій країні)? По-друге: чи до-

цільно передбачити, що для реєстрації такого шлюбу достатньо проживання хоча б одного з майбутнього подружжя на території цієї країни? По-третє: чи варто взагалі обумовлювати можливість укладення шлюбу за кордоном в консульській установі чи дипломатичному представництві України вимогою про проживання одного або обох з подружжя за межами України [7].

Як видається, законодавець при прийнятті Закону України «Про міжнародне приватне право» зробив перший крок щодо «лібералізації» в цій сфері. Перша частина статті передбачає, що громадяни України можуть укласти шлюб не тільки в Україні, але і в консульській чи дипломатичній установі України за кордоном. При цьому необхідною умовою є проживання хоча б одного з них за межами України. Повноваження відповідних консульських посадових осіб регулюються Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України (N127/94 від 2 квітня 1994 року з наступними змінами). Глава VI Консульського статуту регламентує функції консула щодо укладення та розірвання шлюбу, усиновлення (удочеріння), встановлення батьківства, опіки і піклування, реєстрації актів громадянського стану Згідно зі статтею 29 консул провадить реєстрацію укладення шлюбу, розірвання шлюбу відповідно до законодавства України.

Щодо права, яке підлягає застосуванню при укладенні таких шлюбів, то коментована стаття встановлює, що при цьому застосовується право України. Оскільки закон передбачає можливість реєстрації шлюбу тільки між громадянами України, то мова йде про матеріальне право України (положення СК України про умови та перешкоди щодо укладення шлюбу, порядку укладення шлюбу).

Регулювання шлюбів, укладених в консульських установах знайшло своє відображення і в чисельних Консульських конвенціях України з Італією, Кубою, Лівією, Македонією, Туреччиною та іншими країнами.

Друга частина статті 57 Закону про МПрП присвячена укладенню шлюбу між іноземцями в консульській установі або дипломатичному представництві відповідних держав в Україні. В літературі висловлювалися сумніви щодо доцільності включення такої норми до законодавства про міжнародне приватне право (чи відноситься це питання взагалі до компетенції законодавця країни місця перебування консульської установи чи дипломатичного представництва). Регулятивне значення такого положення може вбачатися фактично в тому, що воно не передбачає можливості для громадянина України укладення шлюбу в консульській установі чи дипломатичному представництві іноземної країни на території України. В деяких іноземних країнах, де існують аналогічні положення, відповідні норми містять ще й проблему визнання

таких шлюбів. Разом з тим необхідно зазначити, що в практиці двосторонніх міжнародних договорів можна зустріти положення, згідно з якими передбачається можливість укладення шлюбу в консульській установі акредитованої держави, за умови, що хоча б один з майбутнього подружжя є громадянами країни, яка призначила консула. Наприклад, такі положення містяться в Консульській конвенції між Російською Федерацією та Турецькою Республікою.

Дуже важливою проблемою міжнародного сімейного права є проблема визнання дійсності шлюбів, укладених за межами України. Саме цій проблемі присвячена стаття 58 Закону про МПрП. Її перша частина передбачає, що, шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу. Друга частина 57 статті Закону про МПрП присвячена шлюбом без участі громадян України, які були укладені закордоном. Передбачається, що шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні.

Міжнародно-правовими актами також регулюється питання дійсності шлюбів. Так, наприклад, Гаазька Конвенція про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів від 14 березня 1978 року передбачає, що країна учасниця може відмовити у визнанні дійсним шлюбу, якщо під час укладення шлюбу за правом цієї країни один з подружжя: 1) перебував у іншому шлюбі (крім випадків, коли на момент розгляду справи цей шлюб був припинений); 2) ще не досяг мінімального шлюбу (або не отримав спеціального дозволу компетентного органу на укладення шлюбу); 3) за своїми розумовими здібностями не міг давати згоду на укла-

дення шлюбу; 4) згода на укладення шлюбу не була вільною; 5) подружжя є родичами прямої лінії споріднення, є братом та сестрою або між ним встановлений правовий зв'язок в результаті усиновлення. Якщо проаналізувати законодавство України щодо недійсності шлюбу, то, не дивлячись на те, що Україна не приймає участі в цій Конвенції, положення Конвенції в значною мірою реалізовані в українському сімейному законодавстві [8].

Варто звернути увагу на статтю 64 Закону про МПрП, яка встановлює колізійне регулювання визнання недійсним шлюбу укладеного в Україні або за її межами. При цьому ці відносини підпорядковуються праву країни, яке відповідно застосовувалося щодо права на укладення шлюбу та укладення шлюбу в консульських установах та дипломатичних представництвах (статті 55 і 57 цього Закону).

Якщо при цьому підлягає застосуванню право України, то слід враховувати що СК України передбачає три види недійсності шлюбу: шлюб який є недійсним, шлюб, який визнається судом недійсним та шлюб, який може визнаватись судом недійсним.

Однак, шлюб не може бути визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини у зазначених осіб (крім осіб які приховали свою тяжку хворобу), або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб.

Проблеми недійсності шлюбу регулюються і міжнародно-правовими актами. Як приклад, можна привести Гаазьку Конвенцію про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів від 14 березня 1978 р.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Загалом, необхідно зазначити, що удосконалення законодавства України в цій сфері, приєднання до міжнародних конвенцій та договорів щодо міжнародного сімейного права, може стати запорукою належного правового регулювання укладення шлюбів, забезпечення їх правової стабільності.

Література

1. Див.: Бурлай О. Є. Правовідносини подружжя в міжнародному приватному праві / О. Є. Бурлай. Дисерт. ...канд. юрид. наук. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. — 182 с.; Калакура В. Я. Правове регулювання укладення шлюбу в міжнародному сімейному праві / В. Я. Калакура // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 2/2012, с. 86–91.; Кисіль В. І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації / В. І. Кисіль — К. Україна, 2000. — 430 с.; вид 2-е, доп. і переробл. — К.: Україна, 2005. — 480 с.
2. Кожевнікова В. О. Правове регулювання укладення шлюбів громадянами України у державах Європейського Союзу та їх визнання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. О. Кожевнікова; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2010. — 20 с.
3. Див.: Семейное право Российской Федерации и иностранных государств. Основные институты. — М.: Юринформ-центр, 2005. — 310 с.
4. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар (за ред. А. С. Довгєрта). — Харків: Одиссей, 2008. — 351 с.
5. Галущенко Г. В. Питання міжнародного приватного права у міжнародних договорах України про правову допомогу / Г. В. Галущенко. — К.: «Юстиніан», 2005. — 472 с.
6. Blair D. Marianne, Merle H. Weiner. Family Law in the World Community. Cases, Materials, and Problems in Comparative and International Family Law. Carolina Academic Press, 2003. — 1261 p.
7. Калакура В. Я. Правове регулювання укладення шлюбу в міжнародному сімейному праві / В. Я. Калакура // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України № 2/2012, с. 86–91.
8. Попко В. В. Уніфікація міжнародного приватного права в рамках Гаазької Конференції. — К.: «Київський університет», 2007. — 358 с.

References

1. Dyv.: Burlaj O. Je. Pravovidnosyny podruzzhzha v mizhnarodnomu pryvatnomu pravi./ O. Je. Burlaj. Dysert. ...kand. juryd. nauk. — K.: KNU im. T. Shevchenka, 2007. — 182 s.; Kalakura V. Ja. Pravove reghuljuvannja ukladennja shljubu v mizhnarodnomu simejnomu pravi / V. Ja. Kalakura // Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoji Rady Ukrainy #2/2012, s. 86–91.; Kysilj V. I. Mizhnarodne pryvatne pravo: pytannja kodyfikaciji./ V. I. Kysilj — K. Ukrajina, 2000. — 430 c.; vyd 2-e, dop. i prerobl. — K.: Ukrajina, 2005. — 480 s.
2. Kozhevnikova V. O. Pravove reghuljuvannja ukladennja shljubiv ghromadjanamy Ukrainy u derzhavakh Jevropejskogho Sojuzu ta jikh vyznannja v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.03 / V. O. Kozhevnikova; Khark. nac. un-t vnutr. sprav. — Kh., 2010. — 20 s.
3. Dyv.: Semejnoe pravo Rossyjskoj Federacyy y ynostrannykh ghosudvrstv. Osnovnye ynstytuty. — M.: Jurnformcen-tr, 2005. — 310 s.
4. Mizhnarodne pryvatne pravo. Naukovo-praktychnyj komentar (za red. A. S. Dovgherta). — Kharkiv: Odissey, 2008. — 351 s.
5. Ghalushhenko Gh. V. Pytannja mizhnarodnogho pryvatnogho prava u mizhnarodnykh doghovorakh Ukrainy pro pravovu dopomoghu/ Gh. V. Ghalushhenko. — K.: «Justinian», 2005. — 472 s.
6. Blair D. Marianne, Merle H. Weiner. Family Law in the World Community. Cases, Materials, and Problems in Comparative and International Family Law. Carolina Academic Press, 2003. — 1261 p.
7. Kalakura V. Ja. Pravove reghuljuvannja ukladennja shljubu v mizhnarodnomu simejnomu pravi / V. Ja. Kalakura // Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoji Rady Ukrainy #2/2012, s. 86–91.
8. Popko V. V. Unifikacija mizhnarodnogho pryvatnogho prava v ramkakh Ghaazjkoji Konferenciji. — K.: «Kyjivskyj univer-sytet», 2007. — 358 s.

Піх Юлія Андріївна

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Пих Юлия Андреевна

*аспирант кафедры теории и истории государства и права
Львовского государственного университета внутренних дел*

Pih Yulia

*Post-Graduate Student of the Department of the
Theory and History of State and Law
Lviv State University of Internal Affairs*

DOI: 10.25313/2520-2308-2017-3-4376

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ
В КОНТЕКСТІ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ ТА РЕ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ
ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ РЕЛИГИОЗНОЙ ПРАВОСОЗНАНИЯ
В КОНТЕКСТЕ СЕКУЛЯРИЗАЦИИ И РЕ СЕКУЛЯРИЗАЦИИ
FORMATION AND DEVELOPMENT OF RELIGIOUS JUSTICE
IN THE CONTEXT OF SECULARIZATION AND SECULARIZATION**

Анотація. У статті проаналізовано особливості сформування та розвитку релігійної правосвідомості. Дані процеси розглянуто крізь призму сучасних секуляризаційних та ресекуляризаційних процесів.

Зазначено, що складність процесів взаємодії правових норм з іншими соціальними нормами полягає в тому, що в кожному конкретному випадку вона може виявлятися по-різному. В одних випадках ці норми можуть доповнювати одна одну, а в інших – взаємозаперечувати. Так виявляється взаємозв'язок релігії та права – двох нормативних систем зі спорідненими характеристиками, що в різних сферах урегульовують життя суспільства і впродовж тисячоліть взаємодіють у найрізноманітніших формах. Одним з найцікавіших результатів такого співіснування стало виникнення суміжних релігійно-правових систем – сукупності норм, які врегульовують особливу сферу суспільних відносин.

Специфіка кожного соціального регулятора, якими є право та релігія, дозволяє найбільш ефективно узгоджено впливати на суспільні відносини для досягнення суспільно значущих цілей. Право і релігія в процесі соціонормативного регулювання є самодостатніми соціальними регуляторами, різноманіття унікальних властивостей яких розкривається в їхній взаємодії.

У сучасному суспільстві релігійні цінності втрачають своє минуле значення «священного образу» світу. Християнські положення, хоч і не мають прямого впливу на правову систему, навіть зараз відіграють вагомий роль у правому житті, тому що європейська правова культура створювалася під впливом християнства, християнського погляду на світ. Сучасні європейські правові системи функціонують у соціальній системі, яка увібрала традиційні релігійні цінності.

Особливістю сучасного етапу розвитку правової системи України є потреба у відображенні сформованих за сторіччя традиційних і духовних підвалин суб'єктів, що населяють територію країни. Саме розуміння традиційних, культурних і релігійних особливостей України та її правової системи дозволить визначити точки дотику української правової культури та правових культур інших країн світу, сформулювати принципи їх взаємодії.

Ключові слова: правосвідомість, релігійна правосвідомість, секуляризація, ресекуляризація, правова система.

Аннотация. В статье проанализированы особенности формирования и развития религиозной правосознания. Данные процессы рассмотрены сквозь призму современных секуляризационных и ресекуляризационных процессов. Отмечено, что сложность процессов взаимодействия правовых норм с другими социальными нормами заключается в том, что

в каждом конкретном случае она может проявляться по-разному. Так проявляется взаимосвязь религии и права – двух нормативных систем с родственными характеристиками, в различных сферах регулируют жизнь общества и в течение тысячелетий взаимодействуют в самых разнообразных формах. Одним из самых интересных результатов такого сосуществования стало возникновение смежных религиозно-правовых систем – совокупности норм, регулирующих особую сферу общественных отношений.

Специфика каждого социального регулятора, которыми право и религия, позволяет наиболее эффективно согласованно влиять на общественные отношения для достижения общественно значимых целей. Право и религия в процессе соционормативной регуляции являются самодостаточными социальными регуляторами, многообразие уникальных свойств которых раскрывается в их взаимодействии. В современном обществе ценности теряют свое былое значение «священного образа» мира.

Христианские положение, хотя и не имеют прямого влияния на правовую систему, даже сейчас играют весомую роль в правом жизни, потому что европейская правовая культура создавалась под влиянием христианства, христианской точки зрения на мир. Современные европейские правовые системы функционируют в социальной системе, которая вобрала традиционные ценности.

Особенностью современного этапа развития правовой системы Украины является потребность в отображении сложившихся за столетия традиционных и духовных устоев субъектов, населяющих территорию страны. Именно понимание традиционных, культурных и религиозных особенностей Украины и ее правовой системы позволит определить точки соприкосновения украинской правовой культуры и правовых культур других стран мира, сформулировать принципы их взаимодействия.

Ключевые слова: правосознание, религиозная правосознание, секуляризация, ре секуляризация, правовая система.

Summary. The article analyzes the peculiarities of formation and development of religious legal consciousness. These processes are considered through the prism of modern secularization and recellularization processes. It is noted that the complexity of the processes of interaction of legal norms with other social norms lies in the fact that in each case it can be manifested differently. In some cases, these norms can complement each other, and in others – to mutually deny. Thus, the relationship between religion and law is manifested – two normative systems with related characteristics that regulate the life of society in various spheres and interact in different forms in the course of millenia. One of the most interesting results of such coexistence was the emergence of adjacent religious-legal systems – a set of rules that regulate the special sphere of social relations.

The specificity of each social regulator, which is the right and religion, allows the most effective coordinated influence on social relations to achieve socially meaningful goals. Law and religion in the process of socio-regulatory regulation are self-sufficient social regulators, the variety of unique properties of which is revealed in their interaction. In modern society, religious values lose their past value of the «sacred image» of the world. Christian positions, even though they have no direct influence on the legal system, even now play a significant role in the right life, because European legal culture was created under the influence of Christianity, the Christian view of the world. Modern European legal systems operate in a social system that has absorbed traditional religious values.

The peculiarity of the present stage of the development of the legal system of Ukraine is the need to reflect the traditional and spiritual foundations of the subjects who inhabit the territory of the country, which have been formed for a century. It is the understanding of the traditional, cultural and religious peculiarities of Ukraine and its legal system that will allow us to determine the points of contact of the Ukrainian legal culture and legal cultures of other countries of the world, to formulate the principles of their interaction.

Key words: legal conscience, religious legal conscience, secularization, secularization, legal system.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання секуляризації і десекуляризації релігійних правових систем також відображено в дослідженнях представників приватних та публічних галузей права, а саме: О. Байдалюка, Ю. Баскіна, В. Бачиніна, Ю. Бондаренка, Д. В. Вовка, Е. Георгієвського, Р. Достара, Є. Жигарева, Г. Загорського, О. Золотарьова, Ю. Зюбанова, С. Казакова, М. Колоса, Г. Круглова, М. Липського, Г. Мальцева, С. Мойсака, А. Низової, В. Ніконова, П. Рабіновича, О. Толкаченка, М. Фролова, І. Хорошка, К. Харабета, І. Яковюка та ін.

Державотворення та правотворення, метою яких є формування правової держави, потребує нового теоретико-методологічного опрацювання проблем розуміння сутності права (праворозуміння) взагалі та у зв'язку з джерелами права зокрема. Необхідно провести комплексне теоретико-правове дослідження поняття, видів і тенденцій розвитку процесу секуляризації та ресекуляризації у релігійних правових системах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення формування та розвиток

релігійної правосвідомості в контексті секуляризації та ресекуляризації.

Постановка проблеми. Священне як основа розуміння релігії дозволяє виділити елементи її структури. Переломлюючись у свідомості людини або людської спільноти, священне набуває характеру духовних уявлень, які в сукупності утворюють релігійну свідомість. Головною рисою релігійної свідомості є релігійна віра, тобто психічний стан суб'єкта, що характеризує безумовну, беззаперечну та тверду переконаність у значущості релігійних цінностей і пов'язаних з ними, прагнень та дій. Ця переконаність не потребує ані інтелектуального пояснення священного, ані його раціонального доведення. Остання особливість обумовлює шляхи релігійного пізнання, яке є історично першим для людини і засноване, головним чином, на методі об'явлення, коли певне положення постулюється як істинне без додаткової аргументації. При цьому, відчуття абсолюту, можливість спілкуватися з ним вимагає від віруючої людини визнання реальності священного (і це яскраво показано у теологічних теоріях). Суб'єкти релігії сприймають Бога, богів чи будь-яких інших надприродних істот, сакральну ідею як окремий, існуючий паралельно світ, що детермінує та визначає мету життя прихильника певної релігії.

Виклад основного матеріалу. Релігійна свідомість посідає центральне місце у структурі релігії. Зобов'язальний характер інших суспільних регуляторів, наприклад, права чи моралі, не зникає, хоча і стає менш ефективним, якщо окремий індивід не схвалює правових чи моральних приписів, хоча у цьому випадку ефективність відповідних нормативних систем знижується. Натомість неприхильність особи чи соціуму до священного та релігійних норм (що відбувається на рівні свідомості) нівелює регулятивні можливості релігії та руйнує релігійний порядок. Людина, яка не відчуває зв'язку з абсолютотом, звичайно, може бути примушена громадою до певних, наприклад, культових, дій, проте такий примус є скоріше проявом корпоративних, а у теократіях — державно-правових відносин.

Віра в існування священного, можливість та необхідність комунікації з ним обумовлює виокремлення інших елементів у структурі релігії (які разом утворюють релігійну систему): релігійних норм, релігійної діяльності та релігійних організацій.

Проблема виділення у структурі релігії релігійних норм вирішується в літературі неоднозначно. Так, більшість фахівців з релігієзнавства не розрізняють цей компонент у складі релігійного комплексу, включаючи його до складу релігійної свідомості, релігійних відносин або релігійно-етичних цінностей [6; 17; 20], натомість у філософсько-правових та юридичних джерелах при співвідношенні різних суспільних регуляторів, у тому числі релігії, розглядається, у першу чергу, саме норма-

тивний аспект [1; 3; 19]. На наш погляд, саме остання позиція виглядає більш обґрунтованою. Оскільки релігії властива регулятивна функція (проти чого не заперечує жоден з сучасних фахівців у галузі релігієзнавства), відповідно релігійна система, як і правова, має включати певні загальнообов'язкові масштаби поведінки, правила, які визначають культову та позакультову діяльність віруючих, їх комунікацію зі священним, спосіб та мету життя, включаючи мотиви, почуття, прагнення. Схожу думку висловлює В. В. Ключков, який вказує на недопустимість розгляду «одних видів соціальних норм як самостійних структурних елементів, а інших — лише як однієї з частин іншої складової — суспільної свідомості» [10, с. 10]. На ознаках релігійних норм ми зупинимось при дослідженні спільних рис та відмінностей релігії і права, зараз же зазначимо, що функціонування релігії як нормативного регулятора забезпечується вірою в існування священного та побоюванням втратити зв'язок з ним. Отже джерелом легітимації релігійних норм виступає не зовнішній авторитет (Бог, духи, трансцендентна ідея чи вічний порядок тощо), оскільки такий висновок знову повертає нас до питань реальності чи фантастичності сакрального світу, а особливий стан психіки віруючого, який позначений прихильністю до священного. До системи релігійних норм входить комплекс етичних правил, а також можуть включатися норми, які через характер та сферу регулятивного впливу санкціонуються державою як правові.

Іноді в юридичній літературі відбуваються намагання класифікувати релігійні норми за зразком юридичних, виділяючи релігійні галузі, підгалузі, інститути релігійних норм [12, с. 110]. Вважаємо, що такі спроби є непродуктивними, оскільки тим самим штучно переноситься правова методологія дослідження на богослов'я. Не враховується, що релігійні норми мають набагато меншу спеціалізацію ніж правові і можуть регулювати одночасно велику сферу життя прихильника певного вірування (більш вираженим у даному випадку є поділ, наприклад, на норми Священного Писання і Священного Переказу). Також такий підхід не враховує реальності релігійної мови і діяльності та неоднорідності цільового призначення релігійних норм, коли виконання ритуалу (жертвоприношення), дотримання певної процедури (наприклад, невживання якоїсь їжі) є, у першу чергу, спілкуванням з божественним, і вже потім засобом впорядкування суспільних відносин та шляхом виконання відповідної норми (на відміну від права). Крім того, такий поділ важко застосувати до неаврамістичних релігій, в яких формалізація й інституціоналізація є набагато нижчою, ніж в християнстві чи ісламі, і нормативне регулювання наближене до казуального.

На основі релігійних норм виникають релігійні відносини, які мають два плани — об'єктивний і суб'єктивний

[20, с. 12]. Об'єктивний план — це відносини між прихильниками однієї релігії, між віруючими і служителями культу, між віруючими різних конфесій. Суб'єктивний аспект релігійних відносин — це відносини між суб'єктом релігії і священним. Як вказував В. Вундт, відчуття єдності із надчуттєвим світом є для релігійної людини вже «не суб'єктивним, а об'єктивним процесом» [4, с. 95], тобто священне (наприклад, Бог) виступає як цілком реальний суб'єкт об'єктивних відносин між ним і віруючим. Ці відносини, які є запорукою існування будь-якої релігії, зазвичай фіксуються у вигляді певних предметів, артефактів (ікона, хрест, священна корова у індусів), образів Бога, ангелів, демонів, душі тощо, мовних оборотів («амін» у християнстві, «в ім'я Аллаху, Милостивого, Милосердного» в ісламі).

Релігійні відносини реалізуються у вигляді культової та позакультової діяльності, тобто сукупності дій, в яких реалізується ставлення людини до священного. Культова діяльність полягає у вияві поклоніння чи вшанування Бога, богів, духів померлих, трансцендентної ідеї тощо. Як правило така діяльність чітко визначена і включає певні ритуальні дії (поклони, хресне знамення, молитва тощо), засоби (храми, релігійне мистецтво, релігійні предмети та ін.) та бажаний результат (єднання з божественним). Реальність священного у даному випадку проявляється у жорсткій регламентації культової діяльності, відхилення від якої позбавляє адепта сподівань на задоволення релігійних потреб та може зашкодити самому об'єкту поклоніння. Наприклад, у разі відхилення сойфера (переписувача святих текстів в іудаїзмі) від мовного ритуалу перед початком переписування Тори, текст останньої вважається канонічним, відхилення від тексту молитви або здійснення її без дотримання часу, місця чи географічного напрямку (в ісламі) нівелює ефект останньої. Спроби реформування релігійної діяльності досить часто приводили до значних релігійних конфліктів (наприклад, протистояння у західному християнстві під час Реформації, розкол у православ'ї у XVI столітті тощо). Позакультова діяльність включає духовну сферу (інтерпретація віровчення, богословські твори, виробництво релігійних ідей) та практичну сферу (місіонерство, релігійна освіта, пропаганда релігійних поглядів).

Останнім з виділених нами елементів є релігійні організації, тобто об'єднання послідовників певної релігії, що виникають на основі спільності вірувань і культу [6, с. 56]. Як формалізований суспільний регулятор, релігія потребує певного інституту, покликаного регламентувати, контролювати поведінку віруючих, а також задовольняти їх релігійні потреби. Способи утворення та функціонування таких організацій можуть значно відрізнятися між собою. Так у буддизмі, ранньому християнстві, язичеських віруваннях ступінь відокремлення таких установ від релігійної спільноти є незначним,

у розвиненому християнстві, іудаїзмі такі організації є відділеними від парафіян, ієрархічними, часто закритими структурами, які на певних етапах набувають характеру квазідержавних. В останньому випадку, діяльність релігійних організацій може значною мірою суперечити релігійній ідеології (наприклад, християнська ідеологія любові до ближнього часто не узгоджується з історичними формами діяльності католицької церкви, що за часів Середньовіччя та Нового часу ініціювала чи підтримувала релігійні війни та сприяла фізичному знищенню нехристиян або єретиків). Визнанням у літературі є поділ релігійних організацій на церкви (широке традиційне об'єднання із, зазвичай, анонімним членством, професіональним духовництвом, значною інституціональністю), секти (порівняно невелике об'єднання з контрольованим членством, засноване часто на харизматичному культі, що сповідує ізоляціонізм, вибраність, іноді фанатизм, войовничість та ворожість до інших осіб), деномінації (об'єднання, що у різних пропорціях поєднує риси церкви та секти). Іноді в літературі виділяють такий вид релігійної організації як культ, який розглядається або як початкова стадія формування секти (харизматичний культ), або як об'єднання людей, що мають спільний погляд на певний релігійний аспект дійсності (езотерична віра, спіритуалізм, астрологія, медитаційні практики тощо) [11, с. 21].

Розгляд феномену релігії буде неповним без дослідження проблеми релігійних еквівалентів або аналогів — секулярних ідеологій, що, як зазначається в літературі, характеризуються спільними з релігією рисами (наявність віри в існування вищого містичного сенсу життя, незбагнених цінностей, іноді — сакральних джерел тощо) [17, с. 70]. Як уже відмічалось, більшість концепцій релігійності побудовані на протиставленні священного і ординарного, надприродного і природного. Саме таким чином, на думку сучасних прихильників цього підходу, можна провести розділову межу між релігією і суміжними явищами [13, с. 51]. Ця ідея, на наш погляд, страждає певним формалізмом. Фактично існування релігії ставиться в залежність від наявності уявлень про певний паралельний вимір, іншу реальність, в якій перебувають вищі істоти чи істота. Відсутність такого світу унеможливорює визнання певного явища релігійним віруванням. Таке бачення дещо нагадує юридичний позитивізм: якщо держава видала якийсь акт, останній обов'язково є правом, якщо право не набуло визнаної державою форми, то права не існує. Крім того, ми вже звертали увагу, що в подібну схему релігії часто не вписуються як традиційні неавраамістичні віровчення, так і нетрадиційні вірування (наприклад, уявлення про магічну природу небесних тіл, що акумулюються у вигляді астрологічних систем). І якщо за часів Е. Дюркгейма чи М. Вебера така позиція, обумовлена бажанням

звільнити наукове пізнання та суспільні інститути від релігійного впливу, була ідеологічно (хоча і не науково) виправданою, то зараз в умовах секуляризованого світу вона потребує певного корегування.

Слід зазначити, що наука завжди пропонувала й інше, «широке» розуміння природи релігії. Так, С. М. Булгаков зазначав, що окрім релігії у власному сенсі безсумнівним є існування різноманітних атеїстичних релігійних вірувань (віра в прогрес, рай на землі тощо), оскільки людина не може жити тільки сьогоденням і прагне «грядущого граду» [2, с. 60]. Як форму світської релігії характеризував комунізм Т. Парсонс [14, с. 258]. Проблема світської релігійності розглядалась і Т. Лукманом, який вважав, що у сучасному світі релігійність перестала бути властивою тільки церкві. Нові форми релігійності складаються у родинях, комунах, політичних групах тощо. Секуляризація, на думку вченого, не може розглядатися як процес згортання релігії, відбувається лише зміна її форм. У сучасній літературі зазначену тезу підтримує А. Ігнатов, який називає комуністичну ідеологію «антихристиянською ерзац-релігією» [8, с. 27]. Серед вітчизняних вчених на необхідність широкого погляду на релігію звертає увагу О. М. Сидоркіна, яка вказує, що ідеологічний складовий тоталітарних режимів притаманна низка рис (у першу чергу, наявність аналогічних релігійних міфологічних структур, ідеї месіанства, спасіння тощо), яка перевтілює її в одну з форм світської релігії [18, с. 91].

На наш погляд, «широкий» підхід до поняття релігії, який до складу релігійних явищ включає форми світської релігії — релігійні еквіваленти, аналоги чи ерзацрелігії, є найбільш виваженим та аргументованим. Релігійний комплекс, що діє у суспільстві, має власну сферу функціонування. За будь-яких часів від архаїчної доби до сьогодення людина прагнула відповіді на «граничні» питання: про кінцеву мету життя, про буття після смерті, про призначення у цьому світі.

На наш погляд, виділені релігійні еквіваленти можна умовно поділити на дві групи: ті, що створюються у доповнення до традиційної релігії в результаті процесу секуляризації, і ті, що замінюють існуюче вірування. До першої групи належать різноманітні громадянські релігії, що створюються на основі прийнятого у певній, як правило, багатонаціональній, країні віровчення, і слугує свого роду додатковим засобом інтеграції суспільства, що поділяється на різні релігійні групи. Ідеї громадянської релігії зустрічаються ще у працях Ж.-Ж. Руссо, який, критикуючи католицизм і католицьку церкву, був переконаний, що на зміну християнству має прийти релігія розуму і природи. Догмати цієї релігії, згідно з ідеями французького мислителя, були чимось середнім між язичеством, раннім християнством та пануючим у той час юридичним світоглядом (вірою у всемогутність

законів, їх здатність вирішувати будь-які проблеми соціуму): існування могутнього, розумного, благодійного і турботливого Божества, потойбічне життя, щастя для праведних і покарання для злих, святість законів [16, с. 254]. У широкому науковий обіг термін «громадянська релігія» увів американський релігієзнавець Р. Белла. Він вказує, що внаслідок розповсюдження у західному світі науки, освіти, всієї морально-духовної еволюції людини, традиційні форми релігії втрачають свій вплив. Проте релігійність не зникає, що проявляється в існуванні у будь-якому суспільстві зібрання вір, символів, ритуалів, пов'язаних із шануванням святих. Ця релігія (іншого слова не підбереш, зазначає дослідник) не є ані сектантською, ані специфічно християнською, хоча й акумулює ті ж самі біблійні архетипи (спасіння, вихід з полону); вона є більш-менш узгодженою основою для релігійної єдності суспільства і надає вищої легітимності існуючому устрою. Подібні зразки секуляризованої релігійності можна знайти і на тлі інших віровчень. На прикладі Туркменії можна побачити, як у мусульманському суспільстві був створений образ лідера нації, чия біографія дуже нагадує життєвий шлях ісламського пророка. Його рішення, виступи, літературні твори можна уподібнити свого роду проповідям, які є обов'язковими до вивчення і виконання громадянами, а роль «батька нації» з символічної перетворюється на майже реальну, що було закріплено у відповідному титулі. Щоправда, після смерті президента Туркменістану С. Ниязова його роль в історії своєї країни може бути скорегована наступниками, а сформований культ змінений, обмежений чи скасований.

Найбільш яскравою формою світської релігії, що доповнює класичні віросповідання, є громадянська релігія у США. Сформована на основі іудео-християнської традиції, вона ніби «відкриває» ці релігії іншим, що сповідуються у цій країні. Як зазначає М. Парашевін, така релігія виступає виразом національних цінностей, національних героїв, національної історії і національних ідеалів, які набули релігійного забарвлення. Об'єднуючим началом тут виступає не об'єкт молитви (певний бог), а джерело цієї молитви — належність до тієї спільноти, яка має назву «американці» [13, с. 31]. Американській громадянській релігії властиві й інші риси релігійного комплексу: уявлення про священне (наприклад, віра в демократію, месіанську місію американського народу, що обраний Богом для поширення свободи, індивідуалізм у вигляді «американської мрії»), ритуальна сторона (зокрема, дуже поширена процедура підняття прапора, спільне співання гімну та молитви у державних закладах), наявність святих, чие життя міфологізоване (Дж. Вашингтон, А. Лінкольн), священні місця (Арлінгтонське кладовище) та ін. Саме релігійний характер цієї зовнішньо відокремленої від

релігії ідеології дозволив, на наш погляд, небезпідставно, І. Понкіну віднести США до частково несвітського типу держав [15, с. 12].

До другої групи релігійних еквівалентів відносяться конструкції, що виникають під час утвердження і функціонування тоталітарних політичних диктатур і спрямовані на витіснення класичних вірувань, які є формою опозиції чи альтернативи офіційній ідеології. Зародки цього вбачаються вже у варіації культу Вищої істоти, якою була раціональна республіканська релігія на чолі з її пророком Робесп'єром у якобінців (вона мала витіснити християнство). Найбільш концептуально ця група проявляється у вигляді складових таких явищ як комунізм, німецький фашизм, маоїзм, режим Кім Ір Сена тощо. Ці аналоги релігії, зазвичай, запозичують доктринальні або інструментальні прийоми із класичних віровчень (для комунізму — це православ'я, для фашизму — північноєвропейське язичництво та східний містицизм, для маоїзму — конфуціанство), проте виступають не як атеїстичне заперечення релігії, а саме як її заміник, еквівалент.

Соціальна роль релігії у суспільстві проявляється у здійснюваних нею функціях і виступає як сумарний результат виконання останніх. Будь-якій концептуально зрілій релігійній системі властиві такі функції: світоглядна, компенсаційна, інтеграційна, комунікаційна, регулятивна, легітимаційна.

Світоглядна функція релігії полягає у здатності релігії надавати віруючій людині розуміння, відчуття, ставлення до найбільш важливих аспектів дійсності. Релігія формує специфічний спосіб пізнання, який на певних історичних етапах часто є альтернативним науковому і заснований на таких, що розумово не доводяться, посилках. З цього приводу Г. Гегель відмічав, що «як споглядання, почуття, що представляє пізнання й має своїм предметом Бога як необмежену основу і причину, від якої усе залежить, релігія містить у собі вимогу, щоб усе осягалось в такому ракурсі й знаходило в ньому своє підтвердження, виправдання, достовірність» [5, с. 226]. Православний філософ Л. П. Карсавін вказував, для визнання абсолютності й безумовності Бога (тобто для виникнення феномену віри), «Бог має бути усім, бути всеєдністю» [9, с. 24].

Можливості релігії як засобу об'єднання людей відображає інтеграційна функція. Як вказує О. М. Яковлев, релігія є «особливим різновидом соціального «цементу» [21, с. 191]. Релігія солідаризує спільноту за ознакою належності до певної віри, на основі спілкування зі священним. Щодо державно-правових інститутів релігія є потужним фактором глобалізації, сприяючи доланню психологічних, історичних, ментальних кордонів між різними народами однієї конфесії. Яскравим прикладом цього є православна ідея соборності, містичне об'єднання усіх православних у просторі і часі. З іншого боку релі-

гія може ставати чинником дезінтеграції, продукуючи конфлікти у полі- конфесійних соціальних утвореннях (зокрема, протистояння хорватів (католиків) і сербів (православних) у колишній Югославії, які призвели до розпаду цієї країни, ірландців (католиків) і англійців (протестантів) у Північній Ірландії тощо). У той же час, думка деяких соціологів права і релігії про походження моралі та права внаслідок «емансипації» релігії як від первісного інтегратора видається перебільшенням.

Релігії притаманна також функція комунікації, що проявляється у забезпеченні спілкування, обміну інформації, сприйняття віруючими одне одного. Релігійне спілкування реалізується як у релігійній, так і нерелігійній діяльності і відносинах та має два плани: спілкування віруючих між собою, а також спілкування зі священним під час літургії, медитації, молитви тощо.

Регулятивний бік релігії полягає у можливостях останньої нормувати, упорядковувати суспільні відносини. Як уже зазначалося, до складу будь-якого віровчення входить великий обсяг норм, що визначає поведінку, мотиви, прагнення, цілі прочан як у релігійній, так і мирській сфері. Відсутність у суспільстві релігійного або еквівалентного регулювання зазвичай приводить до релятивізації регулювання морального і правового та девальвації суспільних цінностей. Найбільш яскраво це виражено у відомій формулі одного з героїв роману «Брати Карамазови»: «якщо Бога немає, то усе дозволено» [7, с. 592].

З релігією як засобом соціальної регуляції пов'язана легітимаційна функція релігії, яка означає узаконення релігією певного суспільного, державного, правового порядків, інститутів, відносин, зразків належної поведінки. Як відмічає І. М. Яблоков, релігія висуває максимум, відповідно до якої оцінюються певні явища і формується ставлення до них. Релігія також може виступати засобом або чинником делегітимації соціальних структур, що можна проілюструвати відомими подіями у Польщі початку 80-х років минулого століття, коли католицизм стало ідеологічним базисом спротиву офіційній владі з боку руху «Солідарність».

Проведений аналіз наукових джерел та виділені в літературі специфічні риси релігійного феномену дозволяють сформулювати власне визначення поняття релігії з метою його подальшого використання при розробці питань співвідношення права і релігії. На нашу думку, релігія — це заснована на вірі у священне система духовних уявлень та відповідних їм норм поведінки, форм діяльності та організації віруючих, що спрямовані на пояснення та обґрунтування головних питань буття людини, а також на підтримання суспільства чи певної спільноти у єдності, урегульованості та стабільності. Таке визначення дозволяє розглядати релігію як форму суспільної та індивідуальної свідомості, нормативний

регулятор та інституційне утворення. Зауважимо також, що, як вже зазначалося, основою будь-якої релігії є наявність священного, тому умовне вживання у нашій роботі термінів «божественне», «трансцендентне», «абсолютне» та ін. слід розглядати як синонімічне священному.

Крім того, особливості соціальної ролі релігії дозволяють говорити про універсальність цього феномену, оскільки він, як наука, філософія, мистецтво, є засобом пізнання, духовного і духовно-практичного освоєння навколишнього світу, а також, як право, мораль, політика, виступає безпосереднім регулятором суспільних відносин. Крім того, наведений перелік функцій обумовлює особливість, унікальність релігії, яка має своє специфічне поле діяльності. Закономірний процес секуляризації обумовлює звуження релігійного комплексу, позбавлення релігії невинновданого впливу на науку, а церкви — на державу, школу. Проте, усі прогнози та припущення раціоналістичної філософії про цілковите зникнення релігійності поки що себе не виправдовують виправдовують, що підкреслює актуальність дослідження співвідношення релігії з іншими сферами буття соціуму та індивіда, до яких відноситься і право.

Висновки. Отже, у структурі правової й релігійної суспільної свідомості центральне місце посідають ідеологічний і психологічний елементи. На рівні свідомості індивідуальної право і релігія розрізняються способами їх пізнання, оцінки, бо право є насамперед цінністю суспільною, а релігія — індивідуальною, а також засобами формування правомірної або богоугодної поведінки. З аксіологічних особливостей впливає авторитарність релігійної свідомості й відносна автономність правосвідомості від суспільного авторитету. Як нормативні регулятори, право і релігія виникають в результаті розпаду первісних мононорм, є нормативними, переважно формалізованими, мають ієрархічну систему джерел, організаційно-інституційні утворення, забезпечені відповідальністю за порушення їх приписів (спільні риси). Відмінності спостерігаються у сферах регулювання, способах легітимації норм (гетерономність права й автономність релігії), у структурі норм, мовних особливостях джерел, суб'єктному складі, ступені конфліктності відносин між суб'єктами, характері відповідальності й у функціональному навантаженні.

Література

1. Бачинин В. А. Философия права и преступления. — Х.: Фолио, 1999. — 607 с.
2. Булгаков С. Н. Христианский социализм: Споры о судьбах России / Ред.-сост., авт. предисл. и коммент. В. Н. Акулинин. — Новосибирск: Наука. Сиб. Отдние, 1991. — 350 с.
3. Варьяс М. Ю. Краткий курс церковного права. — М.: Пресс, 2001. — 128 с.
4. Вундт В. Психология народов / Пер. с нем. А. Водена. — М.: Изд-во ЗКСМО; СПб.: 2002. — 864 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Основы философии права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. — К.: Юніверс, 2000. — 336 с.
6. Данильян О. Г. Религиоведение: Учебник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. — М.: Изд-во ЗКСМО, 2005. — 480 с.
7. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы / Вступ. ст. К. Тюнькина. — М.: Художественная литература, 1973. — 816 с.
8. Игнатов А. Отрицание и имитация: две стороны коммунистического отношения к религии / Вопр. филос. — 2001. — № 4. — С. 25–30.
9. Карсавин Л. П. Путь православия / Вступ. ст. и примеч. П. О. Николова. — М.: Изд-во АСТ, Х.: Фолио, 2006. — 557 с.
10. Ключков В. В. Религия, государство, право. — М.: Мысль, 1978. — 287 с.
11. Куницын ИА Юридические проблемы социальной адаптации религиозных объединений в России / Закон и право. — 2001. — № 1. — С. 20–24.
12. Міма І. Визначення поняття та змісту релігійних норм в релігійній системі / Право України. — 2005. — № 10. — С. 107–111.
13. Парашевін М. Теорія громадянської релігії / Людина і світ. — 2002. — № 10. — С. 29–32.
14. Парсонс Т. О социальных системах / Пер. с англ. Е. Молодцовой и др.; под ред. В. Ф. Чесноковой и С. А. Белановского. — М.: Акад. проект, 2002. — 832 с.
15. Понкин И. Отипологии светских государств / Государственная служба — 2004. — № 1(27). — С. 10–19.
16. Руссо Ж.-Ж. Трактаты / Пер. сфр. В. С. Алексеева-Попова, НА Полторацкого, А. Д. Хаютина. — М.: Наука, 1969. — 704 с.
17. Самыгин С. И. Религиоведение: социология и психология религии / Самыгин С. И., Нечипуренко В. И., Полонская И. Н. — Ростов-на Дону. Феникс, 1996. — 672 с.

References

1. Bachinin V. A. Philosophy of law and crime. — X.: Folio, 1999. — 607 p.
2. Bulgakov S. N. Christian socialism: Disputes about the fate of Russia / Ed.-comp., Aut. foreword and comments. V. N. Akulinin. — Novosibirsk: Science. Sib. Separate, 1991. — 350 p.
3. Varyas M. Yu. A short course in church law. — M.: Press, 2001. — 128 p.
4. Wundt V. Psychology of nations / Per. with him. A. Woden. — M.: Publishing house ZKSMO; SPb.: 2002. — 864 p.
5. Hegel G. V. F. Foundations of Philosophy of Law, or Natural Law and State Conduct / Trans. s nim R. Osadchuk and M. Kushnira. — K.: Univers, 2000. — 336 p.
6. Danilyan O. G. Religious Studies: Textbook / O. G. Danilyan, V. M. Taranenko. — M.: Publishing house ZKSMO, 2005. — 480 p.
7. Dostoevsky F. M. Brothers Karamazov / Vstup. st. K. Tyunkina. — M.: Fiction, 1973. — 816 p.
8. Ignatov A. Denial and Imitation: Two Sides of the Communist Attitude to Religion // Vopr. Philosophy — 2001. — № 4. — p. 25–30.
9. Karsavin L. P. The path of Orthodoxy / Vstup. st. and note. BY. Nikolova. — M.: Publishing House AST, X.: Folio, 2006. — 557 p.
10. Klochkov V. V. Religion, state, law. — M.: Mysl, 1978. — 287 p.
11. Kunitsyn I. A. Legal Issues of Social Adaptation of Religious Unions in Russia // Law and Law. — 2001. — № 1. — p. 20–24.
12. Mima I. Viznachennya understand that relevant standards in the context of the system // Law of Ukraine. — 2005. — № 10. — C. 107–111.
13. Parashevin M. Theory of Humor Relation // Lyudin i svit. — 2002. — № 10. — pp. 29–32.
14. Parsons T. On social systems / Trans. from English E. Molodtsova and others; by ed. V. F. Chesnokova and S. A. Belanovsky. — M.: Acad. project, 2002. — 832 p.
15. Ponkin I. Otypologies of secular states // Civil Service — 2004. — № 1 (27). — p. 10–19.
16. Rousseau J.-J. Tract / Per. sfr. V. S. Alekseev-Popov, NA Poltoratsky, A. D. Hayutin. — M.: Science, 1969. — 704 p.
17. Samygin S. I. Religious studies: sociology and psychology of religion / Samygin S. I., Nechipurenko V. I., Polonskaya I. N. — Rostov-on-Don. Phoenix, 1996. — 672 p.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 3 (3)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2017

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м.Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 04.09.2017. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура PetersburgC. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 10. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.